

**T.C
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK
UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ- TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

HAZIRLAYAN

ÖZGE BİRSEV

DANIŞMAN

PROF. DR. A. KEMAL ÇELEBİ

MANİSA

2011

ÖZET

Dünya ekonomisi özellikle 1990'lı yıllardan itibaren sürekli gelişen bir küreselleşme süreci içerisine girmiştir. Benimsenen bu olgu ile birlikte ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar ortadan kalkmaya başlamış ve ekonomik işbirlikleri gündeme gelmiştir. Ekonomik süreç bu şekilde ilerleme kaydedince, doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) gündeme gelmiş ve DYSY'yi çekmek isteyen ülkeler arasında rekabet yaşanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, kendi ülkesine daha fazla yatırım çekmek isteyen ülkeler çeşitli ekonomik argümanlardan yararlanma yoluna gitmişlerdir ki bunların başında da vergi teşvik araçları gündeme gelmektedir. Günümüzde de bir çok ülke tarafından uygulanmakta olan vergi teşvikleri, ülkelerin benimsemiş oldukları ekonomi politikasına ve içinde buldukları ekonomik koşullara göre şekil almakta ve çeşitleri bakımından ülkeden ülkeye değişiklik arz etmektedir.

Çalışmanın amacı, vergi teşviklerinin DYSY üzerinde ne derece etkin olduğunu göstermek ve Türkiye'deki durumun açıklanmasıdır. Bu kapsamda tez çalışmasında öncelikle DYSY'ye yönelik teorik çerçeve çizilmeye çalışılmış ve beraberinde DYSY yönelik uygulanan vergi teşvik türleri incelenmiştir. Son bölümde ise, Türkiye'de DYSY dağılımına yer verilerek, uygulanmakta olan vergi teşviklerinin DYSY üzerindeki etkinliği irdelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

The world economy has entered in the developing process of globalization especially since 1990s. Along with this case, the economic borders between the countries have started to disappear and the new economic cooperations have become a current issue. When the economic process made progress in this way, foreign direct investments (FDI) came up and competition started between the countries that wanted to attract FDI. In this context, the countries that wanted to attract more investments to their countries benefited from various economic arguments which are mainly tax incentives. Tax incentives which are being applied by many countries today have been formed according to the economic policy and conditions of the country and they vary from country to country in terms of their types.

The aim of this study is to show how effective the tax incentives applied to FDI on foreign investments are and to explain how the situation in Turkey is. In this regard, firstly the FDI-oriented theoretical framework was drawn and then the types of tax incentives which are applied to FDI were examined. In the final part of the thesis, the FDI division in Turkey was studied and the effectiveness of tax incentives on FDI was examined.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum **“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Etkinliği-Türkiye Örneği”** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Özge BİRSEV

.../.../2011

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 17.06.2011 tarih ve 12/10 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özge BİRSEV'in "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Etkinliği – Türkiye Örneği" konulu tezi incelenmiş ve aday 24.06.2011 tarihinde saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 9.0 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına

*

OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine

**

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ
(Danışman)

ÜYE

Doç.Dr. Birol KOVANCILAR

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. C. Erdem HEPAKTAN

Evet

Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK
UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLERİN ETKİNLİĞİ-TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
YEMİN METNİ	iii
TABLolar LİSTESİ	x
GRAFİKLER ve ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TEORİK
ÇERÇEVESİ**

I. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	5
A. Tanım.....	5
B. Çeşitleri.....	6
1. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları (Portföy Yatırımları).....	6
2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY).....	7
C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Karşılaştırılması	8
II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR	9
A. Ürün Dönemleri Teorisi	10
B. İçselleştirme Teorisi.....	12
C. Oligopolcü Tepki Teorisi.....	13
D. Eklektik Paradigma (OLI Paradigması)	14
1. Mülkiyet Avantajı (Ownership Advantages- O).....	14
2. Konumsal Avantaj (Location Advantages- L).....	14
3. İçselleştirme Avantajı (Internalisation Advantages- I).....	15

III. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN

FAKTÖRLER 16

A.Politik Faktörler.....	18
1.Siyasi İstikrar.....	18
2.Ekonomik İstikrar.....	18
3.Ticaret Politikaları.....	19
4.Özelleştirme Politikaları.....	20
5.Vergi Politikaları.....	21
B.Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler.....	21
1.Yatırım Teşviki.....	21
2.Şeffaflık.....	22
3.Sosyal Etkenler.....	22
C.Ekonomik Faktörler.....	23
1.Pazara Yönelme.....	23
a.Pazar Büyüklüğü ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	23
b.Bölgesel ya da Global Piyasalara Giriş İmkanları.....	24
2.Kaynağa Yönelme.....	24
a.Hammadde.....	24
b.İşgücü Faktörü.....	24
c.Fiziki Altyapı Sistemi.....	25
3.Etkinliğe Yönelme.....	25

IV. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK

ETKİLERİ..... 26

A.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Ekonomik Etkileri.....	26
1.Milli Gelir Üzerindeki Etkisi.....	27
2.Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	27
3.Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.....	28
4.İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	28
5.Teknoloji Üzerindeki Etkisi.....	29
6.Rekabet Yapısı Üzerindeki Etkisi.....	30
B.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Ekonomik Etkileri.....	30
1.Ekonomi Üzerinde Yabancı Denetiminin Artması.....	30

2.Ekonomik Bütünlüğün Bozulması.....	31
3.Teknolojik Bağımlılık.....	31
4.Döviz Giderlerini Arttırıcı Etkisi.....	31
5.Dış Ticaret Kısıtlamalarının Aşılması	31
6.Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Baskı Etkisi	32
V. DÜNYA’DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ	32
A.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dağılımı	37
B.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	39
İKİNCİ BÖLÜM	
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ	
I. VERGİ TEŞVİKLERİNİN KAVRAMSAL BOYUTU	43
A.Vergi Teşviklerinin Tanımı ve Önemi	43
B.Vergi Teşviklerinin Amaçları	45
1.Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması ve Sanayileşmek	46
2.İstihdam Sağlama.....	47
3.Teknoloji Transferi	47
4.Sektörel Yatırımların Arttırılması	48
5. Bölgesel Yatırımların Arttırılması	48
II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ.....	49
A.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması	50
B.Vergi Teşvik Türleri	51
1.Vergi Tatilleri	51
2.İndirilmiş Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranı	53
3.Yatırım İndirimi ve Yatırım Kredisi.....	55
4.Vergi Cennetleri.....	56
5.Vergi Ertelemesi	58

6.Hızlandırılmış Amortisman	59
7.KDV Desteği	60
8.Serbest Bölgelere Yönelik Vergi Teşvikleri.....	60
9.Gümrük Kapsamındaki Vergi Teşvikleri.....	61
10.Zararın Sonraki Dönelere Aktarılabilmesi	62
11.Ar-Ge Kapsamındaki Vergi Teşvikleri.....	62
C.Vergi Teşvik Türlerinin Karşılaştırılması.....	63
III. VERGİ TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ.....	66
A.Teşvik Sisteminin Etkinliği	66
B.Teşviklerin Yatırım Kararları Üzerindeki Etkisi	68
C.Teşviklerin Etkinliğine İlişkin Yapılan Çalışmalar	71
1.Teşviklerin Etkin Olmadığına İlişkin Çalışmalar	71
2. Teşviklerin Etkin Olduğuna İlişkin Çalışmalar	73
IV. VERGİ TEŞVİK UYGULAMALARINA İLİŞKİN ÜLKE ÖRNEKLERİ.....	76
A.Avrupa Birliği Ülkeleri.....	77
1.KDV İndirimi ve İstisnası.....	79
2.Kurumlar ve Gelir Vergilerinde İndirimi, İstisnası ve Muafiyetler.....	81
3.Yatırım İndirimi.....	81
4.Hızlandırılmış Amortisman	82
5.Vergi Tatilleri	82
6.Vergi Ertelemesi	83
B. OECD Ülkeleri	83
C.Amerika Birleşik Devletleri.....	85
1.California Eyaletinde Yatırımcılara Sağlanan Vergisel Teşvikler	87
2. Newyork Eyaletinde Yatırımcılara Sağlanan Vergisel Teşvikler.....	87
D. Japonya	88
E.Çin.....	89
F.Mısır	90
G. İsrail	90
H.Macaristan	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA
UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ VE ETKİNLİĞİ

I.TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ

GELİŞİMİ	95
A. Cumhuriyet Öncesi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	95
B.1923-1950 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	97
C.1950-1980 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	100
D.1980’den Günümüze Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	104
E.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	113
F.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı.....	115
G. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri	117

II.TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA

UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ.....	122
A.Türk Teşvik Sisteminin Özellikleri	125
B.Vergi Teşvik Uygulamaları	126
1.Yatırım Aşamasında Uygulanan Vergi Teşvikleri	128
a.Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası	129
b.Makine ve Teçhizat Alımlarında KDV İstisnası.....	130
d.Bina İnşaat Harcı İstisnası	131
2.İşletme Aşamasında Uygulanan Vergisel Teşvikler.....	132
a.Yatırım İndirimi	133
b.Finansman Fonu.....	136
c.Yatırım Kredilerine Vergi, Resim ve Harç İstisnası	137
d. Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergisel Teşvikler	138
e. Serbest Bölgelere Uygulanan Vergi Teşvikleri.....	140
f. Hızlandırılmış Amortisman	141
g.Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Uygulanan Vergisel Teşvikler	143
h.Gelir Vergisi Stopajı İstisnası	145
i.Eğitim ve Öğretim İşletmelerinde Kazanç İstisnası	146
j. Gümrüklemeye İlişkin Depolama ve Kiralama Hizmetleri İstisnası	146
k. Araçlar, Petrol Aramaları ve Teşvik Belgeli Yatırımlarda KDV İstisnası .	146

l. Taşımacılık İstisnası	147
m. Endüstri Bölgelerinde Vergisel Teşvikler.....	147
n. İndirimli Kurumlar Vergi Uygulaması	148
C. Yeni Teşvik Sistemi.....	149
III. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA	
YÖNELİK VERGİ TEŞVİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	154
A.1980 Öncesi Dönem	155
B.1980 Sonrası Dönem.....	159
C. 2000’li Yıllar	164
1.Yatırım İndirimi.....	165
2.İndirilmiş Kurumlar Vergisi Oranları	165
3.4691 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler	166
4.4747 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler	167
5.5225 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler	167
6.5084 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler	168
IV. ÜLKEMİZDE VERGİ TEŞVİK SİSTEMİNE İLİŞKİN SORUNLAR.....	171
V. TÜRK TEŞVİK SİSTEMİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE ÇEKME	
POTANSİYELİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	173
SONUÇ.....	175
KAYNAKÇA	179

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1:Ürün Dönemleri Modeli Uluslararası Üretim ve Yatırım İlişkisi.....	11
Tablo 2.1:Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	17
Tablo 3.2:Teşvik Türleri	50
Tablo 4.2:AB Üye Ülkelerinde 2011 Yılı KDV Oranları	80
Tablo 5.2:OECD Ülkelerinde Uygulanmakta Olan Vergi Teşvikleri	84
Tablo 6.3:Osmanlı İmparatorluğu'nda DYSY'nın Sektörel Dağılımı.....	97
Tablo 7.3:Türkiye'de DYSY.....	100
Tablo 8.3:Türkiye'de 1954-1979 Döneminde İzin Verilen DYS Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı	103
Tablo 9.3:Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı	112
Tablo 10.3:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İller İtibariyle Dağılımı.....	113
Tablo 11.3:Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı	114
Tablo 12.3:Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı	116
Tablo 13.3: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı	117
Tablo 14.3:Türkiye'deki Teşvik Araçlarının Çeşitleri.....	128
Tablo 15.3:Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler	151
Tablo 16.3: 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A Maddesi Çerçevesinde, Kurumlar Vergisi/Gelir Vergisine Uygulanacak İndirim Oranları ve Yatırıma Katkı Oranları.....	153
Tablo 17.3:31.12.2010 Tarihine Kadar Yatırıma Başlanması Durumunda Kurumlar Vergisi/Gelir Vergisine Uygulanacak İndirim Oranları ve Yatırıma Katkı Oranları	154
Tablo 18.3:1926-1933 Yılları Arasında DYSY'nin Gelişimi	156
Tablo 19.3:Türkiye'de 1954-1979 Döneminde İzin Verilen DYS Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	158

GRAFİKLER ve ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Türkiye’de 1954-1979 Döneminde İzin Verilen DYS Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	37
Grafik 2.1:Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldıkları Paylar	38
Grafik 3.1:Bölgelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldığı Paylar	39
Grafik 4.1:1990 Yılında Dünyada DYSY’nin Sektörel Dağılımı.....	40
Grafik 5.1: 2008 Yılında Dünyada DYSY’nin Sektörel Dağılımı.....	41
Grafik 6.3:1980-1995 Yılları İtibariyle DYSY	108
Grafik 7.3:1996-2008 Yılları İtibariyle DYSY	109
Grafik 8.3:2006-2011 (Ocak) Yılları İtibariyle DYSY Girişleri	111
Grafik 9.3:1980-1999 Yılları Arasında DYSY Girişleri.....	160
Grafik 10.3:2000-2010 Yılları Arasında DYSY Girişleri.....	166
Şekil 1.1: Ürün Dönemi Aşamaları.....	11
Şekil 2.3: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)-Düzey 2 Bazında Bölgeler.....	150

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	Araştırma Geliştirme
CIF	Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun
ÇUŞ	Çokuluslu Şirketler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
GKV	Gelir ve Kurumlar Vergisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GV	Gelir Vergisi
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
IMF	Uluslararası Para Fonu
KDV	Katma Değer Vergisi
KV	Kurumlar Vergisi
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TBK	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
VUK	Vergi Usul Kanunu
YASED	Uluslararası Yatırımcılar Derneği
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale

GİRİŞ

Günümüz dünya ekonomisinin son dönemlerdeki temel belirleyicisi küreselleşme sürecidir. Küreselleşme konusunu, diğer unsurlarından ayırıp sadece ekonomik yönünü öne alarak bir tanımlama yapmak gerekirse bu anlamda ekonomik küreselleşme, genel olarak ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile birlikte uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında gün geçtikçe hızlı bir biçimde yayılmaktadır.

Küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen doğrudan yabancı sermaye yatırımları bugün, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu şekilde ilgi gören doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak suretiyle o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler arasındaki sermaye transferleri herhangi bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde gerçekleşirken, yabancı yatırımlar beraberinde teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de getirir. Girdiği ülkede istihdam yaratır, sermaye birikimini, ürün çeşitlerini ve kaliteyi artırarak ekonomiye uluslararası pazarda rekabet olanakları sağlar.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sermaye akımlarının yaygınlaşması ve bu dönemde yabancı yatırımların gittikleri ev sahibi ülkelerin ekonomik anlamda sahip oldukları performanslarına yaptıkları olumlu katkılar, bu sermaye akımının giderek artan bir şekilde gündeme gelmesine neden olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji transferi, ölçek ekonomilerini kullanmaları gibi faktörlerle ulusal ekonomi üzerinde pozitif dışsallıklar yaratmışlardır. Öneminin ülkeler tarafından anlaşılmasıyla beraber doğrudan ve dolaylı sermayeyi çekme konusunda ülkeleri kıyasıya bir rekabet içine girmişlerdir.

Doğrudan yabancı sermayenin nasıl ülkeye gireceğine ilişkin sorular, bu yaşanan süreç içerisinde giderek önem kazanmıştır. Yabancı sermayenin ülkelere çekilebilmesine ilişkin yapılan çalışmalar doğrultusunda; piyasadaki talep ve pazar büyüklüğü, yapısal büyüme, endüstrileşme, ülkedeki yabancı yatırım oranı, işgücü kalitesi, işgücü

maliyetleri, bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin seviyesi, dışa açıklık oranı, yerli yatırımlar, ülkedeki çeşitli risk faktörleri, yabancı yatırımlara yönelik teşvikler gibi unsurların olduğu ortaya konulsa da vergi teşvik uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Özellikle üretimi ve istihdamı artırıcı etkileri bulunan doğrudan yatırımları kendisine çekmek isteyen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, vergi politikalarını tekrar gözden geçirmekte ve başta vergi teşvikleri olmak üzere birtakım teşvik tedbirleri uygulamaktadır.

Ekonomik anlamda teşvik kavramı, belirli ekonomik faaliyetlerin diğer faaliyetlere oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından sağlanan maddi veya gayri maddi destekler veya özendirme olarak tanımlanmaktadır. Teşviklerin çeşitli amaçları olmakla birlikte temel amacı ekonomik refah seviyesinin yükseltilmesidir. Teşvik sistemi, ülke sanayinin kurulması, geliştirilmesi, rekabet edebilir konuma gelmesi ve korunması açısından çok önemli bir işleve sahiptir. Kamu kaynaklarının ülke ekonomisi açısından önemli görülen alanlara ve uygun tedbirler aracılığıyla aktarılması teşvik sisteminin etkinliği açısından önem taşımaktadır.

Yatırımları teşvik uygulamaları, önceleri gelişmekte olan ülkelerin, girişimcilerin yatırım yapmasını özendirme aracı iken, zaman içinde dünyadaki değişimler paralelinde, yabancı sermayeyi de ülkeye çekmek amaçlarıyla, yatırımları daha cazip ve karlı hale getirmek için izlenen bir politika haline gelmiştir. Bu anlayış günümüzde bütün dünya ülkelerinin, ekonomilerine rekabetçi bir nitelik kazandırabilmek ve vatandaşları için daha yüksek bir yaşam standardını sağlamak amaçlarıyla benimsediği bir politika olarak ortaya çıkmaktadır.

Vergi teşvik uygulamalarına bakıldığında ise, her ülkenin kendi önceliklerine göre değişik şekillerde uygulanmakta ve değişik destek unsurlarını içermektedir. Ülkemizde de bu bağlamda 1960'lı yılların sonunda başlayan ve özellikle 1980'li yıllardan itibaren yoğun olarak değişik vergi teşvik politikaları yürürlüğe konmuştur. Temeline bakıldığında ise, yatırım teşvik tedbirleri 1913 yılına kadar dayanmaktadır. Bu bağlamda teşvik uygulamaları 1913 yılından günümüze kadar yaşanan süreç içerisinde farklı araç ve sistemlerle uygulama alanı bulmuştur. Uygulanan teşviklerden zaman zaman olumlu sonuçlar alınırken, yarattığı olumsuzluklar da gündemde yer almıştır. Son dönemde çıkarılan 5084 sayılı yasa, ülke ekonomisine makro açıdan bir

katma değer kazandırmanın yanında sonuçları itibariyle sıkça tartışılmış ve değişik zamanlarda kanunda yer alan maddelerinin değiştirilmesi gereği duyulmuştur.

Bu kapsam çerçevesinde hazırlanan yüksek lisans tezi üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik kavramsal boyut ele alınarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teorik çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Yabancı sermaye kavramına ilişkin genel kavramlar ve tanımlamalar verilmeye çalışıldıktan sonra, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler üzerinde durularak, bu yatırımların ekonomik etkileri aktarılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümün son kısmında ise, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise, çalışmanın kapsamı doğrultusunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik uygulanmakta olan vergisel teşviklere yer verilecektir. İlk olarak vergi teşviklerinin kavramsal boyutu ele alınacak ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan teşvik türlerine değinilecektir. Ele alınan teşvik türlerinin ekonomik etkilerinin açıklanmasıyla birlikte, son kısımda dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan teşvik politikalarına yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise, ilk olarak Türkiye'ye gelen DYSY'nin dönemsel gelişimine yer verilecek, gerçekleşen DYSY'nin gelişimi doğrultusunda uygulanan vergisel teşvik uygulamalarının neler olduğu, gelişen ekonomik durumlar ve olaylar doğrultusunda uygulana vergisel teşviklerin etkinliği ele alınmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TEORİK

ÇERÇEVESİ

1990'lı yılların başından itibaren dünyada küreselleşme süreci hız kazanmaya başlamıştır. Küresel boyutta yaşanan bu gelişme sayesinde, ülkelerin gerçekleştirdikleri üretim faaliyetleri ülke sınırlarının dışına çıkmış, dünya ticaret hacmi artmış ve bu kapsamda uluslar arası sermaye akımlarının ki özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağlanmıştır.

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelere giren sermaye akımlarının içerisinde önemli bir paya sahiptir. Bu denli önem arz eden faktör karşısında ise ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendilerine çekebilmek adına hem ekonomik hem de politik anlamda reformlar gerçekleştirmişler ve yabancı sermaye akımlarının önündeki engelleri azaltma çabasında olmuşlardır.

Gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilme konusunda gerçekleştirdikleri çalışmalar ise, ülkeler arasında bir rekabet ortamının oluşmasını sağlamıştır. Oluşan rekabetçi ortamın yansımaları genelde olumlu yönde etkiler yaratmıştır. Çünkü ülkeler gerçekleştirdikleri başarılı politikalar sayesinde, önemli miktarda yatırım ortamına ulaşmayı hedeflemişlerdir. Örneğin; yabancı yatırımlar sayesinde istihdam genişlemesi, ulusal gelirin artması ve ihracatta yaşanan artışlar daha sonraki dönemlerde ekonomik büyümeyi gerçekleştirme için sermaye birikimi sağlayabilmektedir.

Bu bölümde çalışmanın amacı doğrultusunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teorik çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, yabancı sermaye kavramına ilişkin genel kavramlar ve tanımlamalar verilmeye çalışıldıktan sonra, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler üzerinde durulmaya çalışılarak bu yatırımların ekonomik etkileri aktarılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümün son kısmında ise, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi üzerinde durulmuştur.

I. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

A.Tanım

Tarihsel gelişim süreci içerisinde yabancı sermaye yatırımlarının tanım olarak ilk ortaya çıkış şekli iki önemli özellik göstermektedir. Bunlardan birincisi, yabancı sermaye yatırımlarının ilk olarak gelişmiş ülkelere doğru yönelmesidir. İkincisi ise, bu tek yönlü yabancı sermaye yatırım akışının başlıca amacının, gelişmiş ülkelere özellikle hammadde (maden, petrol, diğer yer altı kaynakları ve doğal kaynaklar gibi) kaynaklarının kullanılmak istenmesidir. Yabancı sermaye yatırımlarının başlangıçtaki bu gelişim yönü, yani hem sektör olarak hammaddelere yönelmiş olması, hem de gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri sömürmesi, yabancı yatırımlara karşı bugün dünyada tepkilerin oluşmasının en önemli nedenidir¹. Gerçekleşen tüm tepkilere rağmen günümüzde ülkeler yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için yoğun çaba sarf etmektedir.

Bu kapsamda, bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileride ödemek üzere, dış kaynaklardan kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği, mali ve/veya teknolojik kaynaklara yabancı sermaye denilmektedir².

Hazine Müsteşarlığı'nın 2002 yılında yayınlanan raporuna göre ise yabancı sermaye³;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi,
- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine tekabül eden net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların, dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Hazine Müsteşarlığının kabul ettiği sair lüzumlu malları,

¹ Sefer ŞENER, **Yabancı Sermaye**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2008, s. 5.

² Sezgin AÇIKALIN- Seyfettin ÜNAL, **Doğrudan Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Bursa, 2009, s. 6.

³ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2002**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Şubat 2003, s. 10.

- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, Hazine Müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları,
- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri ifade etmektedir.

OECD'ye göre yabancı sermaye ise, yabancı yatırımcının şirketin dağıtılmayan ve yatırıma tekrar aktarılan kazançlardaki payı, yabancı yatırımcının nakit ve aynı sermaye yolu ile ana şirketten hisse ve borç senetleri alımı, yabancı yatırımcının şirketten makine ve üretim hakları alımları ile yabancı yatırımcının sağladığı ticari ve diğer kredileri içermektedir⁴.

B.Çeşitleri

Yapılan çalışmalar çerçevesinde yabancı sermaye yatırımlarını üç şekilde incelememiz mümkün olabilmektedir. Bunlar;

- Dolaylı yabancı sermaye yatırımları,
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY)'dir.

1.Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları (Portföy Yatırımları)

Portföy yatırımları ile daha çok uzun vadeli, kamu ve özel kesimin tahvil ihracı anlaşılırken; dolaylı yabancı sermaye yatırımları, uluslararası kar ve faiz farklarından dolayı özel yabancı sermaye girişimcilerin daha fazla gelir sağlama istekleri sonucunda ortaya çıkan, sermayenin bir ülkeden diğerine hareketini ifade eden yatırımlardır⁵. Dolaylı yabancı sermaye, ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu göstermektedir⁶. Bu fonların sahiplerinden belirli bir gelir karşılığında talep edenlere aktarılması işlemine ise mali işlem denir. Bu mali işlem, bir ülke yerleşiklerinin diğer ülke yerleşiklerine fon sağlamaları şeklinde gerçekleşirse uluslararası mali işlem adını alır. Mali işlemlerin gerçekleştirildikleri piyasalar ise para piyasaları ve sermaye piyasalarıdır. Para ve sermaye piyasalarında uluslararası mali işlem şeklinde gerçekleşen, uluslararası özel sermaye hareketleri kısa (1 yıldan az), orta

⁴ Rıdvan KARLUK, **Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, İstanbul, 2007, s. 567.

⁵ Sefer ŞENER, a.g.e. , s. 7.

⁶ Yener TOP- İlker AKYÜZ, “ Türk Orman Ürünleri Sanayi'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ”, **SDÜ Orman Fakültesi Dergisi**, Seri:A, Sayı:2, Yıl:2009, ISSN: 1302-7085, s. 106.

(1-5 yıl) ve uzun (5 yıldan çok) vadeli olarak gerçekleşmektedir. Sermaye piyasası işlemleri tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin alım satımıyla gerçekleşmekte ve portföy yatırımları olarak adlandırılmaktadır⁷.

2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)

Bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlara “doğrudan yabancı sermaye yatırımları“ denilmektedir⁸. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır⁹. Bu şekilde, bir ana merkezin kontrol altında, değişik ülkelerde faaliyet gösteren şirketlere “ Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)” denilmektedir¹⁰. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları da temel olarak, yatırımlarını birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları merkezden alan ÇUŞ’lar tarafından gerçekleştirilmektedirler¹¹. Bu nedenden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile çokuluslu şirketler arasında çok yakın bir ilişki olduğu söylenebilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özel bir sermaye transferi olarak ele alıp değerlendirmek mümkündür. Fakat, bu özel sermaye transferinin iki özelliği vardır. Doğrudan yatırım bir sermaye transferi olmakla birlikte, aynı zamanda teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta ve bu nedenle işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. Doğrudan yatırım bu rolünden dolayı, işletmecilik ustalığı ve know-how’ı beraberinde getirmektedir. Doğrudan yatırımlar genellikle, sanayi sektörüne yöneliktir ve bu sermaye akışı, yatay ve dikey yatırımlar şeklinde meydana gelmektedir¹².

Dikey doğrudan yatırımlarda, Çok Uluslu Şirketler üretim faktörlerinin, farklı ülkelerde farklı maliyetlerinin olmasını göz önünde bulundurmaktadır. Örneğin,

⁷ Muhsin KAR- M. Akif KARA, “ Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler ”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:29, Temmuz 2003.

⁸ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s. 566.

⁹ Nihat BATMAZ- Halil TUNCA, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**, Beta Basım, İstanbul, Mayıs 2005, s. 5.

¹⁰ Sefer ŞENER, a.g.e. s. 11.

¹¹ Haluk TANDIRCIOĞLU- Ahmet ÖZEN, “ Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları “, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 5, Sayı:4**, 2003, s. 106.

¹² Rıdvan KARLUK, a.g.e., s. 567.

sermaye maliyetlerinin işçilik maliyetine göre daha düşük ve bol olduğu ülkelerde, sermaye yoğun üretim tesisleri kurulmaktadır. İşgücünün bol ve maliyetinin düşük olduğu ülkelerde ise emek yoğun teknoloji içeren üretim tesisleri kurulmaktadır. *Yatay doğrudan yatırımlarda ise*, yüksek gümrük vergileri ve/veya yüksek nakliye maliyetleri gibi etmenler dikkate alınmaktadır. Bu koşullarda, yabancı bir ülkede faaliyette bulunabilmek için ürünleri ihraç etmek yerine, bu maliyetler göz önünde bulundurulduğunda, bu ülkede üretme daha iyi alternatif olabilmektedir¹³.

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası'na göre doğrudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı tarafından, yurt dışından getirilen;

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,

Yurt içinden sağlanan;

- Yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla; yeni şirket kurmayı veya şube açmayı, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade etmektedir.

C.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Karşılaştırılması

Yapılan tanımlamalar ele alındığında doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının birbirine benzer özellikleri olduğu görülse de aralarında çeşitli farklılıklar söz konusudur. Bunlar;

- Doğrudan yatırım yapan yatırımcının karar alma, yatırım, üretim sürecini kontrol yetkisine sahip olmasına karşılık; dolaylı yabancı sermaye, yatırımcısının

¹³ Semih ÖZ, **Uluslararası Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Mart 2005, s. 7.

yatırım ve üretim üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur. Burada kontrol, hukuki bir kavramdır ve sermaye bütçesinin, yabancı ortaklığın hisse payının, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin tespiti ve dağıtılacak karlar veya paylarla ilgili siyasetin tayini gibi konulardaki kararların merkez yönetim tarafından alınmasını ifade eder¹⁴.

- DYSY göreceli olarak istikrarlı iken; dolaylı yabancı sermaye yatırımları değişkendir ve likidite krizlerinde geri çekilme eğilimindedir¹⁵.
- DYSY’de yatırımcı yabancı fiziksel kaynaklarının yanı sıra üretim teknolojisi ve yöneticilik bilgisi gibi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin şiddetle ihtiyaç duyduğu yenilikleri de beraberinde getirirken; dolaylı yabancı sermaye yatırımlarında yatırımcı sermayeden başka bir katkıda bulunmamaktadır¹⁶.
- Vade açısından DYSY uzun vadeli yatırım türüdür. Kısa vadede geriye dönüşü olmadığından, uzun vade de politik ve ekonomik istikrar önemli bir rol oynamaktadır. Dolaylı yabancı sermaye yatırımları ise, mobiliteye sahip ve daha likit olduklarından finansal krizlere yol açabilmektedirler¹⁷.
- Getirileri açısından ele alındığında, DYSY kar payı ve sermaye kazancı dışında servis ücretleri, komisyonlar, transfer fiyatlandırması gibi çeşitli getirilere sahipken; dolaylı yabancı sermaye yatırımları hisse senetleri ve tahviller ile ilgili ise, faiz ve anaparanın ödeme koşulları önceden bellidir¹⁸.

II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Klasik Dış Ticaret Teorileri, uluslararası işbölümü ve mübadelenin nedenlerini statik varsayımlara dayanarak açıklamış ve uluslararası ticaretin gelişmeye başladığı ortamda, uluslararası yatırım ve üretim olgusunu açıklamada yetersiz kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, özellikle 1960’lardan itibaren, uluslararası ekonominin yön değiştirmesiyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Çok Uluslu Şirketler ve uluslararası üretimin diğer şekilleri önem kazanmaya başlamıştır. Uluslararası ticarete

¹⁴ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Denizli, Mart 2009, s. 9.

¹⁵ Nihat BATMAZ- Halil TUNCA, a.g.e., s. 7.

¹⁶ Deniz ARIKAN, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Arıkan Basım Yayın, 2006, s. 12.

¹⁷ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 10.

¹⁸ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 10.

ÇUŞ'lar yaygınlık kazanmasıyla, işgücü ve sermayenin ülkelerarası hareketi hızlanmıştır ve modern anlamda teoriler oluşturulmuştur¹⁹. Bu nedenle de bu konudaki teorileri geliştirmek modern iktisatçıların görevi olmuştur. Modern iktisatçılar tarafından geliştirilen bu teorilere çokuluslu şirketler teorisi adı verilmiştir²⁰.

Gerçekleştirilen teorilere bakıldığında bunları hiç biri tek başına tam olarak DYSY' yi açıklamaya yönelik yeterli olmasa da DYSY akımlarını açıklamakta önemli bir yere sahiptir. Çalışmanın bu bölümünde dış ticaret teorilerinden yararlanarak DYSY'nin teorik çerçevesi aktarılmaya çalışılacaktır.

A.Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün dönemleri hipotezi, teknoloji açığı hipotezinin geliştirilmiş ve genelleştirilmiş şeklidir. 1966'da Raymond Vernon tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoremden, bir malın icat edilmesinden uluslararası ticareti etkilemesine kadar geçecek süredeki yaşam dönemleri üzerinde durulmaktadır²¹. Özellikle bazı azgelişmiş ve yeni sanayileşen ülkelerdeki hızlı ihracat artışlarını açıklamaya çalışan modelde Vernon, bazı ürünlerin yeni ürün, olgunlaşma, standartlaşma ve gerileme şeklinde üç aşamaya bölünebilecek yaşam dönemleri izlediğini ileri sürmüştür²². Bu aşamalar şu şekildedir²³:

- Başlangıçta ürün, iç piyasa için üretilmiştir ve sürekli gözden geçirilerek geliştirilmektedir. Dış piyasalarda satılsa da, sürekli gözden geçirildiğinden ürün icat edildiği ülkede üretilecektir.
- Ürün olgunlaştıkça ve dış satışlar arttıkça, firma dış talebi tatmin için önce, en azından pazarlama bağlantısı oluşturacak, daha sonra, ürünün bir kısmını dış piyasada daha ucuza imal edebileceğini fark edecektir.
- Nihai aşamada, yenileme ve gözden geçirme süreci duraklar, dışarıdaki üretim maliyetleri daha düşük ise, ürün yurt dışında üretilir ve icat eden ülkeye ihraç edilir.

¹⁹ Mevlüdiye ŞİMŞEK- Sema BEHDİOĞLU, “ Türkiye’de Dolaysız Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma ”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:20, Eylül 2006, Sayı:2, s. 48.

²⁰ Suna OKSAY, “ Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirmesi “, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 8, Ocak 1998, s. 2.

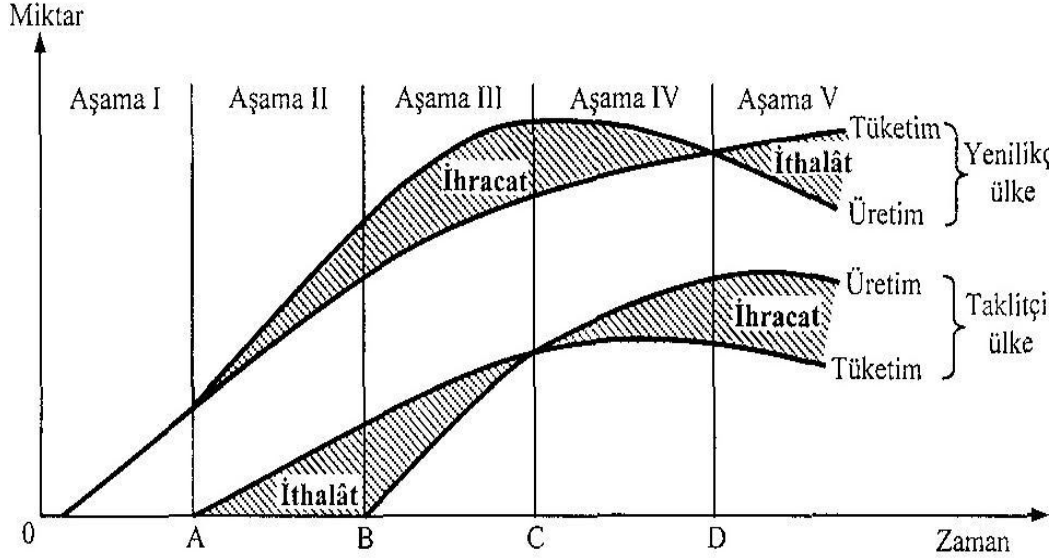
²¹ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 16. Baskı, İstanbul 2007, s. 103.

²² İmad A. MOOSA, **Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice**, 2002, s. 38.

²³ Yusuf BAYRAKTUTAN, “ Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri “, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:2, 2003, s. 181.

Şekil 0.1.1: Ürün Dönemi Aşamaları

Kaynak: Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 103.

Vernon bu üç dönem ile yabancı sermaye yatırımlarının daha çok gelişmekte olan ülkeler arasında olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kapsamda ürün dönemlerinin uluslar arası üretim ve yatırımlarla hangi yönlü ilişkiye sahip olduğunu aşağıdaki tablo ile ilişkilendirmemiz mümkündür²⁴.

Tablo 1.1: Ürün Dönemleri Modeli Uluslararası Üretim ve Yatırım İlişkisi

Ürün Dönemleri	Yeni ürün Dönemi	Olgunlaşmış Ürün Dönemi	Standartlaşmış Ürün Dönemi
Uluslararası Üretim	Uluslararası üretim yok.	Pazar gücünü korumak ve dış ticareti kısıtlamalarından kurtulmak için uluslararası üretim var.	Ucuz girdilerden faydalanmak için uluslararası üretim ve yatırım var.

Kaynak: Ferit KULA, “ Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret “, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Tartışma Metinleri, TM. 05/01, 2005, s. 7.

²⁴ Sefer ŞENER, a.g.e., s. 32.

Tablo 1.1'den anlaşılacağı üzere, ürün dönemleri teorisine göre piyasaya giren yeni bir ürün önce dış ticarete sonra da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına neden olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedeni gelişmekte olan ülkelerdeki niteliksiz veya yarı nitelikli ucuz iş gücünün gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılmak istenmesidir. Gelişmiş ülkeler bu ucuz iş gücü sayesinde üretimlerinde önemli maliyet avantajları sağlamakta ve rekabet güçlerini arttırmaktadırlar²⁵. Bu teoriye göre, yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmesinin bir diğer nedeni ise, yenilikçi firmanın teknolojik üstünlüğü ve tekelci avantajını korumak istemesidir²⁶.

B.İçselleştirme Teorisi

İçselleştirme Teorisi, P.J. Buckley ve M. Cason tarafından ileri sürülen ve J.H Dunning ve A.M. Rugman'ın katkılarıyla geliştirilen bir teoridir. İçselleştirme teorisine göre, yurtdışındaki piyasaların birçok düzensizlik ve riskler içermesi, firmaları bu piyasalara doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapma yoluyla içselleştirmeye yönlendirmektedir²⁷.

Buckley ve Cason, ihracat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiye karşılıklı maliyetler açısından bakmaktadırlar. Bu yazarlar; firmaların, ihracatın doğurduğu taşıma maliyetleri ile tarifelerden kaçınmak için, dış üretimde bulunacaklarını ileri sürmektedirler. Ancak firma yurt dışı üretime karar verirken, yurt dışı üretimin yüksek maliyetlerini de göz önünde bulundurur. Yani iki maliyet arasında karşılaştırma yapar. Firma düşük satış seviyelerinde ihracatı, yüksek satış seviyelerinde dış üretimi tercih edecektir. Çünkü yurt dışında üretim yapmak için bir tesis kurmanın sabit maliyeti yüksektir. Aynı zamanda firma, satış miktarının az olması sebebiyle düşük taşıma maliyetleri ve gümrük vergileri ile karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle firma yurt dışı üretim yerine ihracatı tercih edecektir²⁸.

İçselleştirme yaklaşımının doğrudan yabancı sermaye yatırımlar teorisine yaptığı en önemli katkı, firmanın neden yurtdışına lisans anlaşmaları, yönetim anlaşmaları gibi

²⁵ Sefer ŞENER, a.g.e., s. 33.

²⁶ Nejla ADANUR AKLAN, “ Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları “, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 6, Temmuz 1997, s. 2.

²⁷ Lütfü ÖZTÜRK, “ Serbest Bölgedeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünya’daki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakışı “, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi (7)**, 2004, s. 118.

²⁸ Ferit KULA, “ Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret “, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Tartışma Metinleri**, TM. 05/01, 2005, s. 8-9.

yollarla değil de, doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla gittiklerini açıklayabilmiş olmasıdır. Ayrıca içselleştirme teorisi sadece ÇUŞ'ların ortaya çıkışına veya büyümesine açıklamalar getirmekle kalmayıp, genel olarak firmanın bir ekonomik organizasyon olarak var olma nedenine de açıklamalar getirmektedir. Bu özelliği yerel bazlı firmanın da bir ÇUŞ gibi, içselleştirmenin faydaları ile maliyetlerini dengeleme yönünde hareket edeceği varsayımından kaynaklanmaktadır²⁹.

Açıklamalar ele alındığında, içselleştirmenin firmalara gecikme, pazarlık ve müşteri belirsizliklerinden kaçınabilme, hükümetlerin yaptığı düzenlemelerin etkisini transfer fiyatlaması yoluyla en aza indirebilme ve piyasalar arasında fiyat farklılaştırması uygulayabilme olanağı şeklinde sıralanabilen faydalar sağlamaktadır³⁰.

C.Oligopolcü Tepki Teorisi

Oligopolcü tepki teorisine göre, birkaç büyük firmanın egemen olduğu bir piyasada firmaların birisinin kar, fiyat, satış, yatırım gibi kritik konularda aldıkları karara, diğerleri de benzer bir tepkide bulunurlar. Buna göre, benzer malı ihraç eden iki firmadan birinin yabancı piyasa da doğrudan yatırım yaparak orada bir üretim üssü oluşturması, onun dış piyasayı ele geçirerek öbür firmanın ihracatının azalmasına yol açabilir. Çünkü bu firma, yabancı piyasada daha düşük maliyetle üretim yaparak, müşterilere yakın olduğu için onlara satış sonrası hizmetleri sağlayarak yeni bilgi, beceri elde ederek ve değişik mal ve hizmetler üreterek bir rekabet üstünlüğü sağlayabilir. Dolayısıyla, bu olumsuzluklardan kurtulmak için ikinci firma ilk firma gibi yatırımını dış piyasalara yapmaktadır³¹.

Bu konuda yapılan öncü çalışmada, F. Knickerbocker ABD'deki Çok Uluslu Şirketler'in sanayi sektöründeki doğrudan yatırımlarını incelemiş ve bu yatırımlarda oligopolistik tepkinin etkilerini araştırmıştır³². F. Knickerbocker oligopol piyasasında, firmanın çıktığı ve fiyat kararında en önemli etkenin rakip firmanın kararları olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir ülkede pazar payını arttırmak için rakip firma tarafından yapılan yatırım, ardından pazar payını korumak isteyen oligopol durumundaki diğer

²⁹ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 35.

³⁰ Mevlüdiye ŞİMŞEK- Sema BEHDİOĞLU, a.g.m., s. 50.

³¹ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 606-607.

³² Deniz ARIKAN, a.g.e., s. 26.

firmaları da bu ülkede yatırım yapmaya itecektir³³. Bu çalışmadan çıkan diğer bir sonuç ise, ürün çeşitliliği sınırlı olanda şirketlere nazaran rakiplerinin doğrudan yabancı yatırımlarını daha az önemsedikleridir³⁴.

D.Eklektik Paradigma (OLI Paradigması)

Ekonomik faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren firmaların, tek ülkede üretim yapan firmalara göre bazı ek maliyetlere katlanmak zorunda kaldığını ve bu maliyetler karşısında üretimlerini sürdürebilmek için rakipleri karşısında ileri teknoloji, ölçek ekonomileri gibi firmaya özgü bazı avantajlara sahip olmaları gerektiğini öne süren Hymer (1976) ÇUŞ teorisinin kurucusu olarak nitelendirilebilir. Ancak, 1977 yılında yaptığı çalışmayla Hymer'in tezini geliştiren Dunning, bir ÇUŞ'un DYSY yapması için gerekli koşulları kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışan ilk araştırmacı olarak ÇUŞ teorisinin gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir³⁵. Literatürde OLI Paradigması olarak bilinen teoriye göre bir ÇUŞ'un DYSY yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir³⁶. Bunlar:

1.Mülkiyet Avantajı (Ownership Advantages- O)

ÇUŞ'ların sahip olduğu firmaya özgü fikri sınai mülkiyet hakları, teknolojik üstünlükler, organizasyon ve yönetim modelleri, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı elde ettiği ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkanı ÇUŞ'lara ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır³⁷.

2.Konumsal Avantaj (Location Advantages- L)

Bir firma yabancı piyasaya yatırım yapmak için o piyasaya yerleşmeyi, o piyasaya ürün satmaktan daha karlı görmelidir. Taşıma maliyetleri, tarifeler, kotalar,

³³ Ercan YAŞAR- İ. Tuğrul ÇINAR- Özer ÖZÇELİK, “ Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Teorik Evrimi “, **Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:4 Cilt:4 Sayı:1** , Nisan 2006, s. 104.

³⁴ Deniz ARIKAN, a.g.e., s. 27.

³⁵ Z. Tuğrul GÖVER, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi 40, Temmuz 2005, s. 5.

³⁶ İmad A. MOOSA, a.g.e., s. 37.

³⁷ Z. Tuğrul GÖVER, a.g.e., s. 5.

ucuz üretim faktörleri yerleşme avantajı sağlayan önemli faktörlerdir. Yatırım yapan firma açısından yatırım yapılan bölgeye ait özellikler³⁸;

- Yatırım teşviklerinin yatırım yapılacak ülkedeki cazibesi,
- Uluslararası taşıma ve haberleşme maliyetleri,
- Ulusal altyapı hizmetlerinin etkinliği,
- Üretimde girdi olarak kullanılacak üretim faktörlerinin ve hammaddelerin mekânsal dağılımı,
- Girdi olarak kullanılacak üretim faktörleri ve hammaddelerin fiyatları, kalitesi ve verimlilikleri,
- Ekonomik sistem ve hükümet politikalarının etkinliği,
- Merkezi Ar-Ge teşkilat yapılanması,
- Yatırım yapacak ülke işletmesi açısından; ideolojik, siyasi, din, dil, kültür ve politik tercihleri bölgeye ait özellikler, şeklinde sıralanabilir.

3.İçselleştirme Avantajı (Internalisation Advantages- I)

ÇUŞ'un mülkiyet avantajı nedeniyle elinde bulundurduğu varlıklarını lisans verme, franchising anlaşması yapma gibi yöntemlerle ev sahibi ülke işletmelerine kullandırmak yerine kendi kuracağı yavru işletme ile yerel piyasada faaliyet göstermeyi tercih etmesidir. Ev sahibi ülke işletmeleri ile lisans anlaşması yapmanın farklı bir hukuki ve idari yapıya daha kolay uyum sağlama, piyasaya giriş maliyetlerini düşük tutma gibi avantajları olmasına rağmen; ÇUŞ'lar tarafından lisans yoluyla kullanılan teknolojinin, taraflar arasında bir uyuşmazlık ortaya çıktığında lisans alan işletme tarafından taklit edilebilme riski, lisans anlaşmasına konu olan teknolojinin veya know-how'un nitelikli iş gücü tarafından kullanılması gerekliliği gibi faktörler nedeniyle DYSY, lisanslamayı tercih edebilmektedir³⁹.

Yukarıda sayılan ve ÇUŞ tarafından bir bütün olarak değerlendirilen avantajlar ÇUŞ'un bir ülkede yatırım yapmasında etkili olmaktadır. Mülkiyet avantajı veri olarak kabul edildiğinde, konumsal avantaj ve içselleştirme avantajının bulunup bulunmamasına göre ÇUŞ'un uluslararasılaşma stratejisi farklılık göstermektedir. ÇUŞ'lar sahip oldukları avantajlara göre ihracat yapmayı, ev sahibi ülkeden bir firma ile

³⁸ Ercan YAŞAR- İ. Tuğrul ÇINAR- Özer ÖZÇELİK, a.g.e., s. 103.

³⁹ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 37.

lisans anlaşması yapmayı, ev sahibi ülkede bir dağıtım şirketi kurmayı veya DYSY yapmayı tercih etmektedirler⁴⁰.

III. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

DYSY'nin bir ülkeye gelmesini etkileyen ya da belirleyen faktörler nelerdir? Bu noktada dönemler itibariyle belirleyici faktörlerin değişime uğradığını görmekteyiz. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelere sahip olmak DYSY çekmekte en önemli faktör olarak görülmüştür. İlerleyen dönemde 70'li yıllarda ise, ucuz işgücüne sahip olmak DYSY çekebilmenin önemli bir kriteri haline gelmiştir⁴¹.

Küreselleşmenin önemini daha da artırdığı son dönemlerde ise, rekabet olgusu ve kalkınma hızlarını artırma zorunluluğu, gelişmekte olan ülkeleri DYSY kendi ülkelerine çekmekte rol oynayacak çeşitli politikalar üzerinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülkeler DYSY'yi etkileyen faktörleri göz önünde bulundurarak ve bu faktörlere yönelik politikalar geliştirmektedir.

DYSY'ye artan ilgi ile birlikte, ülkelerin çektikleri DYSY miktarlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu konusu da ekonomi literatüründe giderek artan bir araştırma konusu olmuştur. Elde edilen bulgular, bir ülkenin DYSY'yi etkileyen faktörlerin ülkenin kendine özgü koşulları tarafından belirlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda küresel düzeyde, DYSY girişlerini etkileyen faktörler konusunda kesin bir tanımlama yapmak mümkün görünmemektedir. Bunun yanı sıra, DYSY'nin belirleyicisi olarak farklı değişken takımlarının ortaya çıkmasında yöntemsel farklılıkların da etkili olduğu söylenebilir⁴².

⁴⁰ Z. Tuğrul GÖVER, a.g.e., s. 6.

⁴¹ Muharrem AFŞAR, “**Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü**”, (<http://www.eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M9.pdf>), 05.10.2010.

⁴² Kadir KARAGÖZ, “Türkiye’ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri: Belirleyici Faktörler ve Potansiyel”, **Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Gelişmekte Olan Piyasalar Sempozyumu**, 24-27 Nisan 2008, s. 225.

**Tablo 2.1:Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri
(Ev Sahibi Ülkeler)**

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I.Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, ▪ Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, ▪ Vergi politikası, ▪ Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYS yatırımlarının tutarlılığı, ▪ Özelleştirme politikası, ▪ Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın ve birleşme politikaları), ▪ Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları. 	
II.Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması, vb.) ▪ Yatırım teşvikleri ▪ Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik, vb) ▪ Yatırım sonrası hizmetler ▪ (Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler 	
III.Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. ▪ Piyasanın büyümesi. ▪ Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları. ▪ Tüketici tercihleri. ▪ Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hammaddeler ▪ Düşük ücretli vasıfsız işgücü ▪ Vasıflı işgücü ▪ Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) ▪ AR-GE ▪ Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar, vb.)
	Etkinliğe yönelme	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği ▪ Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) ▪ Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 1998 Trends and Determinants**, s. 91.

Yapılan çalışmalar doğrultusunda DYSY'yi etkileyen faktörlerin; piyasadaki talep ve pazar büyüklüğü, yapısal büyüme, endüstrileşme, ülkedeki yabancı yatırım oranı, işgücü kalitesi, işgücü maliyetleri, bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin seviyesi, dışa açıklık oranı, yerli yatırımlar, ülkedeki çeşitli risk faktörleri, yabancı yatırımlara yönelik teşvikler, vb. olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu konuda UNCTAD'ın 1998 yılında Dünya Yatırım Raporu'nda,

DYSY'yi etkileyen faktörlere ilişkin bir analiz yapılmış ve söz konusu belirleyicileri, ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörler olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Ayrıca, ekonomik faktörlerin yatırım stratejileri açısından alt başlıkları da ortaya konmuştur. UNCTAD'ın belirtmiş olduğu bu faktörler yukarıdaki Tablo 2.1'de verilmiştir.

A.Politik Faktörler

DYSY'yi etkileyen önemli faktörlerden bir tanesi politik unsurlardır. Bu kapsam altında, ekonomik, siyasi ve politik istikrar, vergi politikaları, ticaret politikaları, yabancı yatırımlara ilişkin anlaşmalar, özelleştirme politikası, vb. unsurlar yer almaktadır. Bir başlık altında yer alan bu faktörler bir bütün olarak DYSY' nin girişini etkilemektedirler.

1.Siyasi İstikrar

DYSY'nin bu kapsamda ele alınan unsurlarından ilki *siyasi istikrardır*. Yatırımın yapılacağı ülkedeki siyasi istikrarın tesis edilmiş olması, yabancı yatırımcıların üzerinde durduğu önemli bir konudur. Ülkenin belirli bir siyasi istikrara kavuşmuş olması, piyasadaki aktörlerin geleceği daha doğru görebilmelerini, dolayısıyla da daha rasyonel planlar ve öngörüler gerçekleştirebilmelerini beraberinde getirir. Bu durum mevcut yatırımların güvence altında olmasına neden olurken yeni yatırımların da yolunu açmaktadır. Örneğin, Jeneba (2002) da yaptığı çalışmada, bazı gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin daha düşük maliyetler nedeniyle üretim yapmaya uygun oldukları halde istenilen DYSY alamamalarının yalnızca birbirleri arasındaki maliyet farklarıyla dolayısıyla da rekabetle değil, aynı zamanda siyasi istikrardan yoksun olmalarıyla açıklanmaktadır⁴³. Bu açıdan bakıldığında, siyasi istikrarın diğer faktörlerden daha baskın bir rol oynadığı ön plana çıkmaktadır.

2.Ekonomik İstikrar

DYSY'yi etkileyen diğer bir unsur ise, *ekonomik istikrardır*. Bir ülkede iniş ve çıkışların yaşanması o ülkenin ekonomi yönetimi ile ilgilidir. İyi yönetilen ekonomiler istikrarlı bir ilerleme göstermekte ve bu istikrarlı durum yabancı yatırımcıların

⁴³ Türksoy EMEN, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme”, **Vergi ve Teşviklerin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi, YASED İNCELEME YARIŞMASI VII**, Haziran 2007, s. 20-21.

seçecekleri potansiyel yatırım merkezlerinde aradıkları bir özelliktir. Yatırımcılar ekonomik belirsizliklere karşı duyarlıdırlar ve yatırımlarını kısıarak, bazen de o ülkeden çekilerek bu duruma tepki verirler. Burada en önemli gösterge enflasyon oranıdır. Düşük ve beklentilere uygun enflasyon oranı sağlam taşlar üzerine oturduğunu ifade ederken, yüksek enflasyon şirketlerin mali işlemlerinde karışıklıklara ve zorluklara yol açabilir⁴⁴. Örneğin, Afrika'daki bazı ülkeler geçmişe oranla daha fazla yatırım çekmektedir. Bunun nedeni Afrika'nın bazı ülkelerinin politik önlemlerle birlikte bazı ekonomik önlemleri de beraberinde uygulamaya koymasındır. Afrika zengin doğal kaynakları ile yatırımcılara maliyet avantajı sağlamaktadır. Buradaki ülkelerden bazıları ekonomik istikrarı sağlamak adına makroekonomik politikalar uygulamışlar ve yapısal önlemler almışlardır. Enflasyonu düşürerek, para ve maliye politikalarının uyumlu çalışmasıyla döviz kurunu stabilize edebilmişlerdir. Ülkeler ne kadar düşük gelir seviyesine ve kalkınma hızına sahip olsalar da yakaladıkları ekonomik istikrar ile ülkelerine yatırımları çekebilmişlerdir⁴⁵.

3.Ticaret Politikaları

Yatırımların ülkeye girişini etkileyen diğer bir unsur ise, *ticaret politikalarıdır*. Bu politikalar içerisinde, dış ticaret hacmi, dışa açıklık, uluslararası ticaret anlaşmaları yer almaktadır. Bir ülkenin dışa açıklık derecesi genellikle, dış ticaret hacmi/GSMH oranı ile ölçülmektedir. Yatırımlarının, ticaret edilebilir sektörlere yöneldiği görüşünden hareketle, dışa açıklık oranı yüksek olan ülkelerin daha fazla yabancı yatırım çekeceği kabul edilmektedir⁴⁶. Bunun yanında korumacılık tedbirleri alan ülkelerin de yabancı yatırımlar tarafından tercih edildiği söylenebilir. Çünkü, firma eğer iç piyasaya yönelik bir üretim yapacaksa yüksek gümrük duvarları şirketin iç piyasadaki rekabet gücünü arttırabilir. Bununla beraber ihracata dayalı bir üretim söz konusuysa gümrük duvarlarının indirilmiş olması ve ticaret anlaşmalarına üyelik gibi faktörler etkili olabilir⁴⁷. Bu açıdan bakıldığında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte NAFTA, MERCOSUR gibi ekonomik entegrasyonların ticaret engellerini aşmak için yapılan yatırımları da gösterilebilir. Bu argüman, ekonomik entegrasyon bölgelerine

⁴⁴ Deniz ARIKAN, **a.g.e.**, s. 34-35.

⁴⁵ Anupam BASU- Krishna SINIVASAN, "Foreign Direct Investment in Africa- Some Case Studies", **IMF Working Paper**, Mart 2002, s. 37.

⁴⁶ Aykan CANDEMİR, " Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ", **Ege Akademik Bakış 9(2)**, 2009, s. 669.

⁴⁷ Türksöy EMEN, a.g.m., s. 22.

yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışını açıklamaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonların yapılma sebeplerinden birisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağlamaktır. Örneğin NAFTA görüşmelerinde ABD ile Meksika arasındaki ilişkinin ticaretten çok yatırımla ilgili olduğu ortaya konulmuştur⁴⁸. Bununla beraber yatırım yapılacak ülkenin döviz kuru politikaları da yabancı yatırımcı açısından önem arz etmektedir. Çünkü, döviz kurlarındaki hareketlilik ve belirsizlikler, söz konusu firmaların hem kârlılığını hem de üretim yeri tercihlerini etkilemektedir. Bir ülke parasının diğer ülke parası karşısında sürekli değer artışı parası değer kazanan ülkede maliyet ve fiyatların artışı demektir. Bu durumda sermaye parası değer kaybeden ülkeye doğru olacaktır. Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, döviz kurlarının DYSY'nin üzerindeki etkisi belirlenirken, bir firmanın ürünlerinin ne kadarını ihraç, ne kadarını ithal ettiği önem taşımaktadır. İç pazara yönelik üretim yapan yabancı yatırımcı için, döviz kurları sadece yatırım ve kâr transferi aşamasında önem arz eder. Buna karşın ihracata yönelik üretim yapan yatırımcı, ürünlerin satış aşamasında da döviz kurlarına dikkat etmek zorundadır⁴⁹.

4.Özelleştirme Politikaları

DYSY belirleyicilerinden bir diğeri ise, *özelleştirme politikalarıdır*. 1980'li yıllardan itibaren dünya gündeminde yer alan özelleştirme uygulamaları, özellikle gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye girişlerinde önemli rol oynamıştır. Uygulamaya konan finansal liberalleşme programı yabancı yatırımcıların ülkede özelleştirilen kuruluşları satın almalarını kolaylaştırmıştır. Özelleştirme ile yabancı yatırımcılar sabit bir yatırımı komple satın alabilecekleri gibi (direk doğrudan yatırım), o yatırıma ait menkul değerlere yatırım yaparak, o kuruma sermayedar olarak da ortak olabilmişlerdir⁵⁰. Küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan özelleştirme politikaları pek çok ülkenin ekonomik gündeminde önemli bir yer tutmaktadır ve özelleştirme politikaları DYSY'yi çekme amacını da taşımaktadır⁵¹.

⁴⁸Hasan SABİR, “ **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar** “, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../sabir.doc), 09.10.2010.

⁴⁹ Muhsin KAR- Fatma TATLISÖZ, “ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi “, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:10, Sayı:14 , Aralık 2008.

⁵⁰ Muhsin KAR- Fatma TATLISÖZ, a.g.m.

⁵¹ Aykan CANDEMİR, a.g.m., s. 669.

5.Vergi Politikaları

Yatırım kararı alınırken yatırımcıları etkileyen diğer bir faktör ise *vergi politikalarıdır*. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, vergi mevzuatının uygun olduğu bölgelere yönelecektir. Dolayısıyla ülkelerini doğrudan yabancı sermaye yatırımları için çekici duruma getiren ülkeler, örneğin yerli yatırımcı ile yabancı yatırımcıya aynı vergi politikasını uyguladığında tercih edilecektirler. Yabancı yatırımcılarla ikili vergi anlaşmaları gibi uygulamalar da doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde önemli bir rol oynamaktadır⁵².

B.Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

DYSY'yi etkileyen önemli öğelerden bir diğeri ise yatırım ortamına ilişkin unsurlardır. Bu kapsam altında, yatırım teşvikleri, şeffaflık ve sosyal etkenler yer almaktadır.

1.Yatırım Teşviki

DYSY'yi çekme konusunda son yıllarda gelişmekte olan ülkeler arasında yoğun bir rekabet oluşmuştur. Bu yarışta daha rekabetçi olmak amacıyla ülkeler siyasi ve ekonomik politikalarını yeniden yapılandırmaya ve yatırım teşvik kurumları yoluyla teşvik rejimleri uygulamaya başlamıştır⁵³. Bu şekilde kullanılan yatırım teşvikleri yatırımın yönünü belirlemektedir. Ülkeler bu amaç doğrultusunda belirli yatırımları projelerine uygun finansal ve diğer teşvik türleriyle desteklemektedirler. Bu bağlamda teşvikler direkt yardımlar olabileceği gibi vergi sonrası net karın arttırılmasını hedef alan vergi teşvikleri de olabilmektedir ki vergi teşviklerine tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak yer verilecektir. Yatırım teşviklerinin DYSY'yi çekmedeki rolü konusunda farklı görüşler vardır. Örneğin, Lim (1983) 27 gelişmekte olan ülkede yaptığı çalışmada yatırım teşvikleri ile DYSY'nin varlığı arasında negatif ilişki olduğunu ortaya koymuştur⁵⁴.

⁵² Aykan CANDEMİR, a.g.m., s. 669.

⁵³ Mustafa BULUT, *Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği*, Ankara, 2009, s. 81.

⁵⁴ Lale BERKÖZ- Şevkiye Şence TÜRK, “Yabancı Yatırımların Yer Seçimini Etkileyen Faktörler”, *İTÜ Dergisi/a Mimarlık, planlama, tasarım*, Cilt:6, Sayı:2, Eylül 2007, s. 63.

2.Şeffaflık

Bu kapsam altında önemli bir yer tutan diğer bir unsur ise, *şeffaflıktır*. Çokuluslu işletmeler, yatırım yapmayı düşündükleri yerlerden son derece fazla güvence beklemektedirler. Ülke yönetiminde şeffaflığın en az olduğu ve genel olarak yönetimde gizliliğin ve yolsuzluğun hakim olduğu ülkeler, risk ve getirilerin önceden belirlenebilmesinde yetersiz kalacaklardır. Bu risk ve belirsizlik ortamı, ülkenin iş ve yatırım ortamı olarak değerlendirilmesini engelleyici bir faktör olabilmektedir⁵⁵. Bu açıdan bakıldığında şeffaflığın yokluğu ev sahibi ülkenin sektörlerinin düzenli şekilde işlerliğine zarar verir, yabancı ortakların varlığından ortaya çıkacak faydaları azaltabilmektedir. Bununla birlikte şeffaflık ev sahibi ülkeye DYSY'ye karşı uygulayacağı politikalarda hareket özgürlüğü de sağlayabilmektedir. Daha etkin ve şeffaf bir yapı, ev sahibi ülke hükümetlerine DYSY'yi çekmek için politikaların sürdürülmesine olanak verirken, hükümetlerin uyguladığı politikaların yatırımcılar arasında gereksiz bir korku ve belirsizliğe neden olma riskinden de korumuş olacaktır⁵⁶.

3.Sosyal Etkenler

Yatırım ortamına ilişkin başlık altında yer alan diğer bir önemli unsur ise, *sosyal etkenlerdir*. Özellikle ev sahibi ülkenin yaşam kalitesi ve eğitim düzeyi DYSY miktarını ve yönünü belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Daha yüksek yaşam seviyesine sahip olan ülkelerin alım gücünün yüksek olacağı düşüncesi buna bir etkendir. Bununla birlikte, eğitim oranının yüksekliği de yatırım kararlarının da dikkate alınan bir durumdur. Özellikle daha yüksek bilgi ve donanım gerektiren alanlarda yapılacak yatırımlarda yatırımcılar için eğitim düzeyi ve ülkenin eğitim düzeyini ve dolayısıyla emeğin donanımını arttıracak politikalar uygulanması önemli görülmektedir⁵⁷. Yapılan çalışmalarda da görülmektedir ki ev sahibi ülkenin eğitim düzeyi, mesleki bilgi ve beşeri sermaye düzeyine bağlı olarak DYSY üzerinde etkili olarak ekonomik büyüme üzerine farklı etkilerde bulunabilmektedir⁵⁸.

---

⁵⁵ Aykan CANDEMİR, a.g.m., s.672.

⁵⁶ Türksoy EMEN, a.g.m., s. 25.

⁵⁷ Türksoy EMEN, a.g.m., s. 27.

⁵⁸ Mine YILMAZER, “ Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme “, **Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi** ,Cilt:8, Sayı:1, 2010, s. 249.

C.Ekonomik Faktörler

DYSY'yi etkileyen ekonomik faktörler şirketlerin uyguladığı yatırım stratejisine göre değişmektedir. Bu kapsam altında pazara yönelme, kaynağa yönelme ve etkinliğe yönelme gibi yatırım stratejileri ele alınmaktadır ki bu stratejilerin de ekonomik etkileri farklı olmaktadır.

1.Pazara Yönelme

Pazara yönelme stratejisini uygulayan şirketlerin yatırımlarını etkileyen ekonomik faktörler; pazarın büyüklüğü ve kişi başına milli gelir, piyasanın büyümesi, bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları, tüketici tercihleri ve piyasaların yapısıdır.

a.Pazar Büyüklüğü ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Piyasa büyüklüğü, ev sahibi ülkenin kişi başına GSYİH ile ölçülmektedir. Piyasa büyüklüğü hipotezi, ölçek ekonomisinden faydalanabilme ve kaynakların etkin kullanımı için büyük bir piyasanın gerekliliği görüşünü desteklemektedir⁵⁹. Diğer bir ifadeyle büyük piyasalar, özellikle ticareti yapılamayan hizmetler sektörü başta olmak üzere, ekonominin tamamında daha fazla yabancı firmaların oluşumuna imkan tanır ve ticarete konu olan üretimi aracılığı ile ölçek ve mekansal ekonomileri gerçekleştirmede firmalara yardımcı olabilir. Büyüme firmalar için mknatis niteliğinde olduğu sürece, yatırımın yapıldığı ülkedeki yüksek büyüme oranı, yabancı üreticiler tarafından yapılan yatırımları uyarır ve piyasa büyüklüğü kritik bir noktaya ulaştığı takdirde, yatırımın yapıldığı ülkeye DYSY girişleri artmaya başlayacaktır⁶⁰. Piyasanın hacim olarak büyüklüğünün yanı sıra piyasadaki kişi başına düşen milli gelirin de, yani tüketicilerin alım gücünün de yüksek olması yatırımları çekici bir etken olmaktadır. Piyasa büyüklüğünün göstergesi olan nüfusun azlığı yanında satın alma güçlerinin düşük olması piyasayı daha küçük hale getirir. Faaliyet gösterilecek bir ülkede üretilen malları alacak kadar gelire sahip olmayan tüketici grubunun olması doğrudan yabancı sermaye yatırım girişini olumsuz yönde etkileyecektir⁶¹.

⁵⁹ Bekir GÖVDERE, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 28, Nisan 2003.

⁶⁰ Selçuk EMSEN- Kemal DEĞER, **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 953, s. 56.

⁶¹ Aykan CANDEMİR, a.g.m., s. 668.

b.Bölgesel ya da Global Piyasalara Giriş İmkanları

Yatırım yapılacak ülkenin bölgesel ya da global piyasalara erişim imkanı yatırımcıların göz önünde bulundurduğu bir faktördür. Özellikle ihracata yönelik üretim yapılacak şirketler için, ev sahibi ülkenin bölgesel ve uluslararası piyasalarla bağlantısı pazarların genişlemesi demektir⁶². Bu faktör DYSY kararları için önemli bir belirleyicidir. Taşıma maliyetleri ile doğrudan yabancı yatırım akışları arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Uzaklık arttıkça taşıma maliyetleri de buna paralel olarak artacağından bunun sonucunda da yatırımlar azalma eğilimi gösterecektir. Bu nedenle işletmelerin daha geniş pazarlara ulaşabilmesi amacıyla globalleşmesi sonucunda üretim, hizmetler ve sonraki faaliyetlerin hedef pazarda veya yakınında olması zorunluluğu, önemli bir etken olmaktadır⁶³.

2.Kaynağa Yönelme

Bu kapsam çerçevesinde bir stratejiye sahip olan işletmelerin, özellikle üzerinde durduğu eğitimli emek faktörü ve birim emek maliyetidir. Ayrıca, hammaddeler, fiziki altyapı, Ar-Ge ve teknolojik yeniliklerde ele alınmaktadır.

a.Hammadde

Faktör maliyetini düşürmeye çalışan şirketler, en düşük maliyetli üretim faktörünün bulunduğu ülkelerde üretimlerini gerçekleştirmek istemektedirler. Bu sebepten dolayı üretim faktörü olan doğal kaynakların, bol olduğu ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla bu özelliğe sahip ülkeler DYSY'yi çekme konusunda avantaja sahiptirler.

b.İşgücü Faktörü

1970'li yıllardan itibaren doğrudan yabancı yatırımları geliştirmekte olan ülkelere yönelten temel etken, ucuz emek olmuştur. Geliştirmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışının bir sonucu olarak ucuz emek ve onun sağladığı maliyet avantajı, yatırımcıları dünya pazarına dönük üretim için bu ülkelere yönlendirmiştir. Günümüzde de dünya ticaretini ve üretimini yönlendiren Çok Uluslu Şirketler, rekabet ortamı içinde pazar paylarını korumak ya da genişletmek için, ucuz emek faktörüne sahip ülkelere

---

⁶² Türksoy EMEN, a.g.m., s. 29.

⁶³ Ahmet KURTARAN, “ Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri “, (<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewFile/446/440>), s. 375, 12.10.2010.

faaliyette bulunmayı tercih etmektedirler. Bu üstünlük DYSY'yi de özellikle emek-yoğun malların üretimi açısından etkilemektedir. Bu nedenle, DYSY Çok Uluslu Şirketlerin yerel avantajlara dayanan üstünlüklerinden nispi olarak sahipliğe dayanan üretim üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Böylece, ucuz işgücü bu tür yatırımların yapılmasında önemli bir belirleyici haline gelmektedir⁶⁴. Fakat burada belirtmek gerekir ki, işgücünün çekiciliğini belirleyen tek unsur emek faktörünün ucuz olması değildir. Yatırımcılar işgücünün eğitim seviyesine de özen gösterirler; çünkü eğitilmiş işgücü üretime daha çabuk adapte olabilecek ve verimliliği daha yüksek olacaktır. Bunun yanında, işe devamlılık da diğer önemli unsurdur. Çünkü, emeğin maliyeti ve verimliliği uluslar arası piyasalarda rekabet edebilmenin en önemli etkenlerindedir⁶⁵.

c.Fiziki Altyapı Sistemi

Ev sahibi ülkenin iletişimi, ulaşımı ve dağıtımını kolaylaştıracak gelişmiş bir altyapısının olması, DYSY için bir başka önemli belirleyici faktördür. Ülkede organize edilmiş sanayi bölgelerinin olması ve ulaşım ağının gelişmiş olması, yatırım kararını verirken etkili olmaktadır. Bunların yanı sıra ülkede enerji ve iletişim harcamaları paylarının yüksek olması, DYSY'yi olumlu yönde etkilemektedir. Altyapı ve insan sermayesinde yapılan iyileştirmelere, yerel piyasa yönlü DYSY daha büyük önem vermektedir⁶⁶.

3.Etkinliğe Yönelme

Etkinliğe yönelmede, kaynakların maliyeti, işgücünün verimliliği ve bölgesel entegrasyonlar yer almaktadır. Diğerlerine daha önce değinilmesi nedeniyle burada yalnızca bölgesel entegrasyonlar ele alınacaktır. Yatırım kararı alınırken dikkat edilen önemli faktörlerden bir tanesi de ülkelerin diğer ülkelerle ticari anlamda bir birlikteliğe sahip olup olmadığıdır. Çünkü, belirli iktisadi birliklerin oluşması bu ülkeler arasındaki kısıtlamaları ve gümrükleri ortadan kaldıracak ve buna bağlı olarak şirketlerin bu pazarlara serbestçe girmesi sağlanacaktır. Bu açıdan bakıldığında bölgesel entegrasyonların neden olduğu stratejik saptırmalar DYSY'nin çok önemli bir bölümünün bu bölgelere kanalize olmasına neden olmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği

⁶⁴ Sezgin AÇIKALIN- Ekrem GÜL- Ercan YAŞAR, “ Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi “, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Aralık 2006, s. 272.

⁶⁵ Deniz ARIKAN, a.g.e., s. 31.

⁶⁶ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 28.

(AB) dikkat çekici bir örnektir. Yapılan birçok çalışma AB'nin içe yönelik bölgesel kapalı entegrasyonunun uluslararası kaynak dağılımını bozucu olarak kendisine çektiğine işaret etmektedir. Entegrasyon dışı ülkelerden AB'ne yönelik sermaye akışındaki hızlı gelişme ile birlikte topluluk içinde de sermaye hareketlerinde hızlı bir gelişme olmuştur. Özellikle yeni üyelerin getirdiği coğrafi genişleme ve geniş pazarlar, bu ülkelere yönelik ilgiyi hızla arttırmış, entegrasyon teorisine uygun bir şekilde DYSY zengin kuzey bölgelerinden güneydeki bölgelere doğru kayma göstermişti⁶⁷.

IV. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Küreselleşme olgusunun giderek yaygınlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan DYSY akımı, ekonomi politikalarındaki liberalleşme, sermayenin serbest dolaşımı, ticarete serbestleşme gibi faktörlerle birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için çok önemli bir konu haline gelmiştir. DYSY konuk oldukları ev sahibi ülkenin ekonomisini çeşitli yönlerden etkilerler. DYSY'nin, tasarruf açığını gidermesi, sermaye birikimine katkıda bulunması, ülkeye teknoloji ve yönetim bilgisi getirmesi, ülke içindeki rekabeti artırması, insan kaynaklarını geliştirmesi, istihdam yaratması, ödemeler dengesini olumlu etkilemesi ve bütün bu etkilerin sonucunda ülkenin kalkınma hızını artırması beklenir. Teorik anlamda DYSY'nin sahibi olarak kabul edilen ÇUŞ'lar gittikleri ülkenin birçok ekonomik göstergesini bu şekilde olumlu yönde etkileyebileceği gibi olumsuz yönde de bir takım etkileri bulunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde DYSY'nin ülkeye girişiyle birlikte ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde meydana getirdiği ekonomik etkiler ele alınacaktır.

A.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Ekonomik Etkileri

DYSY'nin temel etkisi, milli gelire olan net katkısıdır. Bunun yanında DYSY'nin ekonomik büyümeye, ödemeler dengesine, istihdama, teknoloji ve rekabet yapısı üzerine olumlu anlamda çeşitli etkileri söz konusudur.

---

⁶⁷ Harun BAL, “ Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri ve Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımları “, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 10, 2000, s. 246.

1.Milli Gelir Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların temel etkisi, ev sahibi ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır. Çünkü, yabancı sermaye ülke içinde üretimde bulunmaktadır. Bu üretim miktarı şüphesiz ülkenin gayrisafi milli hasılasına dahildir. Burada dikkat edilecek nokta, yabancı sermayenin üretimde kullandığı tüm girdileri kendisinin üretilmediğidir. Bu girdilerden bir kısmı ülke dışından getiriliyorsa, yabancı sermayenin dışarıdan ithal etmiş olduğu girdilerin ülkenin GSMH'den düşülmesi gerekebilmektedir⁶⁸. Başka bir deyişle, doğrudan yabancı yatırımında bulunan şirket üretiminde kullandığı tüm girdileri kendisi üretememektedir. Bu girdilerden bir kısmı ülke dışındaki diğer şirketlerden sağlanmaktadır. Bu sebeple doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirketin hasılasından, bu şirketin ana şirket ile kendisine bağlı şirketlerden almış olduğu girdiler düşülecektir. Bu açıdan bakıldığında DYSY'nin gerçekleşmesi ile beraber ülke içinde üretimde artış meydana gelecek ve ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Ancak burada önemli olan doğrudan yabancı sermayenin ülke ekonomisine olan net katkısı ki o da yukarıda açıklanan şekilde elde edilmektedir⁶⁹.

2.Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye girişi ülkedeki yatırımlar için gerekli finansal kaynak düzeyini arttırıp kaynak yokluğu ve tasarruf yetersizliği gibi kalkınmanın önündeki dar boğazları azaltmakta ve bu baskılardaki rahatlama ile doğrudan yabancı yatırımlar ülkede sermaye oluşumunun genişlemesine ve dolayısıyla ekonomik büyümeye yardımcı olmaktadır⁷⁰. Yapılan ampirik çalışmalarda DYSY'nin ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki rolünün oldukça önemli olduğunu göstermektedir⁷¹. Örneğin, Borensztein vd. (1998), DYSY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, 1970-89 döneminde sanayileşmiş ülkelerden gelişmekte olan 69 ülkeye yönelik doğrudan yatırımların etkisini incelemişler ve bu yatırımların

⁶⁸ Rıdvan Karluk, “ Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, (www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/.../turkyabsermyat.doc), 09.09.2010, s. 101.

⁶⁹ Nihat BATMAZ- Halil TUNCA, a.g.e., s. 51.

⁷⁰ Metin Kamil ERCAN, “ Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki “, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2/2001, s. 87-88.

⁷¹ Rati RAM- Kevin Honglin ZHANG, “ Foreign Direct Investment Economic Growth: Evidence from Cross-Country Data for the 1990 “, **Economic Development and Cultural Change**, Vol: 51, No:1(Oct., 2002), s. 205-215.

ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır⁷². Bununla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerine etkilerini ele alan araştırma sonuçları, genel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerindeki artırıcı etkilerinin ortaya çıkabilmesi için gelişmekte olan ülkelerin uygun-destekleyici yatırım ortamını hazırlaması ve minimum bir kalkınma düzeyine erişmiş olması gerekliliğine işaret etmektedir⁷³.

3.Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi açıklarının kapatılması konusunda yurtiçindeki tasarruflar yeterli seviyede olmamaktadır. Bu açıkları kapatabilmek için en iyi seçeneği DYSY oluşturmaktadır. DYSY'nin, ithal ikamesini sağlayabileceği için ödemeler dengesinin ithalat ile ilgili döviz ödemeleri yükünü azaltması, yapılan üretimin bir kısmının da dış piyasalara yönelik olarak ihracatı artırması ile ülkenin ödemeler dengesini etkileyeceği ön görülmektedir⁷⁴. DYSY'nin ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisinin süreklilik kazanabilmesi için, yabancı sermayenin uzun dönemde döviz kazandırıcı özelliğinin korunması gerekir. Bu amaç doğrultusunda, örneğin, elde edilen karların yeni yatırım alanlarına yönlendirilebilmesi teşvik edilebilir⁷⁵.

4.İstihdam Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam etkisi, ev sahibi ülkelerin en çok önemseydiği konudur. Bu yatırımların istihdam artırıcı etkisi, giren doğrudan yabancı yatırımın genel olarak miktarına, girdiği sektöre, geldiği ülkeye ve geliş amacına göre değişiklikler göstermektedir. Özellikle işsizliğin yüksek oranlarda seyrettiği gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların istihdama ciddi katkıda bulunması beklenir. Önemli miktarda DYSY'yi çekmeyi başaran ülkelerde yabancı şirketlerin istihdam ettikleri işçi sayısı, toplam istihdam içinde önemli oranlara ulaşabilmektedir. Örneğin, Çin'de yabancı şirketlerde çalışanlar (23,5 milyon kişi) toplam istihdamın yüzde 10'unu

⁷² Sezgin AÇIKALIN- Seyfettin ÜNAL, a.g.e., s. 52.

⁷³ Mehmet ALAGÖZ- Savaş ERDOĞAN- Nurgün TOPALLI, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme “, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), 2008, s. 80.

⁷⁴ Levent ÇİNKÖ, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makro Ekonomik Etkileri “, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XXVI, Sayı: 1, 2009, s. 123.

⁷⁵ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 45.

oluşturmaktadır. Bu oran Endonezya’da yüzde 40’ı geçmektedir⁷⁶. DYSY’nin gittikleri ülkelerdeki istihdam etkileri ülkenin gelişmişlik durumuna göre değişiklik gösterir. Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye, getirdiği teknoloji ve bilgi birikimi ile istihdama dolaylı ve dolaysız etkilerde bulunur. Sanayileşmiş ülkelerde yatırımların gerçekleşme biçimi önem kazanırken gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayenin kullandığı üretim tekniği önem kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yeni istihdam yaratılması için yeni işyerlerinin açılması, mevcut işyerlerinin ÇUŞ’lar tarafından satın alınmasına tercih edilirken; gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılması ile istihdam sorununa çözüm bulunması beklenmektedir⁷⁷.

5. Teknoloji Üzerindeki Etkisi

Günümüzde teknoloji üretimi gelişmiş sanayi ülkelerinde, genellikle de ÇUŞ’larda yoğunlaşmıştır. Bu şirketler, güçlü stratejik varlıklara ve araştırma geliştirme harcamalarına büyük kaynak ayırabilecek yeteneklere sahiptirler. Bu yüzden, ÇUŞ’lar hem teknoloji üretme hem de yeni teknolojinin ülkeden ülkeye transferini sağlamada önemli rol oynamaktadırlar⁷⁸. Bununla beraber doğrudan yabancı sermaye teknoloji ile işletmecilik bilgisinin ev sahibi ülkeye getirilmesini sağlar. Ev sahibi ülkeler yabancı işletmelerden, kendi ülkelerinde araştırma ve geliştirme faaliyetinde bulunmalarını ve yerli personelini modern teknoloji ve işletmecilik konularında eğitmelerini beklerler⁷⁹. Böylelikle üretimde verimlilik ve rekabet artışı, teknolojik yenilikler, bilgi ve beceri düzeyinde ilerlemeler ortaya çıkabilmektedir⁸⁰. Bu şekilde gerçekleşen DYSY teknolojinin etkili kullanımına ve teknoloji transferine; yerel piyasada yeni bir malın üretiminde ve tüketiminde daha önce kullanımda olmayan yeni bir teknolojiyi ortaya çıkarabilmesi; yabancı yatırımların bu teknolojiyi kullanmak için gereksinim duyacağı yeni yeteneklerin geliştirilmesini ya da ortaya çıkarılmasını sağlaması; yeni bir fikrin ortaya çıkışı ile mevcut fikirleri artırma ve yeni fikirlerin ortaya çıkışı ile yerel yenilikleri canlandırılması alanlarında yardımcı olmaktadır⁸¹.

⁷⁶Kızbeş KILIÇ GÖRMEZÖZ, **Türkiye’ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisi (Uzmanlık Tezi)**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 31-32.

⁷⁷Faruk CÖMERT, “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, **Hazine Dergisi**, Sayı:13, Ocak 2000, s. 5.

⁷⁸Birol EFE, **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi “İzmir Örneği”**, İzmir Ticaret Odası Yayın No: 120, İzmir, 2002, s. 25.

⁷⁹Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 617.

⁸⁰Mine YILMAZER, a.g.m., s. 244.

⁸¹**UNCTAD Series**, Foreign Direct Investment and Development , United Nations, New York and Geneva ,1999, s. 35.

6.Rekabet Yapısı Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yabancı yatırım ve uluslararası mal ve hizmet hareketlerinde gerçekleşen gelişmeler, global piyasalardaki rekabet üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bir çok ülkede, sektörlerin doğrudan yabancı yatırımlara açık hale getirilmesinin firma sayısını artırarak, sektörü daha rekabetçi bir yapıya kavuşturduğu görülmüştür. Birçok hizmet piyasası, uluslararası düzeyde rekabet edebilir hale gelmiştir. Böylece, yabancı firmalar çok daha serbest bir hareket imkanına kavuşabilmektedirler. Bu takdirde, ulusötesi şirketler ev sahibi ülkedeki piyasaların yapısını etkileyerek, uygun şartlar altında rekabeti güçlendirebilmektedir. DYSY sonrasında, ulusötesi şirketlerin davranışı rekabeti artırıcı olduğu takdirde, söz konusu yatırımlar, endüstri performansının dinamik ve statik etkinliğinin ve tüketici refahının artırılması açısından önemli potansiyel faydalar taşıyabilir. Bu çerçevede liberalize edilen doğrudan yabancı yatırım rejimlerinin, ulusal mal ve hizmet piyasalarındaki yarışabilirliğe katkıda bulunması beklenir. ÇUŞ'lar genellikle ulusal firmalardan daha büyük ölçekli oldukları için, hem daha çok kaynağa hem de daha büyük bir piyasa gücüne sahiptirler. Bu nedenle ÇUŞ'ların piyasaya girmesi sonucunda o ülkedeki piyasa yapılarında bazen daha büyük bir olgunlaşma ve anti-rekabetçi davranışların olması da muhtemeldir⁸².

B.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Ekonomik Etkileri

DYSY'nin bu gibi avantajları yanında tabii ki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisinin kilit sektörlerinin yabancı ülkelerin denetimi altına sokması ve ekonomik bütünlüğünü bozması, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, yerli şirketler karşısında yabancı şirketlerin yüksek sermayeleri, teknoloji, yöneticilik bilgisi gibi artılarından dolayı, haksız rekabet üstünlüğü sağlaması, aşırı kar transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması ve yeni teknolojiyi kendi ülkelerinde üreterek ev sahibi ülkeleri bu teknolojileri ithal etmek yoluyla teknolojik bağımlılık yaratmaları gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır.

1.Ekonomi Üzerinde Yabancı Denetiminin Artması

Yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliği, işletme yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlamaktır. Bu bakımdan, bir plana bağlı olmadan kabul edilen

---

⁸² Hakan ÇETİNTAŞ, “ Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet”, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../global.doc), 10.09.2010.

yabancı sermaye, ana sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetim altına alabilir. Bu ise ülkenin siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokabilir. Bu durumda belirli amaçlara yönelik para, maliye ve dış ticaret politikası uygulama serbestliği de kalkar, bağımsız bir sanayileşme politikası da izlenemeyebilir. Bu bağlamda yabancı sermaye oranı ne kadar büyürse, tehlike de o derece artış gösterebilir⁸³.

2.Ekonomik Bütünlüğün Bozulması

Az gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonominin bütünlüğünü bozmaları da mümkündür. Şöyle ki, yabancı sermayeli işletmelerde modern ve ileri üretim teknikleri kullanılırken, diğer alanlarda geleneksel ve ilkel üretim yapısına devam edilmesi, ekonomiyi iki bölüme ayrılmış (düal) bir yapıya sokabilir⁸⁴.

3.Teknolojik Bağımlılık

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kurulan yeni işletmelerin kendi mevcut teknolojileri ile gelmeleri, giriş yapılan ülkeyi diğer ülkenin teknolojilerine bağımlı hale getirebilir. Diğer ülkelerin teknolojilerine bağımlı hale gelen ülkeler Ar-Ge harcamalarının bu yöne kaymasına neden olmaktadır. Kendi teknolojisini üretemeyen yerli yatırımcı iç pazarda ÇUŞ karşı önemli rekabet avantajını yitirerek zaman içerisinde kendi tesisini kapatmak zorunda kalabilir⁸⁵.

4.Döviz Giderlerini Arttırıcı Etkisi

Yabancı sermayenin ülkeye getirdiği yabancı para, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı arttırıcı etkiler yaratarak, ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunur. Ancak daha sonra yurtdışına yapılan kar transferleri ve lisans ve diğer yabancı faktör ödemeleri sonucu ödemeler dengesinin olumsuz yönde etkilenmesi söz konusu olacaktır⁸⁶.

5.Dış Ticaret Kısıtlamalarının Aşılması

Yabancı sermaye yatırımları, gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır. Dış ticaret kısıtlamaları, bazı koruyucu

---

⁸³ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 618.

⁸⁴ Mevlüdiye ŞİMŞEK- Sema BEHDİOĞLU, a.g.m., s. 53.

⁸⁵ Sefer ŞENER, a.g.e., s. 23.

⁸⁶ Haldun SOYDAL, “ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama “, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, 2006, s. 588.

amaçları gerçekleştirmek üzere konulurlar. Bunlar tüketimin daraltılması, yerli üretimin artırılması gibi nedenlerle ilgili olabilir. Oysa yabancı sermaye yatırımları ile bu mallar, yurtiçinde üretilebileceğinden tüketim kısılmaz. Ayrıca, üretim de tümüyle en son aşaması yapılır, hammadde ve yarı işlenmiş ürünler ithalat yoluyla dışarıdaki ana merkezden karşılanır. Bu ise, yerli üretimi dışa bağımlı kılmakta ve ülkenin döviz rezervleri üzerine büyük bir baskı yapmaktadır⁸⁷.

6.Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Baskı Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en eleştirel yönlerinden birisi, ödemeler bilançosu üzerinde yaratacağı baskıdır. Uzun vadede doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının elde ettiği karı, kendi ülkesine transfer etmesi ev sahibi ülkeden döviz çıkışının artmasına neden olarak, ödemeler bilançosu açığını artırıcı yönde bir etki yaratabilir⁸⁸.

V. DÜNYA'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

Günümüzde küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, ülkeler arasında finansal anlamda sınırlar kalkmaya başlamış ve yaşanan bu süreç sermayenin kolayca hareket edebilmesini ve kendine daha karlı ülkeler aramasını sağlamıştır. Bu bağlamda dünya üzerinde ülkeler arasında rekabet artmaya başlamış ve sonucunda şirketler kendilerini bu rekabet ortamına uyarlamak zorunda kalmışlardır. İşte bu uyarlama sonucunda ÇUŞ'lar ortaya çıkmaya başlamıştır. Şirketler sadece kendi ülkelerine yatırım yapmakla kalmayıp aynı zamanda dünya üzerindeki ülkelere de yatırım yaparak, küreselleşme sürecinde kendilerine yer edinmeye çaba göstermişlerdir.

Yaşanan gelişme sürecine bakıldığında, dünya ekonomisinde bugünkü anlamıyla yabancı sermaye yatırımları ilk defa 16. yüzyılda ortaya çıkmış, ancak Sanayi Devrimi ile kendisine hareket sahası bularak artış eğilimi göstermeye başlamıştır⁸⁹. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca sanayileşen batı ülkeleri Sanayi Devrimi sonrasında bünyelerindeki sermaye birikimlerini başka ülkelerdeki en çok karı sağlayacak yatırım alanlarına yöneltme ihtiyacı içine girmişlerdir. Genellikle Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ucuz işgücüne sahip sömürgeler ve bazı az gelişmiş

⁸⁷ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 618.

⁸⁸ Mevlüdiye ŞİMŞEK- Sema BEHDİOĞLU, a.g.m., s. 53.

⁸⁹ Sefer ŞENER, a.g.e., s. 45.

lkeler batı ülkeleri için cazip yatırım alanları olarak ön plana çıkmışlardır. Özellikle İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin çıkarılması için 1800'l yılların başındaki sömürgelerdeki girişimleri yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir⁹⁰. Çünkü, endüstri devriminin bir sonucu olarak 19.yy.'ın ikinci yarısında, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yönelmiştir. Bu yatırım alanları ise, Avrupa endüstrisinin ihtiyaı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkeleri olmuştur. Seyland' da çay ve Doğu Afrika lkelerindeki muz plantasyonları bu tür yatırımların sonucudur⁹¹.

19. yüzyıla kadar yabancı sermaye olarak Batı Avrupa sermayesinden söz edilirken, 1914 yılından sonra ABD devreye girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ABD, yabancı sermaye yatırımlarında n sırayı almıştır. Ancak 1929-30 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye ynelmiřlerdir⁹².

II. Dünya savaşı yabancı sermaye için farklı bir dönüm noktası olmuştur. Bu döneme kadar daha çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleşen yabancı yatırımlar bu tarihten sonra DYSY üzerinde yoğunlaşmaya başladığı grlr⁹³. 1950'li yıllarda AET'nin kurulmasının da etkisiyle, Amerikan şirketlerinin Avrupa'da yaptıkları yatırımlarda bir artış yaşanmıştır. Ancak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya ekonomisinin entegrasyonunda oynadığı rol esas olarak 1970'li yıllardan sonra belirginleşmeye başlamıştır. 1970'li yılların ilk yarısında ortaya çıkan petrol krizi dünya ekonomisinin resesyona girmesine neden olmuştur. Dünya ekonomisindeki resesyon 1975-76 yıllarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkisi altına almıştır. Bu dönemde, ÇUŞ'lar durgunluktan etkilenen şubelerini desteklemek için uluslararası yatırımlarını gelişmiş ülkelere ve çoğunlukla da ana ülkelerine kaydırımıřlardır⁹⁴.

1980'li yıllarda da yabancı sermaye yatırımlarında gerek konu itibariyle, gerekse şekil ve hacim itibariyle önemli değişiklikler olmuştur. Yabancı sermaye stoğunun çok

⁹⁰ Nihat BATMAZ- Halil TUNCA, a.g.e., s. 69.

⁹¹ Muhammed AKDİŞ, "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", **İnceleme Yarışması Mansiyon, Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul, YASED Yayınları No:33,1988, s. 61-90.

⁹² Nihat BATMAZ- Halil TUNCA, a.g.e., s. 69-70.

⁹³ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 50.

⁹⁴ Birol EFE, a.g.e., s. 42-43.

fazla artmış olması, dünya genelinde şirket birleşmeleri ve şirket satın almalarının artmasına bağlı olarak yüksek teknolojiye dayalı üretim miktarının artması, ayrıca gelişen bilgi teknolojisinin uluslararası organizasyonlara yansımaları yabancı sermaye yatırımlarını yönlendiren en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmıştır. Artan uluslararası ilişkilere bağlı olarak ekonomik rekabet siyasi rekabetin önüne geçmiş, haberleşme ve bilgi teknolojisindeki gelişmelere dayalı olarak coğrafi uzaklıkların önemsiz hale gelmesiyle dünya ekonomisi günümüzün popüler deyimleriyle küresel bir nitelik kazanmıştır⁹⁵.

Özellikle yakın tarih olarak nitelendirilen ve II. Dünya Savaşı'ndan Doğu Bloku'nun çözüldüğü 1989 yılına kadar geçen süre içinde DYSY'ye karşı gelen ülkelerin yaklaşımlarında büyük dönüşümler yaşanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli olgu, bu yıllar boyunca zaman zaman ülkeler bazında değişimler yaşanmışsa da genel olarak uluslararası yatırımcılara ve bunların yaptığı yatırımlara karşı büyük bir şüphenin varlığıdır. Bu yıllar boyunca gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamında doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için propaganda ve teşvikler yolu ile bir hayli çabalar sarfedilirken, doğrudan yabancı yatırımlara çok fazla ihtiyaç duyulan gelişmekte olan ülkelere şüphe ile yaklaşılmış; yabancı yatırımların ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vadede gelirden daha çok döviz çıkışına yol açtığı ve dolayısıyla sömürgeciliğin bir aracı olduğu, yeterli önlem alınmadığında yerli firmaların yerini alacağı, kısaca çok katı kısıtlamalarla izin verilebilecek bir olanak olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerin çok büyük bir kısmı bu önemli dış finansman kaynağından yeterince yararlanamamıştır⁹⁶.

Küreselleşme olgusunun giderek gelişmesi ile beraber DYSY açısından 1990'lı yılların ilk yarısı ile ikinci yarısı birbirinden farklı yapısal özelliklere sahiptir. Nitekim, ilk yarıda gelişmekte olan ülkelere yönelik DYSY büyüme hızı sürekli olarak gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olmuştur. 1990'lı yılların ilk yarısındaki bu gelişmenin temelinde gelişmekte olan ülkelerin daha cazip yerleşim yeri avantajları sunmasından öte, gelişmiş ülke ekonomilerinde 1990 yılında meydana gelen resesyon yatmaktadır. Söz konusu resesyon döneminde Tokyo Borsası çökmüş, ABD'de ekonomik faaliyetler

---

⁹⁵ Fulya BAYRAKTAR, **Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, GA/03-1-1, Ankara, Ocak 2003, s. 8.

⁹⁶ DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Mayıs 2000, s. 3.

daralmış, özel sektör borç yükü yükselmiş ve bazı ülkelerin finansal sistemlerinde yapısal zayıflıklar baş göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde yaşanan bu resesyon, 1991 yılında DYSY'nin gerilemesine yol açmıştır. Bununla birlikte, küresel yabancı sermaye girişlerindeki bu azalış sadece gelişmiş ülkeleri etkilemiştir. Örneğin, 1991 yılında gelişmiş ülkelere yönelik DYSY girişleri %35 azalırken, gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları %20 artmıştır⁹⁷.

1990'ların ikinci yarısından itibaren, yabancı sermaye girişlerinin yoğun olduğu ülkelerde ekonomik krizler yaşanmaya başlamıştır. Bu krizler 1994 yılında Türkiye'de, 1997 yılında Asya ülkelerinde, 1997 yılında Rusya'da kendini göstermiştir. Kriz yaşanan ülkelerin ortak özelliği, finansal liberalizasyonu gerçekleştirerek yabancı sermaye hareketleri üzerindeki tüm kontrolleri kaldırmış olmasıdır. Bunun sonucu Asya Krizi'nde sonra, gelişmekte olan ülkelerin sermaye girişleri içerisindeki payı sürekli azalmıştır. Bu yılda dünyada, 478 milyar dolarlık yatırımın %43'ü gelişmekte olan ülkelere gitmiştir. Yine Asya Krizi, Rusya Krizi ve diğer küresel krizlerin etkisiyle 2000 yılında bu oran %18'e gerilemiş ve daha sonraki dönemlerde ise gelişmekte olan ülkelerin DYSY içerisindeki payları büyük miktarda artmıştır⁹⁸.

Dünyada DYSY 1990' lardaki hızlı çıkışın ardından 2001 yılında %51 oranında bir düşüş yaşayarak 735 milyar ABD Dolarına gerilemiştir⁹⁹. 2001 yılı, DYSY açısından 90'lı yıllardaki en büyük gerilemenin yaşandığı yıl olmuştur ki gelişmiş ekonomilerdeki durgunluk ve buna paralel olarak sınır ötesi satın alma ve birleşmelerdeki gerilemeler, bu ülkelerin borsalarındaki ve özellikle bilgi teknolojileri ağırlıklı sektörlerdeki büyük gerilemeler ve kısmen de olsa 11 Eylül olayı bu düşüşte önemli rol oynamıştır¹⁰⁰. 2002 yılına bakıldığında ise, DYSY düşüşün devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu oran gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında ortalama %22 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün nedeni dünya genelinde çoğu ülkelerde yaşanan ekonomik büyüme hızının yavaş olmasıdır¹⁰¹. Genellemenin yapılsa; 2001, 2002, 2003 yıllarında bir önceki yıla göre DYSY girişlerinde gerileme kaydedilmiştir. 2004 yılında DYSY girişleri 2003 yılına göre % 2 artış göstermiş ve üç yıldır devam eden aşağı

⁹⁷ Birol EFE, a.g.e., s. 44.

⁹⁸ Sefer ŞENER, a.g.e., s. 57.

⁹⁹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2002**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Şubat 2003, s. 1.

¹⁰⁰ Özgür ÇALIŞKAN, " Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler", Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/.../dunya.doc), 25.10.2010.

¹⁰¹ UNCTAD World Investment Report 2003, **FDI Policies for Development: National and International Perspectives**, United Nations Newyork and Geneva, 2003.

yönlü hareket dünya genelinde sona ermiştir¹⁰². 2005 yılı içerisinde gelişmiş ülkelerin toplam DYSY girişlerinden aldığı pay %37'lik bir artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerin toplam DYSY girişleri içerisinde aldığı pay düşmekle beraber bu oran 2005'te %36 olarak gerçekleşmiştir¹⁰³. 2005 yılında 946 milyar dolar olan dünya toplam DYSY girişleri 2006 yılında bir önceki yıla göre %38'lik bir artışla 1.306 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu rakam 2000 yılında elde edilen tarihi rekor seviyesi olan 1.411 milyar dolarlık tutara oldukça yakındır. Sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemleri 2006 yılında da gerçekleşen yatırımlar arasında önemli bir yer tutmakla beraber, komple yeni yatırımlar ve yeniden yatırımda kullanılan kazançlar da geçmiş dönemlere kıyasla önemli miktarlarda artış göstermiştir¹⁰⁴. Dünya toplam uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2007 yılında ise, 2006 yılına göre %30'luk bir artışla 1,83 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu artışta yüksek büyüme rakamları ve güçlü kurumsal performanslar etkili olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki uluslararası şirketlerin karlarının artması ile birlikte yeniden yatırımda kullanılan kazançlar toplam uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin %30'una ulaşmıştır. Doların diğer para birimleri karşısındaki değerinin düşmesi de 2007 yılındaki artışın bir diğer nedeni oluşturmaktadır¹⁰⁵. DYSY girişleri 2007 yılındaki yaşadığı tarihi rekor seviyesi olan 1 trilyon 979 milyar dolardan 2008 yılında yaşanan finansal ve ekonomik krizin etkisiyle %14'lük bir düşüşle 1 trilyon 697 milyar dolar seviyesine gerilemiştir¹⁰⁶. Krizin etkilerinin tam olarak yansımadağı 2008 yılındaki düşüşe göre 2009 yılında daha keskin bir düşüş yaşanarak DYSY girişlerinde dünya genelinde %37'lik bir oranda gerilemiştir. Bu düşüşün temelini yaşayan 2008 küresel krizin daralttığı finansman olanakları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle yatırımlar, şirketler arası borçlanma ve yeniden yatırıma dönüşen kazançlar, ÇUŞ'un yabancı bağı ortaklıklarının karlarında azalma görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin ise hem giriş ve hem çıkışlarındaki önemli ölçüde artmış, dolayısıyla düşüşün daha da keskin olmamasında

---

¹⁰² T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2005**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mayıs 2006, s. 3.

¹⁰³ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2006**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2007, s. 1.

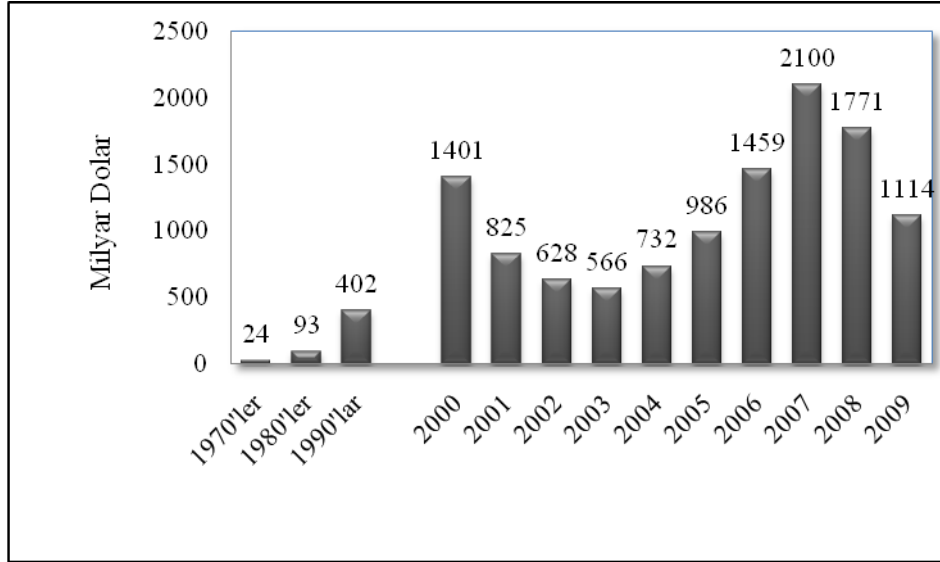
¹⁰⁴ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2007**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2008, s. 1.

¹⁰⁵ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2008**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2009, s. 1.

¹⁰⁶ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2009**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2010, s. 1

gelişmekte olan ülkelerin performansı önemli rol oynamıştır¹⁰⁷. Yukarıda anlatılanları aşağıdaki Grafik 1.1’de özet halinde görmemiz mümkün olabilmektedir.

Grafik 1.1: Türkiye’de 1954-1979 Döneminde İzin Verilen DYS Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (milyon \$)

Kaynak: YASED, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**, Ağustos 2010, (www.yased.org.tr/webportal/Turkish/.../UDYRaporu-2010-ilkyari.pdf),

1970’li yıllardan günümüze kadar olan dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dünya ekonomisinde meydana gelen olayların da etkisiyle zaman zaman iniş ve çıkışlar yaşamış olarak görülse de genel eğilim artış yönünde olmuştur. Böylece, doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha önceleri uluslararası mal ve hizmet ticaretinin temel belirleyici olduğu küreselleşme sürecine daha farklı bir boyut getirmiştir.

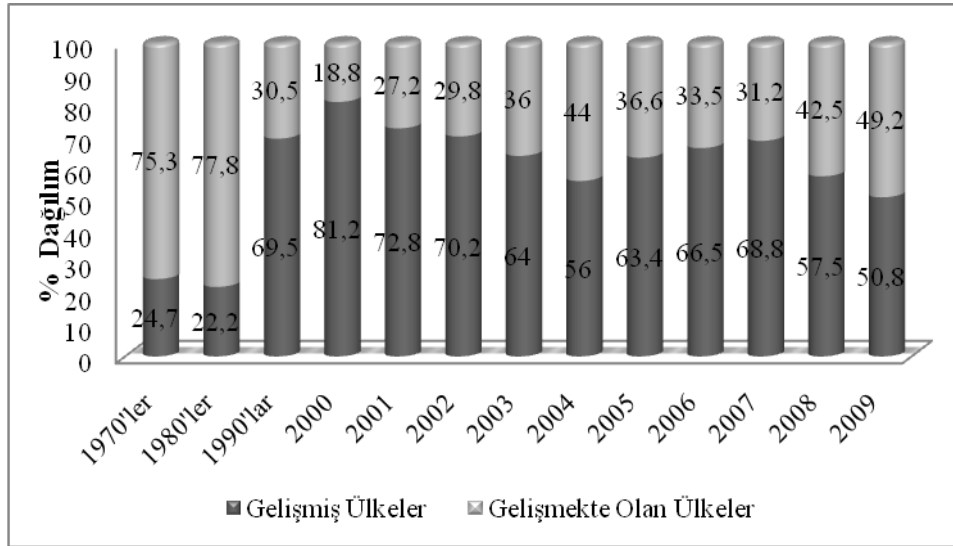
A.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dağılımı

Genel olarak ele alındığında yabancı sermaye yatırımları, bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağılım göstermemiştir. Gelişmiş ülkeler dünya yabancı sermaye yatırım akımlarından daima daha yüksek bir pay almalarının yanında bazı ülkelerde

¹⁰⁷ YASED, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu**, Ağustos 2010, (www.yased.org.tr/webportal/Turkish/.../UDYRaporu-2010-ilkyari.pdf), 25.10.2010.

gelişmiş ülke grupları içinde ön plana çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın ardından DYSY'de ani bir yükseliş olmuş ve ABD en çok DYSY alan ülke olmuştur. Yapılan DYSY'nin yaklaşık yarısı bu ülkeye gitmiştir. 1980'lerin ilk yarısında bazı az gelişmiş ülkelerin içine düştüğü borç sıkıntısı ve petrol fiyatlarındaki düşüşler, az gelişmiş ülkelere giden yatırımlar üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Ancak, bu şokların atlatılmasıyla beraber özellikle gelişmiş ülkelere yapılan DYSY miktarlarında artışlar ortaya çıkmıştır¹⁰⁸. Grafik 2.1'de görüldüğü gibi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki doğrudan yabancı yatırım pay oranları dengeli bir dağılım izlememektedir.

Grafik 2.1:Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldıkları Paylar (%)

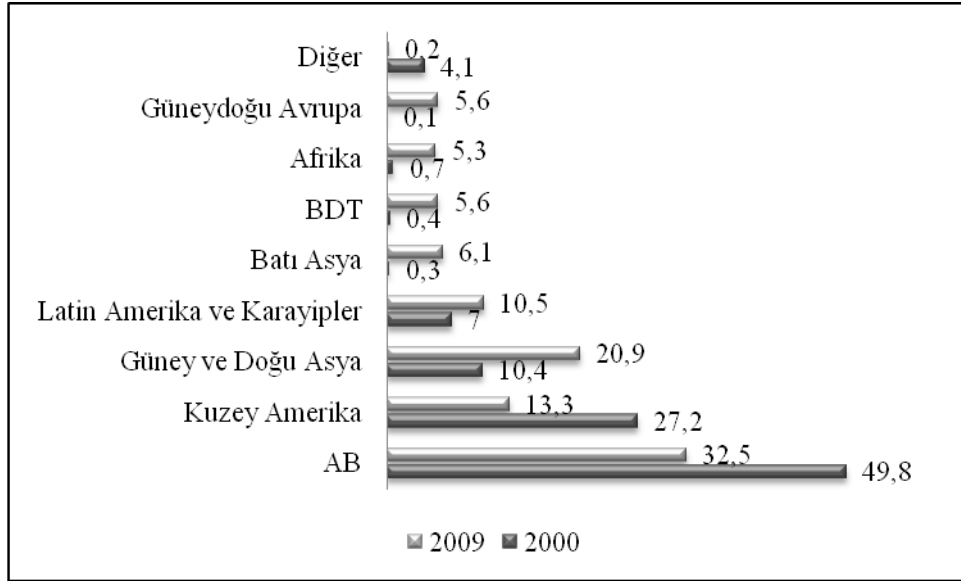
Kaynak: YASED, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**, Ağustos 2010, (www.yased.org.tr/webportal/Turkish/.../UDYRaporu-2010-ilkvayi.pdf), 25.10.2010.

2000 yılında tarihi bir rekor kıran DYSY'nin en büyük payını gelişmiş ülkeler almıştır. 1990'larda başlayan gelişmiş ülke egemenliği 2008 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel kriz bağlamında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişinde yaşanan azalma ile gelişmiş ülkelerin egemen gücü kırılmaya başlanmıştır. 2008-2009 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerin DYSY'nin hem giriş hem de çıkışlarında önemli ölçüde artış yaşanmış, dolayısıyla düşüşün oluşabilecek daha önemli sonuçları gelişmekte olan ülkeler sayesinde önlenmiştir. UNCTAD 2010 raporunda, dünya ekonomisinde kırılmanın devam ettiğini, global

¹⁰⁸ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 57.

uluslararası doğrudan yatırım akışlarında 2009 yılındaki keskin düşüşün ardından 2010 yılında hafif bir toparlanma olasılığının olduğunu, kriz öncesinde aşılmış olan 1,6-2 trilyon dolar seviyesine ise ancak 2012 yılında tekrar ulaşılmasının mümkün olabileceğini belirtilmiştir.

Grafik 3.1: Bölgelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldığı Paylar (%)

Kaynak: YASED, *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu*, Ağustos 2010, (www.yased.org.tr/webportal/Turkish/.../UDYRaporu-2010-ilkvaryi.pdf), 25.10.2010.

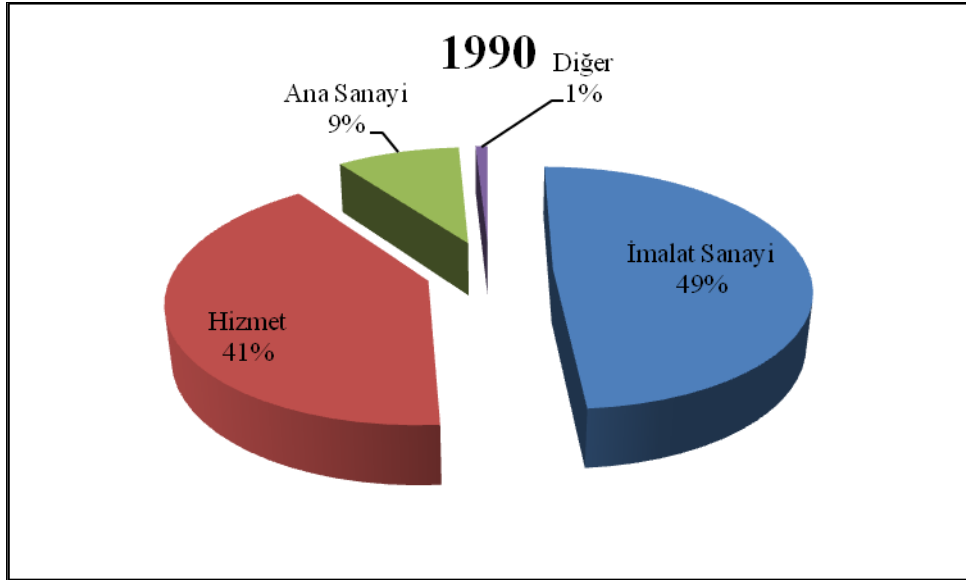
Global anlamda gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölgeler arasında dağılımına bakıldığında ise, 2000 ve 2009 yılları arasındaki değişimi bize Grafik 3.1’de vermektedir. Burada en büyük payı AB ülkeleri alırken; gelişmekte olan ülkeler arasında en göze çarpan pay Güney ve Doğu Asya ülkelerine aittir. Grafik 3’de görüldüğü üzere, bir genelleme yapılacak olursa 2000’li yıllarda egemen olan gelişmiş ülke payları 2009 yılında azalırken; gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay artış göstermektedir. Sovyet Bloğundan ayrılan ülkelerin oluşturduğu Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu (Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan vb.) ülkelerine yapılan DYSY’nin toplam yatırımlardan aldığı payda artış yaşandığı gözlenebilmektedir.

B. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

1800’lü yıllarda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüze kadar bilgi işlem den nükleer maddelere ve hizmet sektörü

yatırımlarına kadar uzanan bir gelişim süreci geçirmiştir. 1800-1890 yılları arasında yün, petrol, mineral, kauçuk, meyve gibi doğal ve tarımsal kaynaklar üzerinde yoğunlaşan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1891-1940 yılları arasında kimyasal maddeler, ilaç, yiyecek ve motorlu taşıtlar üzerinde 1941- 1945 yılları arasında ulaştırma ve savunma sanayinde, 1946-1960 yılları arasında ise finansal hizmetler, haberleşme, makine, otelcilik ve mühendislik sektörlerinde yoğunlaşmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda elektronik eşya, araştırma, turizm, eğitim, gıda, sağlık ve temizlikle ilgili sektörler en çok yabancı sermaye yatırımlarına konu olurken, 1985'den sonra turizm, bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon ve nükleer maddeler yabancı sermayeyi çeken yatırım konuları haline gelmiştir¹⁰⁹.

Grafik 4.1:1990 Yılında Dünyada DYSY'nın Sektörel Dağılımı

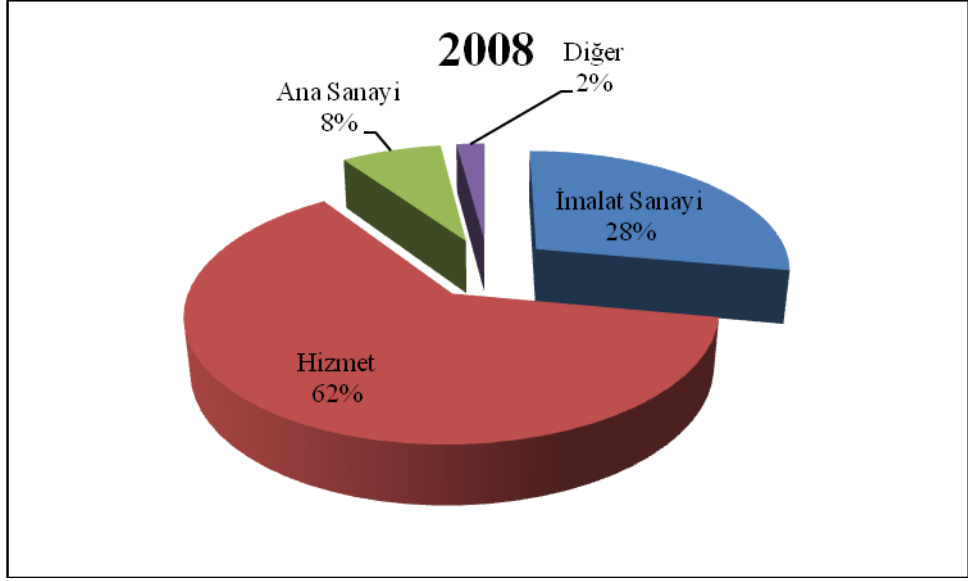

Kaynak: YASED, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**, Ağustos 2010, (www.yased.org.tr/webportal/Turkish/.../UDYRaporu-2010-ilkvari.pdf), 25.10.2010.

Grafik 5.1 ve Grafik 4.1 arasında bir karşılaştırma yapıldığında ise, DYSY akışlarında imalat sanayinin payının değer kaybettiğini buna karşılık hizmet sektörünün payının giderek artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, temel sektörler içinde en büyük değişimin hizmetler sektöründe olduğu görülmektedir.

¹⁰⁹ Fulya BAYRAKTAR, a.g.e., s. 7.

Grafik 5.1: 2008 Yılında Dünyada DYSY'nin Sektörel Dağılımı

Kaynak: YASED, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**, Ağustos 2010, (www.yased.org.tr/webportal/Turkish/.../UDYRaporu-2010-ilkyari.pdf), 25.10.2010.

1990 yılı sonrasında imalat sanayinden hizmet sektörüne doğru yaşanan artışta DYSY'nin değişen yapısıyla beraber, diğer taraftan şirketlerin stratejilerinde gerçekleştirilen değişikliklerde önemli yer tutmaktadır. Özellikle şirketlerin birçok hizmeti şirket dışından karşılamayı tercih etmeleri ve iletişim teknolojisinin gelişme göstermesiyle beraber, bu hizmetleri uzak ülkelerdeki yatırımlarıyla temin etme olanaklarının doğması, DYSY'de hizmetler sektörünün payının artmasının temel belirleyicisi haline gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK

UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve niteliği ülkelerin kalkınma düzeyini etkileyen önemli unsurlardan bir tanesidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kalkınma arasındaki bu ilişki kapsamında ülkeler daha yüksek refah düzeyine sahip olabilmek için kaynaklarını, belirledikleri stratejiler doğrultusunda verimli alanlara kanalize etmektedir ki bu amaç doğrultusunda kullanılan politika araçlarından birisi de teşviklerdir.

Özellikle global anlamda ekonomik ve siyasi olguların gelişmesi ve bununla beraber doğrudan yabancı yatırımlarının ülkelere sağladığı faydaların anlaşılmasıyla, doğrudan yabancı sermayeye yönelik doğru dünya çapında bir rekabet başlatmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için mücadele eden ve sayısı gittikçe artış gösteren devletlerin olduğu yerlerde vergi teşvikleri küresel bir araç haline gelmiştir. Vergi teşvikleri, ekonomik yatırımları devletin çizgisinde belli bir yolda hareket ettirmek için uyarlanmış herhangi bir ölçülebilir vergi avantajı olarak tanımlanabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımcıların bölgesel yatırım yeri tayini kararlarını etkilemek ve çeşitli teçhizatın ithal edilmesi yoluyla teknoloji transferi yapmak gibi amaçlarla yapılan teşviklerdir. Sanayisi gelişmiş ülkeler ülkelerine gelen doğrudan yabancı yatırımcılara nakdi yardım veya hızlandırılmış amortisman indirimi gibi teşvikler teklif ederken, gelişmekte olan ülkeler vergi tatilleri ve ithalat vergisi muafiyeti gibi teşvikler sunmuşlardır. Bu sebepten ötürü vergi teşvikleri gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilen bir çok vergi reformu programlarında geniş bir yer teşkil etmiştir. Tüm bu değişimler bu tür yatırımların sağlayacağı avantajlardan faydalanma çabası için gerçekleşmiş ancak yapı olarak her ülke için farklı sonuçlar doğurabilmiştir.

Bu bölümde çalışmanın kapsamı doğrultusunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik uygulanmakta olan vergisel teşviklere yer verilecektir. İlk olarak vergi teşviklerinin kavramsal boyutu ele alınacak ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan teşvik türlerine değinilecektir. Ele alınan teşvik türlerinin

ekonomik etkilerinin açıklanmasıyla birlikte, son kısımda dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan teşvik politikalarına yer verilecektir.

I. VERGİ TEŞVİKLERİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

Devlet tarafından emeğin, sermayenin, malın veya bazı faaliyetlerin vergiden muaf tutulması vergi sisteminin önemli unsuru olarak gelişmiştir. İlk toplumlarda bile, ekonomik ve güvenlik saikleriyle üretilen bazı tarımsal ürünlerin ve sahip olunan hayvanların miktarını arttırmak amacıyla vergi muafiyetlerinin tanındığına ilişkin bilgilere birçok eski kaynakta rastlamak mümkündür. Endüstriyel faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin teşvik enstrümanlarının kullanılması ile ilgili ilk bulgular 12. yüzyıla kadar gitmektedir. Dünya Bankası'nın yürüttüğü bir çalışmaya göre, 1160 yılında Güney İtalya'da kumaş dokuma işiyle uğraşanların Brella Bölgesine yerleşmeleri için bir takım vergisel teşvikler sağlandığına ilişkin bilgiler bulunmaktadır¹¹⁰.

Teşviklerin sistematik olarak gelişimi, vergi politikalarının şekillenme süreci içinde gerçekleşmiştir. Dünya'da 1970'ler ve 1980'lerin ortalarına kadar birçok ülkede genel konjonktür içinde vergilerin arttırılması yönünde baskılar hakim olmuştur. Ancak özellikle 1990'lı yıllarla birlikte, vergi yükünü azaltmak üzere, başta vergi oranlarını düşürmek gibi vergi teşviklerinin yoğun bir şekilde uygulamaya başlandığı görülmektedir.

A.Vergi Teşviklerinin Tanımı ve Önemi

Ekonomik literatürde “teşvik” kavramı, belirli bir ekonomik faaliyetin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişimini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayrimaddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanabilmektedir¹¹¹. Tanımından da anlaşılacağı üzere, teşviklerin temelinde, kaynakların, ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğu kabul edilen alanlara doğru yönlendirilmesi anlayışı bulunmaktadır. Teşvik kavramı yerine literatürde, sübvansiyon, iktisadi gayeli mali yardım, üreticiye yapılan transfer harcamaları, primler, ucuz

¹¹⁰ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ocak 2003, s. 5-6.

¹¹¹ Recep BIYIK- Aydın KIRATLI, **Vergi Teşvikleri ve Korumaları**, Geliştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Yaklaşım Yayıncılık, Temmuz 2006, s. 59.

krediler, aynı yardımlar gibi kavramlar da kullanılmaktadır¹¹². Özellikle Dünya Ticaret Örgütü öncülüğünde hazırlanan çok taraflı uluslararası anlaşmalarda teşvik kavramı yerine genelde sübvansiyon (subsidy), Avrupa Birliği mevzuatında ise devlet yardımları (state aid) kavramları kullanılmaktadır¹¹³.

Vergisel teşvikler ise, belirli makro ekonomik hedeflere ulaşabilmek için, vergi kanunlarında değişiklik yapmak suretiyle bazı ekonomik unsurlara ya da faaliyetlere vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlamak şeklinde tanımlanabilir. Vergi teşvikleri karın düşük oranlı vergilendirilmesi, vergi tatili, hızlandırılmış amortisman ve vergi amaçlı olarak zararın ileriki yıllara aktarılması, ithal edilen makine ve hammadde için indirimli tarife uygulanması veya ithal ikameci yatırım projelerini korumak için artırılmış tarife uygulamak gibi birçok şekilde uygulanabilir¹¹⁴.

Tanımıyla beraber, vergi teşvikleri kendi içerisinde *yasal* vergi teşvikleri ve *efektif* vergi teşvikleri olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir. Yasal vergi teşvikleri, özel veya ayrıcalıklı vergisel hükümlere tabi olmayan yatırım projelerine uygulanan yasal ve daha elverişli vergisel uygulamalar olarak tanımlanabilir¹¹⁵. Bu açıklamaya göre vergi teşvikini ayırt edici nokta; benzer özellikteki tüm uygulamalara yapılacak indirim, muafiyet veya istisnalar vergi teşviki kapsamında değerlendirilmemesi gereklidir. Örnek olarak, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekmek amacıyla kurumlar vergisi oranının yarı yarıya azaltılması bir vergi teşviki değildir; ancak, yabancı sermaye yatırımlarından elde edilen karların yasal kurumlar vergisi oranının yarısına tabi tutulması bir vergi teşvikidir¹¹⁶.

Yapılan tanımlamalar çerçevesinde, genel olarak tüm teşviklerde olduğu gibi vergi teşviklerinin de birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir¹¹⁷;

- Teşvikler, devlet tarafından verilir.

---

¹¹² Serkan ACİNÖROĞLU, “ Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği ”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Yıl:1 Sayı:2, Kış 2009, s. 149.

¹¹³ Hasan AYKIN, “ Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği”, **Yaklaşım Dergisi**, Nisan 2006, s. 2.

¹¹⁴ Hamza KARİMAN, “ Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabeti, Vergisel Teşvikler ve Teşviklerin Etkinliği ”, **Vergi ve Teşviklerin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi Konulu, YASED İNCELEME YARIŞMASI VII**, Haziran 2007, s. 71.

¹¹⁵ Ahmet TEKİN, “ Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri ”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Aralık 2006, s. 301.

¹¹⁶ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 149-150.

¹¹⁷ Filiz GİRAY, **Vergi Teşvik Sistemi**, Ezgi Kitabevi, 2008, s. 24-25.

- Teşvikler, genellikle özel kesime verilmekle birlikte kamu teşebbüslerine de verilebilir.
- Teşvikler, devlete bir maliyet yükler.
- Teşvikler, devlet açısından gelir kaybı veya fon azalmasına neden olurken, girişimciler açısından bir yararı ifade eder.
- Teşvikler, yatırımın mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemek amacıyla dönük olarak kullanılır.
- Teşvikler, açık veya gizli olabilir.
- Teşvikler, dolaylı veya dolaysız verilebilir¹¹⁸.

Serbest piyasa ekonomisi dahil tüm ekonomilerde, devlet ekonomiyi belirli hedeflere yöneltmek üzere müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahale araçlarından bir de vergi teşvikleridir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde de vergisel teşviklerin önemli bir yeri vardır. Vergiler, girişimcilerin karları ve tasarrufları üzerinde olumsuz etkiler yaratarak, kaynakların ekonomik kalkınmanın dışında kullanılmasına neden olabirler. Vergilerin bu etkileri vergi teşvikleri ile giderilebilir. Böylece piyasada oluşan kaynak dağılımının, ekonomik ve sosyal hedefler doğrultusunda değiştirilmesi mümkün olabilir¹¹⁹.

Bütün ülkeler ekonomik, sosyal, kültürel, mali ve idari nedenlerle çeşitli vergi teşviklerine başvurmaktadırlar. Ancak, teşvik önlemleri ve uygulama ağırlıkları ülkelerin içinde buldukları koşullara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca bu teşvikler ülkelerin içinde bulunduğu koşulların yanı sıra, ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarına göre de değişiklik göstermektedirler¹²⁰.

B.Vergi Teşviklerinin Amaçları

Küreselleşme sürecinde sermaye ve yatırım hareketleri ülkeler arasında gelişmiş ve bu gelişmeyle beraber bu iki faktör arasındaki hareket kolaylaşmıştır. Gerek bireysel yatırımcıların gerekse çok uluslu şirketlerin, dünyanın çeşitli bölgelerine sermaye transfer etmeleri ve faaliyetlerini kaydırmaları bazen basit bir bilgisayar işlemi ile mümkün olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, kalkınmanın

¹¹⁸ Mustafa DURAN (2003), a.g.e., s. 7.

¹¹⁹ Rukiye GÖK, “Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvikler”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 351, Kasım 2010, s. 151.

¹²⁰ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 26.

finansmanı için yabancı yatırımlara ihtiyaç duymakta ve bu nedenle sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla vergi teşviklerini bir araç olarak kullanmaktadırlar¹²¹.

Günümüz global dünya düzeni çerçevesinde hemen hemen tüm ekonomilerde devlet ekonomiye yön vermek adına müdahalelerde bulunmaktadır ki bu müdahale araçlarından bir tanesi vergi teşvikleridir. Bu sebepten ötürü vergi teşviklerinin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önemli amaçları hedeflemektedir. Diğer bir deyişle, bu amaçlar ülkelerin benimsedikleri ekonomi politikasına ve gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde, rekabet gücünü korumak, teknolojik gelişmeye katkıda bulunmak, sermaye çıkışını engellemek, bölgeler arası gelir ve kalkınma farklılıklarını minimize etmek, verimlilik artışı, işsizliği azaltmak şeklinde sıralanabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise vergi teşviklerini uygulama amaçları, ekonomik kalkınmanın sağlanması, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, küresel anlamda rekabet gücü kazanabilme, verimlilik artışı, istihdam olanaklarını arttırmak, ihracatı arttırmak, sanayileşmeyi sağlamak ve yabancı sermaye çekme şeklinde ele alınabilir.

Yukarıda sıralanan hedefler doğrultusunda, vergi teşvik araçlarının kullanılma amaçlarını genel hatları ile aşağıdaki gibi açıklayabiliriz.

1.Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması ve Sanayileşmek

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden biri ekonomik kalkınmayı gerçekleştirememiş olmalıdır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabilmek için yatırım ve üretimi arttırmak, kaliteli ucuz mal üreterek ihracatlarını arttırmak ve tüm bunların sonucu olarak GSMH'lerini arttırmayı amaç edinmektedirler. Bu sebeple bir çok ülkede planlı kalkınma sürecinde yolları denenirken sıkı bir devlet-özel kesim diyalogu yaşanmaktadır. Bu kapsamda devlet yardımları gündeme gelmektedir. Gelişmek ve kalkınmakla sanayileşmek eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler sanayileşmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde teknoloji transferi kolaylaştırılırken ilerleyen yıllarda teknoloji taklidi ve teknoloji üretimi teşvik edilmektedir. Gelişen yeni sanayinin belli bir dönem dış rekabete karşı korunması, bilgi, personel, pazar ve yönetim

---

¹²¹ Türkmen EMEN, a.g.m, s. 39.

dezavantajlarının belli bir düzeye erişinceye kadar korunması ve stratejik sektörlerle ayrıcalıklı teşvikler verilerek ülke sanayinin gelişmesi amaçlanmaktadır¹²².

2.İstihdam Sağlama

Günümüzde işsizlik sorunu tüm dünyada küresel bir sorun haline gelmiştir. Özellikle teknolojinin ilerlemesi, yeni tekniklerin sürekli geliştirilmesi gibi bir çok etken işsizliğin kronikleşmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle ileri teknolojilere geçiş nedeniyle işsiz kalan işçilerin yeniden eğitimi, istihdamıyla diğer sektörlerle kanalize edilmesi büyük önem taşımaktadır¹²³.

Bu amaç doğrultusunda ülkeler işsizlikle mücadele adına istihdam yaratabilmek için yeni iş kolları açılmasını teşvik etme gereğini duyarak vergisel teşviklere başvurmaktadırlar¹²⁴. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hızlı nüfus artışı sebebiyle işgücünün genişlemesi karşısında istihdamın yeterince sağlanamadığı durumlarda, işgücü piyasalarında oluşan dengesizliklerde yatırım teşvikleri kullanılmaktadır. Örneğin, işsizlik sorununu çözmek adına emek yoğun yatırımlar teşvik edilmekte ve yatırım miktarı yerine yeniden istihdam edilen işçi sayısına göre teşvik verilebilmektedir¹²⁵.

3.Teknoloji Transferi

Gelişmiş ülkeler teknoloji üreten ülkelerdir ve bu gelişmişlikleri büyük ölçüde teknolojiadaki konumlarıyla ölçülmektedir. Teknoloji açısından daha geri kalmış ülkeler ise, gelişmiş ülkelerin yakalamış olduğu bu avantajı hedefledikleri için bu kapsam doğrultusunda vergi teşvik tedbirleri uygulamaktadırlar.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin vergisel teşvikleri uygulamadaki önemli amaçlarında biri de teknoloji transferi sağlayabilmektir. Vergisel teşvik türleri temel olarak bu amacı yerine getirebilmek için dizayn edilmişlerdir. Singapur ve Malezya gibi bazı ülkeler ise Ar-Ge ve teknoloji projeleri için ayrıca ek vergisel teşvikler uygulamaktadırlar. Bu ülkeler firmaların ayırmış oldukları teknoloji geliştirme fonlarını

¹²² Mustafa Sungur DURAN, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, s.14-15.

¹²³ Ramazan GÖKBUNAR, **Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası ve Avrupa Birliği’ne Uyum, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İzmir 1998, s. 25.

¹²⁴ Mustafa Sungur DURAN, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, s. 14.

¹²⁵ Ramazan GÖKBUNAR, a.g.e., s. 25.

ve Ar-Ge faaliyetlerini vergiden istisna tutmuşlardır¹²⁶. Bu ülkelerin dışında diğer ülkeler de Ar-Ge alanında çeşitli vergi teşvik türlerini kullanmaktadırlar. En yaygın teşvik şekli, Ar-Ge harcamalarının kanunen gider olarak kabul edilip, vergilenebilir gelirden düşülmesi veya Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan varlıklar için hızlandırılmış amortisman ayrılmasıdır¹²⁷.

4.Sektörel Yatırımların Arttırılması

Ülkeler sektör ya da aktivitelerin teşvik edilmesi amacı ile vergi teşviklerini kullanırlar. Bu faaliyetler madencilik, endüstriyel teknoloji parkları, ihracata önderlik eden faaliyetler, film endüstrisi ve yeni teknoloji alanlarıdır¹²⁸.

Örneğin Singapur ülkedeki gelişmemiş endüstrilerde faaliyet gösteren öncü firmalara 5 yıl boyunca Kurumlar Vergisi istisnası getirmiştir. Kosta Rica ise, turizm sektöründe benzer teşvikler uygulamaktadır. Hindistan ise bilgi teknolojisi alanında faaliyet gösteren firmalara önemli vergisel teşvikler uygulamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki vergisel teşvikler genellikle imalat, madencilik ve turizm gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır. Bu ülkelerdeki teşvikler genellikle şirket merkezini ülkeye çekmeyi hedeflemekle birlikte Malezya, Singapur ve Filipinler, Kurumlar Vergisi oranlarını aşağıya çekerek, şirket merkezlerini bünyelerine çekmeyi amaçlamaktadırlar¹²⁹.

5. Bölgesel Yatırımların Arttırılması

Dünyanın hemen hemen tüm ülkelerinde kalkınma sürecinde bazı bölgelerin daha hızlı kalkınırken diğer bazı bölgelerin kalkınmada daha yavaş hareket ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla görece geri kalan bölgelerin kalkındırılması için bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde çeşitli ayrıcalıklı cazip teşvik araçlarıyla teşvik edilmektedir. En gelişmiş ülkelerde bile bölgesel kalkınma programları uygulanmaktadır¹³⁰.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bölgelerarası altyapı dengesizlikleri, yatırımların bölgelerarası dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Piyasa ekonomilerinde bölgelerarası farklılıkların giderilmesi otomatik olarak gerçekleşmemektedir. Bu bağlamda devlet, işletmelerin bölgeden kaynaklanan

¹²⁶ Rukiye GÖK, a.g.m., s. 152.

¹²⁷ Simla GÜZEL, "Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu ", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim2009, 4(2), s. 35.

¹²⁸ Hamza KAHRİMAN, a.g.m., s. 72.

¹²⁹ Serkan BENK, a.g.m.

¹³⁰ Mustafa Sungur DURAN, *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aralık 1998, s. 12.

dezavantajlarını gidermek ve girişimcilerin kuruluş yeri kararı alırken dikkate aldıkları kriterleri iyileştirmek için teşvikler sağlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda uygulanan teşvik tedbirleri, az gelişmiş bölgeler açısından değerlendirildiğinde, temelde yatırımcıya, yatırım maliyetini nispi olarak daha düşük düzeyde gerçekleştirmesi biçiminde sağlamaktadır¹³¹. Bu amaç doğrultusunda uygulanan vergi teşvikleri ile kırsal kalkınma desteklenebilir, sanayi merkezleri sadece şehirlerde değil diğer yörelere de kurulabilir, çevre kirliliği ve nüfus yoğunluğu azaltılabilir.

Örneğin, Angola, Ekvator, Gana, Hindistan, Pakistan ve Tayland gibi bazı ülkeler vergisel teşvikleri bu amaç için kullanmaktadırlar. Ayrıca bölgesel teşviklere örnek olarak Kolombiya'yı örnek verebiliriz. Kolombiya güneyinde yer alan Rio Paez kalkınma amaçları açısından önemli gördükleri endüstriyel bölgesinin kalkınabilmesi için önemli düzeyde vergisel teşvikler getirmiştir. Bu bölgeye yatırım yapan firmalara 10 yıl süreyle vergi erteleme uygulaması yapılmaktadır¹³².

II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ

Uluslararası alanda hareket eden DYSY'den daha fazla pay almak için, özellikle son 20 yıldır ülkelere arasında önemli derecede bir rekabet yaşanmaktadır. Yaşanan rekabet, teşvik politikalarına da yansıdığı için kullanılan teşvik araçları da giderek zenginleşmektedir. Teşvikler getirilirken ülkeye doğrudan yabancı yatırım çekmek ya da ülkedeki yabancıların eğitim, yerel tedarik, araştırma ve geliştirme veya ihracat gibi istenen yönde davranılmasını sağlamak amaçlanır. Çoğu teşvik yerli ve yabancı yatırımcı arasında ayırım yapmasa da ikisinden birine yönelik olabilir¹³³.

¹³¹ Ramazan GÖKBUNAR, a.g.e., s. 24.

¹³² Serkan BENK, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler ”, **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Yıl:2004, Cilt:6 Sayı:1 Sıra:8, No:195, (<http://isguc.org/index.php?p=article&id=195&cilt=6&sayi=1&yil=2004>), 25.12.2010.

¹³³ Mustafa YILDIRAN- Serdar ÖZTÜRK- Süleyman BOLAT, “ Uluslararası Yatırımların Ülkelere Vergi Yönlü Mali Bozulma Etkileri: Kore, Türkiye ve Meksika Üzerine Karşılaştırmalı Analiz ”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Maliye Bölümü 23. Maliye Sempozyumu Türk Vergi Sistemini Küresel Bağlamda Değerlendirilmesi**, Antalya, 7-11 Mayıs 2008, s. 108.

A.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması

Yabancı yatırımlara uygulanmakta olan teşvik araçları çok çeşitlidir. Bunların bir sınıflandırmaya tabi tutulması, DYSY’ye yönelik söz konusu vergi teşvik türlerini ele almadan önce bu ayrıma değinmek konumuzun ortaya konması açısından önemlidir.

Tablo 3.2: Teşvik Türleri

1- Mali Teşvikler
• Standart Kurumlar Vergisi Oran İndirimi
• Vergi Tatilleri
• Vergi Tatili Sürecinde Karşılaşılan Zararların Gelecek Yılların Kazancından Düşülmesi
• Sermaye Vergileri Üzerinden Hızlandırılmış Amortisman İndirimleri
• Yatırım ve Yeniden Yatırım İndirimi
• Sosyal Güvenlik Katkılarının İndirimi
• İşgücü Sayısı veya Diğer İşgücü İle ilgili Harcamalar Temelinde Vergilenebilir Kazançlardan İndirim
• Kurumlar Vergisinden İndirim
• Katma Değer Temelli Teşvikler
• İthalat Temelli Teşvikler
• Gümrük Vergisi Muafiyetleri
• İthal Edilmiş Malla İçin Ödenmiş Olan Gümrük Vergisi İadeleri
• İhracat Temelli Teşvikler
• İhracat Gelirine Ayrıcalıklı Vergi Muamelesi
• Döviz Kazandırıcı Faaliyetler veya Mamul İhracatı İçin Gelir Vergisi İndirimleri
• İhracat Performansından Geri Dönen Mallar İç Satışı İçin Vergi İndirimi İadesi
• Gümrük Vergisi İadeleri
• Yerel İhracat İçerikleri Üzerinden Gelir Vergisi İade- İndirimleri
• İhracat Endüstrilerinde Sabit Kıymetler İçin Ayrılan Amortismanların ve Denizaşırı Harcamaların İndirimi
2- Finansal Teşvikler
• Doğrudan Sübvansiyonlar
• Sübvansiyon Edilmiş Borçlar
• Borç Garantileri
• Garanti Edilmiş İhracat Kredileri
• Yüksek Ticari Risk İçeren Yatırımların Kamusal Olarak Finanse Edilen Risk Sermayesine Katılımı
• Döviz Kuru ve Ulusal Paranın Devalüasyonu Riski Gibi Risklere Karşı Risklere Ayrıcalıklı Oranlarda Hükümet Sigortası ve Garantileri
3- Diğer Teşvikler
• Altyapı Sübvansiyonları
• Sübvansiyon Edilmiş Hizmetler
• Ayrıcalıklı Hükümet Sözleşmeleri
• İthalat Rekabetinden Koruma
• Özel Döviz Kuru Oranları, Döviz Riskinin Ortadan Kaldırılması İle İlgili Muamele ve İşlemler

Kaynak: Hamza KAHRİMAN, a.g.m., s. 70-71.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere yatırımlara yönelik uygulanmakta olan teşvik türleri üç ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar, “mali teşvikler”, “finansal

teşvikler” ve bunların dışında kalan diğer teşviklerdir. Mali teşvikler kapsamında yer almakta olan vergisel teşvik uygulamalarına çalışmanın alt bölümlerinde değinilecektir.

B.Vergi Teşvik Türleri

Genel olarak vergi teşviklerini dolaylı ve dolaysız olarak iki bölümde incelemek mümkündür. Dolaylı vergi teşvikleri, tarifeler veya teşviklere hak kazanan işletmelerce satın alınan girdiler üzerinden alınan satış vergilerinden tam veya kısmi muafiyet (KDV uygulamasında sıfır oran uygulaması) tanınmasını içermektedir. Bu teşvikler, genellikle ihracata yönelik sektörlere veya ihracata yönelik olmamakla birlikte seçilen diğer sektörlere sağlanmaktadır. İhracata yönelik teşvikler ve serbest bölge uygulamaları dolaylı vergi teşviklerindedir. Dolaysız vergi teşvikleri ise, kurumlar vergisi çerçevesinde iktisadi birimlere tanınan vergi teşvikleridir. Düşük kurumlar vergisi oranı, vergi tatilleri, yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman uygulamaları dolaysız vergi teşvikleri içerisinde yer alan birkaç vergi teşvik türüdür¹³⁴.

DYSY’yi kendilerine çekebilmek adına ülkeler bu yatırımları cezbetmek için çeşitli vergi teşviklerini uygulamaktadırlar. Bu teşvik türleri ülkelerin içinde buldukları ekonomik durum ve benimsedikleri vergi politikalarına göre değişiklik göstermektedir. Bu kapsamda ele alınan başlıca teşvik türleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1.Vergi Tatilleri

Vergi tatili, belirli bir süre için verginin kaldırılması veya daha düşük vergi oranı, istisna ve muafiyetler şeklinde ayrıcalıkların uygulanmasını ifade etmektedir¹³⁵. Vergi tatili, teşvik araçları içerisinde en yaygın olarak kullanılanıdır¹³⁶. Bunun başlıca nedeni, bu teşvik türüne mobilite olanağı fazla olan firmaların daha duyarlı olması ve mobilite olanaklarının küreselleşme ile beraber artmasıdır¹³⁷.

Bu teşvikler gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelere yaygın olan bir vergi teşvik türüdür ve hemen hemen tüm AB ülkelerinde uygulanmaktadır. Özellikle Çek Cumhuriyeti ve diğer merkezi ve doğu Avrupa ülkeleri, yerli ve yabancı şirketler için vergi tatili (sınırlı bir süre için) şeklinde vergi teşviki uygulamaktadırlar. Ancak

¹³⁴ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 150.

¹³⁵ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 60.

¹³⁶ Sebastian SOSA, “ Tax Incentives and Investment in The Eastern Caribbean”, **IMF Working Paper WP/06/23**, s. 14.

¹³⁷ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 63.

Çek Cumhuriyetinde başarılı bir uygulama olmadığı için kaldırılmıştır. Yeni işletme ve makinelerle ilgili harcamalara yönelik indirimler ve vergiden geçici istisnalar şeklinde yeniden düzenlenmiştir¹³⁸. Örneğin İrlanda, imalatçı firmaların elde ettiği kara % 10'luk özel bir vergi uygulamıştır. (Söz konusu özel vergi oranı Avrupa Topluluğu kuralları gereği daha sonra kaldırılmıştır.) Malezya ise, ileri teknoloji şirketlerine 5 yıllık tam vergi istisnası uygulamıştır¹³⁹.

Vergi tatili dönemi uygulaması ülkeden ülkeye göre değişirken genellikle 5-10 yıl arasında değişmekle beraber 20 yılı bulan ülkelerde bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında vergi tatilinin başlangıç sürelerini belirlemede birkaç farklı yöntem bulunmaktadır¹⁴⁰:

- Yatırımın başladığı yıldan,
- Üretime geçildiği yıldan,
- Kara geçildiği ilk yıldan,
- Net kümülatif karın ilk yılından itibaren başlatmak şeklinde uygulanabilir.

Vergi tatilleri belirli bir bölge ya da endüstride faaliyet gösteren firmaları hedef alabilmektedir. Bu şekilde belirli sektörlere ve bölgelere yönelik vergi tatilleri, ev sahibi ülkenin o sektördeki ve bölgedeki emek gücünün bilgi ve becerilerinin arttırılması için yabancı yatırımcıların daha fazla bölgeye yatırım yapmalarını istemelerinden kaynaklanabilir¹⁴¹.

Firmaların vergi tatili ile, tatil dönemi boyunca yapılan yatırımlarının vergiden muafiyeti sağlanarak karlılığının artması amaçlanır¹⁴². Bu açıdan teşvik olarak vergi tatillerinin yararlılığı uygulayan firmanın kar durumuna bağlıdır. Karlı firmalarda, vergi tatilleri nedeniyle karların vergiden belli bir kısmı veya tümü muaf olduğundan yatırımların geri dönüşü artar, dolayısıyla yatırımların yararları kısa zamanda görülür. Vergi tatillerinin vergi matrahlarını azaltması direk gelirlerin artışından daha hızlı olur.

¹³⁸ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 151.

¹³⁹ Erkan YETKİNER, “ Vergi Tatilinin Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşvikindeki Yeri”, **Vergi Dünyası**, Sayı:275, Temmuz 2004, s. 56.

¹⁴⁰ Alex EASSON, **Tax Incentives for Direct Investment**, Kluwer Law International, 2004, s. 137.

¹⁴¹ OECD, Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investment, **OECD Tax Policy Studies**, No:4, April 2003, s. 26.

¹⁴² Rukiye GÖK, a.g.m., s. 155.

Vergi tatillerinden en fazla yarar, kısa dönemli yatırımlarda görülürken; uzun dönemli yatırımlarda ise vergi tatilleri yenilenebildiğinde daha etkili olur¹⁴³.

Vergi tatillerinin avantajları yanında bazı dezavantajları da bulunmaktadır. En önemli dezavantajı ise, kamunun gelir kaybına uğramasıdır. Kamunun gelir kaybı, vergi tatili yeni yatırımlara neden bile olsa da gerçekleşebilmektedir. Bu durumdan daha az etkilenmek için vergi tatili süreleri azaltılabilmektedir. Kamunun gelir kaybı açısından bakılırsa, vergi tatilinin ilk yıldan itibaren başlaması tercih edilmektedir. Buna rağmen yatırım miktarı artmıyorsa tatil, işletmenin kümülatif kar elde etmeye başladığı yıldan itibaren uygulanmalıdır¹⁴⁴.

2.İndirilmiş Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranı

Günümüzde özellikle yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve uluslararası boyutta iktisadi faaliyetlerin bir merkez haline gelebilmek için vergisel önlemler önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler hangi gelişmişlik düzeyine sahip olurlarsa olsunlar bu amaç doğrultusunda vergisel önlemleri rekabetin bir parçası olarak kullanmaktadırlar. Bu bağlamda, vergi oranları rekabetin önemli bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada oran, herhangi bir iktisadi faaliyetin vergi dışı bırakılması ya da vergi oranının sifıra düşebilecek kadar indirilmesini kapsar.

Gelir ve Kurumlar Vergisi teşviği; şahıs veya kuruluşların gelirleri üzerine uygulanan vergilerin belli bir amaca dönük olarak tamamının veya bir kısmının muafiyete, istisnaya veya indirime tabi tutulmasıdır. Bu teşvik türünde, yatırım amacına dönük olarak Gelir ve Kurumlar Vergisi (GKV) oranları daha aşağı düzeylere çekilmektedir. Bahsedilen oranları aşağı çekmede bir kaç farklı yöntem kullanılabilir. Bunlardan biri, genel vergi oranlarını aşağı çekmektir. Düşük oranlı bir GKV kendi başına bir teşvik etkisi yapar. Bu, yatırımcıların ellerinde daha fazla kâr tutmalarını sağlar. Kamu açısından ise, kısa vadede gelir kaybı olmakla birlikte uzun dönemde ilave yatırım yapılması ve vergi yükünün hafiflemesi gibi nedenlerle vergi tabanının genişleyerek vergi gelirlerinde artış sağlaması beklenir¹⁴⁵

İkinci yol; düşük orandan sadece bazı sektör, bölge veya projelerin yararlanacakları şekilde kademelendirilmesidir. Bu durumda, indirimli orandan

---

¹⁴³ Ramazan GÖKBUNAR, a.g.e., s. 33.

¹⁴⁴ Türksoy EMEN, a.g.m., s. 43.

¹⁴⁵ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye**, s. 37-38.

yararlananların kapsamı daraldığından, kamu açısından gelir kaybındaki azalma sınırlı kalır. Yatırımcılar açısından ise, kapsamın daralmasıyla indirimden kaynaklanan ilave yatırımlar düşük düzeyde kalabilir¹⁴⁶.

Bu teşvikin temel amacı, ek yabancı sermaye yatırımı çekebilmektir. Bunun yanında, bu şekilde uygulanmakta olan vergisel teşvikle kısa dönemli sermaye kazançları normal vergi oranlarıyla vergilendirilirken, uzun dönemli sermaye kazançları, kısa dönemli sermaye kazançlarına göre yaklaşık olarak yarı yarıya daha düşük vergi oranlarıyla vergilendirilmektedirler. Uzun dönemli sermaye kazançlarına getirilen bu ayrıcalıklı uygulama, yatırımcının, fonları daha uzun bir süre için içerisinde tutmasını teşvik etmektedir¹⁴⁷. Bunun yanında, düşük oranlı vergilendirme belli bir süre ile sınırlandırılmışsa, teşvik programındaki teşvik tasarrufu, vergi indirim oranına ve zararın ileriye taşınmasına bağlı olarak değişir. Firma, indirilebilir harcamalarını zararını ileriye erteleyebiliyorsa, normal kurumlar vergisi oranına dönüldüğünde vergi tasarrufu sağlayacaktır¹⁴⁸.

Kurumlar vergisinin yanı sıra kar dağıtımları üzerinden gelir vergisi tevkifatının yapılması da, kişisel gelir vergisini vergi rekabeti kapsamına sokan nedenler arasındadır. Örneğin, 1980-2000 döneminde Kore’de yapılan rekor düzeydeki indirimle, kişisel gelir vergisi % 89’dan % 49’a düşürülmüştür. Kore haricinde, İspanya, Japonya, Almanya, Lüksemburg, Hollanda ve Avustralya gibi ülkelerde de kişisel gelir vergisi oranlarında önemli düzeylerde indirimlere gidilmiştir¹⁴⁹.

Kurumlar vergisi ve gelir vergisi oranlarındaki indirimlerle Türkiye, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler benzer oranlara geçmiş bulunmaktadır. Bu sayılan ülkelerde kurumlar vergisi ortalaması %20’nin altında, gelir vergisinin en yüksek oranı ise ortalama %35 dolayında bulunmaktadır. Bu sonuca bakıldığında Türkiye, vergi oranlarını ayarlamakta ve rekabet eşitliğini çalışmaya sağlamaktadır¹⁵⁰.

---

¹⁴⁶ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye**, s. 40.

¹⁴⁷ UNCTAD, “ Cross-border Mergers and Acquisition and Development”, **World Investment Report 2000**, Newyork and Geneva, s. 19-22.

¹⁴⁸ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, s. 40.

¹⁴⁹ Nagihan OKTAYER- Nazan SUSAM- Murat ÇAK, **Yatırım Kararlarının Belirlenmesinde Vergisel Faktörlerin Önemi**, Mart 2008, s. 69.

¹⁵⁰ Nagihan OKTAYER- Nazan SUSAM- Murat ÇAK, a.g.e., s. 69.

3.Yatırım İndirimi ve Yatırım Kredisi

Yatırım indirimi (investment allowance), işletmelerin kazançlarından yatırıma ayırdıkları kısmını vergiye tabi tutmamayı, başka bir deyimle vergiye tabi olan işletme kazancının yatırıma harcanan kısmından vergi almamayı öngören bir vergi istisnasıdır. Yatırım indirim işletmenin yıllık vergi matrahından düşülür. Vergi borcu olan ve net yatırımda bulunan işletmeye bu vergisel teşvik sağlanabildiği gibi, ilk olarak yatırımı gerçekleştirmiş bir işletmenin vergiye tabi kazanç elde ettikten sonraki vergi borçlarından da düşülebilmektedir. Gelir ve kurumlar vergisi yükümlülerine tanınan yatırım indirimi, yatırım yaptıktan sonra vergiye tabi gelir elde edemeyen işletmelerin vergi borcu olmadığı için, düşülemediğinden yatırım maliyetinin azaltılması yönünde bir etki yapmaz¹⁵¹.

Yatırım indirimi yatırım maliyetini etkileyen vergisel teşvik önlemidir. Yatırım indirim kamu yatırımlarıyla beraber özel yatırımlarla da ekonomik kalkınmanın hızlanması sağlamak adına kullanılan bir yöntemdir. Bu fonksiyonun yanında yatırım indirimi ayrıca şu fonksiyonlara da sahiptir¹⁵²;

- Yatırım miktarlarını arttırmak,
- Yatırımların belli büyüklüklerde gerçekleşmesini sağlamak,
- Yatırımların ülke açısından önem arz eden yatırımlara kaydırılmasını sağlamak,
- Yatırımların ülkedeki bölgeler arasında yönlendirilmesini sağlayarak, dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek,
- İstihdam düzeyini arttırmak,
- Kurumlaşmayı sağlamaktır.

Yatırım indiriminin olumlu ve olumsuz bazı yönleri söz konusu olabilmektedir. Yatırım indiriminin olumsuz yönlerini; yatırım malları ve sabit varlıkların ikamesi halinde yenilerinin de yararlanabilmesi, ekonomik ömrü kısa olan yatırımlara yol açması, indirimden yararlanan işletmelerin aynı varlıkları satıp yenilerini alarak mükerrer indirimden istifade etmesi, oldukça yüksek yönetin maliyetleri, zarar nakline

¹⁵¹ Ahmet Kemal ÇELEBİ, **Bölgesel Kalkınmada Teşvik Edici Vergi Politikası ve Planlı Dönem Türkiye Uygulaması**, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 1986, s. 58-59.

¹⁵² Filiz GİRAY, a.g.e., s. 56.

ilişkin düzenlemelerin yetersiz olması halinde yatırımlardan elde edilecek karların gecikmesi durumunda söz konusu yatırımlar alehine sonuç vermesi olarak özetleyebiliriz. Bunun yanında, olumlu dışsallıkların yaygın olduğu yatırımları seçip özendirilmesi ve hazineye yüklediği gelir kaybının hesaplanma kolaylığı şeklinde özetleyebileceğimiz olumlu yönleri de bulunmaktadır¹⁵³.

Yatırım indiriminin dışında yer alan diğer bir vergi teşvik türü de yatırım kredileridir. Yatırım kredisi, vergi öncesi karın bir miktarının gelecek yıllarda yapılacak yatırım harcamaları için fon olarak tutulmasıdır. Bu tür bir teşvik özellikle halen vergi ödeyen işletmeler açısından önem taşımaktadır. Yatırım kredisinin süresi değişken ya da sabit olabilmektedir. Sabit yatırım kredisi, bir yıl içerisinde yapılacak yatırım harcamalarının sabit bir yüzdesinin fon olarak ayrılabilmesini sağlarken; değişken yatırım kredisinde, yapılacak yatırım harcamalarının bir yılı aşması durumunda, bu aşan kısmın gelecek yıllara aktarılabilmesine olanak vermektedir¹⁵⁴. Yatırım kredisinin teşvik edici etkisi, kısa vadeli yatırımlar üzerinde daha fazla olacaktır. Çünkü kısa vadeli yatırımlarla sermayeyi daha çabuk devrettirmek yatırım kredisinden sık sık faydalanma imkanı sağlamaktadır¹⁵⁵.

4.Vergi Cennetleri

Vergi cenneti (tax haven) deyimini yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen uluslararası boyutta bir tanıma sahip olmamakla beraber çeşitli tanımlarla literatürde yer almaktadır. Vergi cennetleri, “vergini olmadığı ya da çok düşük oranda uygulandığı ve kambiyo kontrollerinin olmadığı küçük ülkelerdir”, “kendi ülkesinde gerçekleştirilen faaliyetlerden elde edilen karlara vergi uygulamaya ya da çok düşük oranda vergi uygulayan ülkelerdir”, “vergileme açısından bir cennet özelliği taşıdığı için bu küçük ülkelere vergi cenneti denmektedir”, ya çok düşük vergi uygulayan ya da hiç uygulamayan devletler için kullanılan bir terimdir”¹⁵⁶.

Vergi cennetleri genel olarak iki grupta sınıflandırılmaktadırlar. Bunlardan ilki üretici vergi cennetleridir. Üretici vergi cennetleri, üretim faaliyetlerinden elde edilen gelirlere çok düşük oranda vergi uygulayarak ülkelerine fiziksel yatırım ve ekonomik faaliyetlerini çekmeyi amaçlayan ülkelerdir. Üretici vergi cennetleri ülkelerinde

---

¹⁵³ Rukiye GÖK, a.g.m., s. 157.

¹⁵⁴ Türksoy EMEN, a.g.e., s. 43.

¹⁵⁵ Ahmet Kemal ÇELEBİ, a.g.e., s. 59.

¹⁵⁶ Semih ÖZ, a.g.e., s. 123.

uluslararası doğrudan yatırımların artması ve üretim tesislerinin kurulması amacı ile üretim işletmelerine önemli ayrıcalıklar sunarlarken yine bu ülkeler kendi ülkelerinde yerleşik bulunan diğer kişi ve kurumları vergilendirmektedirler. Bu şekilde bir vergi politikası uygulayan gelişmiş ülkelere Belçika ve İrlanda örnek olarak gösterilirken; gelişmekte olan Malezya ve Hindistan gibi ülkelerde örnek verilebilir¹⁵⁷. İkinci grup vergi cennetlerinde ise, yasal ikametgahı bu ülkede olan işletmelerin gelirlerine çok düşük oranda vergi uygulanmaktadır ki bu geleneksel vergi cennetleri olarak tanımlanmaktadır. Bu gruptaki ülkeler, vergiden kaçınma veya kaçırma amacı olan birey ve kurumlara ücreti karşılığında bir hizmet sunmaktadırlar¹⁵⁸.

Vergi cennetleri küçük ve doğal kaynaklarının kıtlığı nedeniyle sanayi ülkesi olmaya uygun olmayan ülkelerdir. Bu nedenle genellikle güçlü bir finansal hizmet altyapılarına sahiptirler. Sermaye akışları için kolaylaştırılmış ve gelişmiş mali pazarların belirgin özelliği olan yüksek likiditeye sahiptirler. Vergi cennetleri, uyguladıkları yasal ve yönetsel düzenlemelerle, mükelleflerin vergi yükümlülüğünü en aza indirmektedirler. Böylece, vergi dışı vergi ve vergi dışı avantajlar sermayeleri ait oldukları ülkelerinden uzaklaştırıp, bu avantajlara sahip olan ülkelere yönlendirmektedir. Bu durum, esas faaliyetlerini sermayenin ihraç edildiği ülkelerde gösteren firma ve kişilerin vergi cenneti hükümetlerine ve bu ülkelerde yaşayanlara sağladıkları faydalar nedeniyle, sermaye ihraç eden ülkeler tarafından yaratılan genel kamu mallarının “bedavacıları” olmaktadır¹⁵⁹. Bu sebepten dolayı vergi cennetleri diğer ülkelerin vergi geliri tabanlarında kayba neden olmaktadır¹⁶⁰.

Vergi cenneti ülkeleri DYSY’yi çekmekte başarılıdırlar fakat özellikle bankacılık ve sigortacılık gibi alanlarda küresel anlamda faaliyet göstermektedirler. Örneğin, Cayman Adaları’nda¹⁶¹ nüfus 35.000 iken, burada 32.000 uluslararası şirket, 550 banka, 900 uluslar arası yatırım fonu, 400 sigorta şirketi bulunmaktadır¹⁶². Channel Adaları ve Man Adası’nda 525 milyar dolar civarında mevduat bulunurken; Lüksemburg banka mevduatlarının %90’ı yabancılara aittir. Vergi cenneti olarak anılan

¹⁵⁷ Tülin CANBAY, **Değişen Dünyadaki Yeni Vergisel Oluşumlar**, Dora, Bursa, 2009, s. 153.

¹⁵⁸ Semih ÖZ, a.g.e., s. 125.

¹⁵⁹ OECD, **Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue**, s. 14.

¹⁶⁰ Levent ÖZER, **Vergilemede Global Eğilimler**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 115.

¹⁶¹ Jaques MORRİSET- Neda PIRIA, “ How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment”, **Policy Research Working Paper 2509**, December 2000, s. 15.

¹⁶² Levent ÖZER, a.g.e., s. 119.

bu bölgelerin nüfusu dünya nüfusu içinde %1,2 olmasına karşın dünya varlıklarının %26'sını bünyelerinde bulundurmaktadır¹⁶³.

5. Vergi Ertelemesi

Vergi teşviklerinden bir diğeri olan vergi erteleme, vergi borcunun doğmasını önlemektir. Vergi erteleme şeklindeki teşvik, vergiyi doğuran olay gerçekleşmeden sağlanmaktadır. Bu yönüyle vergi erteleme, vergi gecikmesinden farklılık gösterir. Bir verginin ödenme süresi, vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi ile vergi borcunun fiilen ödenmesi için vergi kanununda öngören hukuki süredir. Vergi geciktirilmesi bu hukuki sürenin geciktirilmesi¹⁶⁴.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında en yaygın olan teşvik türüdür. Uygulanan bu teşvik ile, özellikle yeni yerleşen firma, ödemesi gereken kurumlar vergisinden belirli bir dönem için muaf tutulur ki bu süre genellikle 5 yıldır. Bu yöntem firmaların ödemesi gereken diğer vergiler için de uygulanabilir. Vergi erteleme, erteleme dönemi süresince firma geliri üzerindeki vergi maliyetini ortadan kaldırır. Uygulama maliyetinin düşük olması sebebiyle uygulanması son derece basittir. Çünkü, erteleme dönemi içerisinde firmanın ödemesi gereken verginin hesaplanmasına gerek yoktur. Bu özelliğinden dolayı, vergi erteleme yöntemi özellikle kurumlar vergisi sistemine yeni geçmiş olan ülkelere sıkça başvurulmuş bir teşvik türüdür. Ayrıca bu teşvik türü, uzun dönemli yatırım projelerinde yatırımcının en çok talep ettiği türdür¹⁶⁵.

Vergi erteleme, gelişmekte olan ülkelere sadece bir teşvik tedbiri olarak yabancı sermayeyi ülkeye çekmeye hizmet etmez. Bu özelliği ile beraber bu ülkelere kazançların yeniden yatırılmasının teşvikini de sağlar. Ayrıca enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerde, paranın zamanla değerini yitirmesi nedeniyle vergilerin mümkün olduğunca ileriye ertelenmesi yükümlüler açısından kazançlı olmaktadır. Bununla beraber, vergi erteleme vergi idaresi için yönetiminin kolay olması, basitliği ve yatırımcılar açısından getirisinin önceden bilinmesi mümkündür. Bunun yanında, diğer

---

¹⁶³ Tülin CANBAY, a.g.e., s. 159.

¹⁶⁴ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 154.

¹⁶⁵ Ahmet AKTAŞ, “ Vergisel Teşvik Türü Olarak Düşük Oranlı Kurumlar Vergisinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Analiz ”, **Vergi Teşviklerinin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi Yased İnceleme Yarışması VII**, Haziran 2007, s. 129.

vergi teşvik türlerinde de olduğu gibi hazine açısından gelir kaybına neden olması bu teşvik türünün de dezavantajını oluşturmaktadır¹⁶⁶.

6.Hızlandırılmış Amortisman

İşletme ekonomisinde amortisman, üretimde yararlanılan binalar, makinalar, tesisler ve cihazlar gibi araçların değer eksilmelerine eş tutardaki gider faktörü olarak tanımlanmaktadır. Vergicilik açısından ise amortisman, vergi matrahından düşülen bir gider faktörünü ifade etmektedir. Bir gider faktörü olarak sayılan dönem amortismanlarının alçak veya yüksek tutulması, işletmelerin vergi matrahlarının az veya çok gösterilmesine neden olur¹⁶⁷.

Birçok ülke, vergi sistemleri yapısı doğrultusunda belli başlı amortisman yöntemleri uygulanmaktadır. Bunlar; normal amortisman yöntemi ve hızlandırılmış amortisman yöntemidir¹⁶⁸. Amortisman yöntemi seçimi, varlığın yıllık amortisman tutarı ve varlığın vergi açısından faydalı ömrüne bağlı olarak belirlenmektedir.

Hızlandırılmış amortisman yöntemi, yatırımların özendirilmesi için geliştirilen hesaplama yöntemleridir. Bu yöntemlerde, bir duran varlığın ekonomik ömrünün ilk yıllarında, sonraki yıllarına göre daha yüksek tutarlarda amortisman hesaplanır¹⁶⁹. Bu yöntemde, aktiflerin tüm değeri aktifin satın alındığı yılda karda indirilmekte böylece, aktifin tüm değeri bir yılda nakde çevrilerek, hem bunun üzerinden faiz geliri elde edilmiş, hem de ilk yılın karı vergilendirilmemiş olmaktadır¹⁷⁰.

Hızlandırılmış amortisman yöntemi¹⁷¹;

- İşletmelerin yeni yatırımlara yönelmesine, mevcut makine ve gereçlerinin yenilenmesini sağladığından işletmelerin verimlilikleri artar ve girişimciler teknolojik yeniliklere duyarlı hale gelir,
- Sermayenin maliyetini düşürerek, firmaların likit fonlarını artırır ve yatırımların riskini azaltır. Bu araç, sermaye yoğun teknik kullanan firmalar lehine ayırım yapar. Yüksek amortisman oranları işletmenin

¹⁶⁶ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 61.

¹⁶⁷ Ahmet Kemal ÇELEBİ, a.g.e., s. 63.

¹⁶⁸ Beyhan ATAÇ, Kamu Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları Yayın No: 1476, Eskişehir, 2003, s.193.

¹⁶⁹ S. Hüseyin TOKAY, “ Amortisman Hesaplama Yöntemlerinin Giderlere ve Yeniden Değerleme İşlemlerine Etkisi-I”, (<http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/makaleler/2003073715.htm>), 30.01.2011.

¹⁷⁰ Engin ATAÇ, **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Eskişehir, Ekim 2004, s. 328.

¹⁷¹ Ramazan GÖKBUNAR, a.g.e., s. 35.

yatırım harcamalarının işletmeye kısa sürede dönmesini sağlayarak yatırımcının gelecekle ilgili risk beklentilerini azaltır,

- Uzun dönemli yatırımlara, kısa dönemlilere göre daha büyük yarar sağlar. Böylece, yatırımların karlılığını artırır veya yatırım fonlarının teşekkülüne hizmet eder.

7.KDV Desteği

Bu tür teşvikler özellikle sermaye malları üzerine tahakkuk eden KDV'nin ertelenmesi veya istisnaya tabi tutulması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu teşvikin, KDV desteği kapsamına ve sermaye malları üzerindeki oranına göre etkinliği değişmektedir. Genelde sermaye malı makine-teçhizat için uygulanmakla birlikte kapsamı genişletilmek suretiyle yatırım kapsamına giren tüm harcama kalemleri için uygulanabilir¹⁷². Ancak bu teşvikin yatırımlar üzerindeki etkisini görmek oldukça güçtür. Genelde dolaylı vergiler yatırımcıların yatırım kararlarında önemli bir rol oynamaz. Bununla birlikte, KDV'nin yatırımcılar açısından önemli olduğu iki durum vardır¹⁷³:

- Eğer işletme toplam üretimin büyük bir kısmını ihraç ediyorsa, satın alışlarla ödediği KDV'yi telafi edecek yurtiçi arza sahip olmayacaktır.
- KDV'nin büyük miktarı makine ya da diğer sermaye malı alımında ödenecek olabilir. Dolayısıyla böyle durumlarda KDV işletme açısından önem taşımakta ve yatırımları etkilemektedir.

8.Serbest Bölgelere Yönelik Vergi Teşvikleri

Genel olarak, serbest bölgeler, ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanabilir¹⁷⁴.

Bu bölgelerde her türden vergi teşvik tedbiri yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Bu bölgelerde ihraç edilmek amacıyla işlenen tüm ürünler ihraç edildikleri takdirde

¹⁷² Mustafa DURAN, *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, s. 50.

¹⁷³ Türksöy EMEN, a.g.m., s. 45-46.

¹⁷⁴ Yüksel AKÇA, “ Serbest Bölgeler ve Serbest Bölge Faaliyetlerinin Esasları ”, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../serbestbsayi9.doc), 31.01.2011.

vergisel teşviklerden faydalanırlarken yurtiçi piyasaya satılmaları halinde hiçbir vergi teşvikinden istifade edememektedirler. Bu durum, güvenlik sistemindeki gedikler ve yozlaşmanın varlığı ile birleşince ihracat işleme bölgelerinden sızma riskini de artırmaktadır. Üstelik bu bölgelerin tek başına ihracatın teşvikinde önemli bir yere sahip olduğu da söylenemez. Bu nedenlerle serbest bölgelerinin kurulması nadiren olumlu bir biçimde önerilen bir vergi teşvik modelidir¹⁷⁵.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulana bir politikadır. Bazı ülkelerin bir gümrük rejimi olarak, bazı ülkelerin ise bir ekonomi ve dış ticaret politikası uygulaması olarak kullandıkları serbest bölgeler, yalnızca gelişmekte olan ülkelerin kullandıkları bir uygulama değildir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgeler genelde üretim ağırlıklı ‘ihraç ürünleri işleme bölgeleri’ iken, gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgeler ise ticaret ağırlıklı ‘serbest ticaret bölgesi’ şeklinde kurulmuştur¹⁷⁶.

9.Gümrük Kapsamındaki Vergi Teşvikleri

Vergisel teşvik araçları içinde diğer önemli bir teşvik aracı gümrük muafiyetidir. Gümrük vergisi muafiyeti; sermaye mallarının ithalinde ödenmesi gereken vergilerden kısmen veya tamamen muaf tutulmasıdır. Gümrük duvarlarının yüksek olduğu dönemlerde sağlanacak bir gümrük muafiyeti yatırım maliyetlerinin düşürülmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Gümrük muafiyeti ile sermaye ekipmanları üzerindeki vergilerin kaldırılması yatırım maliyetlerinin azalmasını sağlamaktadır.

İhracata yönelik üretimde kullanılan ithal girdilerin gümrükten muaf tutulmasında iki ana uygulama bulunmaktadır. Birinci uygulamada ithal edilen tüm girdiler gümrük vergisine tabi tutulur ancak ihraç edilen mamul ürünlerde kullanılan ithal girdilerin mamul ürün içindeki payı dikkate alınarak girdilerin ithali sırasında ödenen vergi tutarı iade edilir. İkinci uygulamada ise, toplam satışları içinde ihracat payı yüksek olan seçilmiş bazı ihracatçıların ithal ettikleri girdiler için ödemeleri gereken gümrük vergileri ertelenir. Vergisi ertelenen bu girdiler iç piyasaya sunulan mallarda kullanıldığında vergilendirilirken ihraç edilen mallarda kullanılması halinde ise tamamen vergi dışı tutulur. Bu iki uygulamadan hangisinin tercih edileceği büyük ölçüde ilgili ülkenin vergi idaresi ile gümrük sisteminin gücüne bağlıdır. Vergi iade sisteminde ihraç edileceği varsayılan ürünlerde kullanılacağı gerekçesi ile vergiden

¹⁷⁵ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 154.

¹⁷⁶ Yüksel AKÇA, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../serbestbsayi9.doc), 31.01.2011.

muaf tutulan girdilerin yurtiçi piyasaya sızması riski (leakage risk) daha az olduğu için zayıf bir vergi idaresine sahip olan ülkeler için daha uygundur. Ancak ihracatçıların nakit akış yükünü artırması ve ihracata konu olan ürünler üzerindeki dolaylı vergi yükünü azaltmada gevsek olması bu uygulamanın olumsuz yönleridir. Vergileri ertelenen girdilerin ülke içindeki seyri için önemli ölçüde bilgi gerektiren ve takibi yapan idarenin bu anlamda yükünü artıran erteleme sistemi ihracatçıları üzerindeki nakit akış yükünü büyük ölçüde ortadan kaldırırken sızma riskini artırır. Bu nedenle bu uygulama güçlü bir muhasebe ve vergi idaresine sahip olan ülkeler için uygun bir uygulamadır¹⁷⁷.

Özellikle gümrük duvarlarının yüksek olduğu dönemlerde, gümrük vergileri teşvik sistemi içindeki önemli bir teşvik etkisine sahipti. Ancak globalleşmenin ve bölgesel entegrasyonların gündeme gelmesiyle birlikte gümrük vergi ve fonlarının düşürülmesi sonucu (muafiyet, istisna veya indirimler), gümrük muafiyetinin bir teşvik aracı olarak önemi azalmıştır. Nitekim, 1990 sonrası dönemde, dünya ticaretinin en büyük aktörleri olan ABD, AB ve Japonya'nın gümrük vergilerinin toplam ithalat içindeki oranı 1/3 oranında azalma göstermiştir¹⁷⁸.

10.Zararın Sonraki Dönemlere Aktarılabilmesi

Bu tür bir teşvik uygulaması firmalara, zararlarını belirli yıllar itibariyle genellikle 3 ya da 5 yıl aktarabilme imkanını sağlamaktadır. Böylelikle, kar edilen dönemlerde ödenecek vergi miktarı otomatik olarak azalacaktır. Bu teşvik türü, özellikle uzun kuruluş aşamasına sahip olan yatırımların ilk birkaç yılında, yatırımın devam etmesi nedeniyle kara geçilemeyen dönemlerde etkili olmaktadır¹⁷⁹.

11.Ar-Ge Kapsamındaki Vergi Teşvikleri

Bazı ülkeler yatırımcıları belirli yönde yaptıkları harcamaları artırmaları için vergisel teşvikler uygularlar. Örneğin bazı ülkeler firmaların yapmış oldukları Ar-Ge harcamalarının iki katını gider olarak gösterme imkanı tanımışlardır¹⁸⁰.

Ar-Ge harcamalarının ülke ekonomisine yapmış olduğu olumlu etkisi ve dolayısıyla toplumun refah düzeyine olan katkısı konusunda ülkelerin daha bilinçli

¹⁷⁷ Ahmet TEKİN, a.g.m., s. 308.

¹⁷⁸ Erkan KARAARSLAN, "Bir Kamu Harcaması Olarak Vergi Harcaması", (<http://www.erkankaraarslan.org/bolum/makale/dosya/45.pdf>), 20.01.2011.

¹⁷⁹ Ahmet AKTAŞ, a.g.m., s. 129.

¹⁸⁰ Serkan BENK, a.g.m.

olması bu konuya ayrı önem vermelerine neden olmuştur¹⁸¹. Bu nedenle, Ar-Ge ve yenilikçi sistemin teşviki için mali tedbirlere başvurmak makro ekonomik politikaların bir parçası olmuştur.

Ar-Ge harcamalarına uygun vergi teşvikleri tasarlanırken bunun hangi mekanizmalarla gerçekleştirileceği tartışmaların en yoğun noktasını oluşturmaktadır. Bu konuda ise iki yöntem söz konusudur. Bunlar, vergi indirimleri ve vergi kredileridir. Ar-Ge harcamalarına yönelik uygulanan vergi kredileri, vergi indirimlerine kıyasla daha yaygın olarak kullanılan bir politik araç haline gelmiştir. Her iki uygulamada özel sektörün vergi sonrası AR-GE maliyetlerini azaltan etkiye sahiptir. Vergi indirimi, Ar-Ge yatırımı yapan firmalara vergilendirilebilir gelirden fiilen yaptıkları Ar-Ge harcamalarından daha fazla indirim imkanı sağlar. Vergi kredileri ise ödenebilir vergi tutarına uygulanmakta olup, yapılan Ar-Ge harcamalarının belirli bir yüzdesi olarak ifade edilir¹⁸².

Ar-Ge alanında vergi teşvik politikasının amacı, sosyal optimuma ulaşmak üzere özel girişimcilerin Ar-Ge üzerine daha fazla yatırım yapmasını sağlamaktır. Ancak bütçe kısıtlamaları nedeniyle özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu kesimi Ar-Ge faaliyetleri yeterli olamamaktadır. Kamunun Ar-Ge'ye ayırdığı kaynaklar ulusal hedeflere bağlı olarak gün geçtikçe artış gösterse de, her ülkenin stratejinin belirlediği hedefe ulaşması zor görünmektedir¹⁸³.

C.Vergi Teşvik Türlerinin Karşılaştırılması

Yukarıda sayılan sistemlerin her birinin avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu sistemlerin her birinin uygulanabilirliği, verimliliği, etkinliği, kamuya maliyeti veya firmalara sağladığı yararlar göre ayrı ayrı değerlendirilebilir. Aşağıda vergi teşvik türlerinin genel hatlarıyla avantajları ve dezavantajlarına yer verilmeye çalışılmıştır¹⁸⁴;

---

¹⁸¹ Simla GÜZEL, a.g.m., s. 34.

¹⁸² Hamza KAHRİMAN, Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Araştırma-Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Mali Teşviklerin Karşılaştırılmalı Analizi, **T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi**, s. 61.

¹⁸³ Simla GÜZEL, a.g.m., s. 35.

¹⁸⁴ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, s. 47-49., Filiz GİRAY, a.g.e., s. 72-75.

- Düşük oranlı GKV seçici uygulamaya müsait değildir. Ancak ülke deneyimlerinde görüldüğü üzere, genel oranın düşürülmesi yönünde bir eğilim gündemdedir.
- Genel oranın aşağı çekilmesi sadece yatırımların desteklenmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda işletme döneminde firmaların vergi yükünün hafifletilmesi nedeniyle daha fazla kârın firmalarda kalmasını sağlar. Bu da, firmalar açısından elverişli bir ekonomik ortam anlamı taşır.
- Genel bir indirim uygulamasında her halükarda gerçekleştirilecek yatırımların da teşvikten yararlanması kaçınılmaz olduğundan kaynak israfı gündeme gelir.
- Genel oranın ne kadar aşağı çekilebileceği başlı başına bir sorundur. Çünkü, oranda yapılacak her birimlik indirim kamuya aynı oranda gelir kaybı olarak yansır. Bu yüzden, kısa sürede GKV oranlarında ciddi bir indirim yapmaya hükümetler yanaşmazlar. Cüzi miktarda yapılacak bir indirim ise mevcut işletmeler için kısmi bir avantaj yaratırken, arzulanan miktarda ilave yatırımların gerçekleşmesinde yeterli olmayabilir. Bu durumda, yatırım amacına dönük olarak düşük oranlı GKV uygulaması diğer teşvik araçlarıyla desteklenmesi zorunlu hale gelir.
- Vergi tatili, uygulama pratikliği, basitliği ve yatırımcılar açısından yararının baştan bilinmesi gibi nedenlerle hem yabancı sermayeli komple yeni yatırımlar için, hem de yerli yatırımlar için cazip bir yatırım teşvik sistemidir.
- Tatil uygulaması, genel olabileceği gibi sadece yatırım amaçlı da olabilir. Genel olması, firmalar açısından cazip bir iş ortamı oluştururken, kamu açısından ciddi gelir kaybına neden olur.
- Vergi tatili, tamamlama niteliğinde süreklilik arz eden yatırımların aleyhine işler. Bu, sürekliliği olan yatırımların teşvik edilmesinde büyük bir noksanlıktır.

- Gerçekleşmekte olan yatırımların büyük sermaye yatırımları olması durumunda, vergi tatili sistemini ilave teşviklerle desteklemek gerekir. Bu da, hantal ve karmaşık bir sisteme yol açabilir.
- Tatil uygulaması, ülke içi görece geri kalmış bölgelerin kalkındırılması amacına dönük olarak da kullanılabilir uygun bir teşvik aracıdır. Bu tür bölgelerden toplanan vergiler zaten ihmal edilebilir boyuttadır. Dolayısıyla, uygun dönemi kapsayan (8-10 yıl) genel bir vergi tatili bu tür bölgelerde hem yeni yatırımların canlanmasına, hem de mevcutlarının gelişmesine yardımcı olabilir.
- Devam eden yatırımlar veya mevcut yatırımın devamı niteliğindeki yatırımlar için yatırım indirimi uygulaması amaca daha uygundur.
- Yatırım indirimi, firmaları uzun vadeli yatırım planlamasına teşvik eder. Yatırım indirimi, sermaye harcamalarını hedeflediğinden vergi tatiline göre vergi kaybı daha az olur ve düşük vergi oranı uygulamasında olduğu gibi mevcut sermaye sahiplerini ödüllendirme yerine yeni yatırımları destekler.
- Yatırım indirimi bölgesel, sektörel veya kesimler itibariyle seçiciliğe daha elverişlidir. Bu özelliği ile belirlenen öncelikli alanların sistemden daha fazla yararlanması sağlayabilir.
- Yatırım indiriminin otomatik uygulaması yapılamadığından diğerlerine oranla bürokratikliği bakımından dezavantaja sahiptir.
- Vergi cennetinin uzun süreli ve yaygın kullanımı mümkün değildir. Ancak bazı alanlarda cazibe merkezi yaratmak için kullanılabilir. Özellikle, küçük ada devlerinde hizmet sektörlerine yönelik cazibe merkezi yaratabilme potansiyeline sahiptir.
- Ülke içinde bazı özel bölgeler için kısmi uygulaması mümkündür. Ancak genel sistemi bozucu potansiyele sahip olduğundan kullanım alanı son derece daralmaktadır.
- Hızlandırılmış amortisman yönteminde ilk yıllarda büyük oranda amortisman payı ayrılırken; daha sonraki yıllarda ise amortisman

karşılıkları azalır. Yatırım indiriminde ise, sonraki yıllarda da ilk yıllardaki kadar yatırım indirimi karşılığı ayrılmaya devam edilir.

- Vergi erteleme ise, en az saydam olan vergi teşvik türüdür. Bu durum vergi ertelemesine kötüye kullanmaya ve vergiden kaçınmaya çok yatkın olma niteliği kazandırmaktadır.

III. VERGİ TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ

A. Teşvik Sisteminin Etkinliği

Yüksek bir yatırım oranı uzun bir dönemde iktisadi büyümenin muhtemel bir anahtarı olarak görülmektedir. Bu bağlamda, pek çok ülke yatırımları hızlandırmak üzere yeni firmalar için vergi tatili, yatırım indirimi, girdilerde vergi muafiyeti gibi vergi teşvikleri sunmuştur. Vergi teşviklerinin savunucuları teşviklerin yatırım ve istihdamı genişlettiği tezini ortaya atarken tam karşıt görüşe sahip olanlar etkili olmadığını üstelik önemli gelir kayıplarına yol açtığını, yatırımları saptırdığını, yolsuzluğa yol açtığını ve vergi sisteminin karmaşık ve şeffaf olmayan bir yapıya soktuğunu ileri sürmüşlerdir¹⁸⁵.

Yabancı yatırımcılar için sunulan genel yatırım teşvikleri ve özelde vergi teşvikleri lehine ileri sürülmüş savlar iki kategoride toplanabilir. Birinci sav teşviklerin yeni yatırım girişi yaratacağına ilişkindir. İkincisi, yabancı yatırımcılar bakımından alternatif muhtemel yerleşim yeri olan ülke hükümetleri teşvikleri sağlıyorsa, bahis konusu hükümetin de bunları sunma zorunluluğu vardır. Yani bir bakıma vergi teşvikleri yabancı yatırımların yerleşim yeri tercihinde tek başına belirleyici faktör değilse bile, bu tercihe etki eden faktörlerin benzer olduğu alternatif ülkeler açısından temel belirleyici haline gelebilir. Yatırım teşvikleri aleyhine geliştirilen argümanlar da iki kategoride toplanabilir. Birincisi teşviklerin dünya çapındaki yabancı yatırımlar üzerinde, eğer varsa, çok az bir etkiye sahip olduğu argümanıdır. Dolayısıyla vergi mükelleflerinden yapılan net bir transferden ibaret kalır (veya ithal korumalarında tüketicilerden yapılan transfer). Gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımcılara

¹⁸⁵ Kevin FLECTHER, “ Tax Incentives in Cambodia, Lao PDR, and Vietnam”, **Prepared for the IMF Conference on Foreign Direct Investment: Opportunities and Challenges for Cambodia, Lao PDR and Vietnam** Hanoi, Vietnam, August 16-17, 2002, s. 3.

sağlanan teşviklerde bu transfer fakir ülkelerden zengin ülkelere bir transferdir. İkincisi, teşvikler toplam yatırımları artırsa bile, bunun sosyal maliyeti yatırım artışının sağladığı faydayı aşar¹⁸⁶.

Vergi teşviklerinin gerekçelerinden bir başkası vergi rekabeti ile bağlantılıdır. Benzer koşullara sahip diğer ülkeler vergi teşviği uyguladığı zaman uluslararası rekabet gücünü koruyabilmek için bu tür uygulamalara girişilebilir. Vergi teşvikleri, vergi rekabetinin şiddetli olduğu durumlarda, benzer konumdaki ülkelere kıyasla teşvik uygulayan ülkeye yatırımları çekebildiği sürece savunulabilir. Ancak vergi teşviklerinin yanı sıra yabancı sermayenin yatırım kararlarını etkileyen bir dizi faktör mevcuttur. Bu nedenle, yabancı sermayenin vergi teşvikleri nedeniyle mi, yoksa bu tip faktörlerden dolayı mı yatırım kararı aldığı belirsizliğini korur. Üstelik aynı konumda olan ülkelerden biri vergi teşviklerini yürürlüğe koyduğu zaman diğerleri de misilleme yapar ve vergi rekabetine girişen tüm ülkeler kendilerini küçük yatırım artışları karşılığında büyük vergi gelir kayıplarına katlandıkları “dibe doğru yarış” içinde bulurlar¹⁸⁷.

Vergi teşviklerine olumlu bakan diğer bir görüş bu politikanın gelir dağılımı (geri kalan bölgelerdeki teşvikler), pozitif yayılma etkileri (ileri teknoloji endüstrilerindeki teşvikler), ekonomik farklılaşma etkileri (gelişmemiş sektörlerdeki teşvikler) gibi konularda politika aracı olarak kullanılabilir olmasının faydasından bahsetmektedir. Vergi teşviklerinin diğer bir negatif yönü, vergi sistemini karmaşık ve şeffaf olmaktan uzak bir görünüme sokmasıdır. Bir sistemde genel uygulamadan sapmalar bu sapmaların ne zaman, hangi durumda, ne oranda, hangi koşullarla olacağını ayrı ayrı düzenlemelere bağlanması karmaşıklığı ortaya çıkarır¹⁸⁸.

Vergi teşviklerinin aleyhindeki görüşlerin en önemlilerinden biri bu uygulamaların bürokrasiyi ve yolsuzlukları artırdığı varsayımdır. Vergi teşvikleri açık kural ve düzenlemeler olmaksızın geniş bir idari takdir yetkisine dayalı olarak verilirse bu varsayım haklılık kazanır. Zira bu durumda bürokratlar rüşvet almak için yeterli fırsatı bulurlar veya siyasetçiler oy maksimizasyonu karşılığında olumlu dışsallıkların oluşmayacağı alan veya sektörler vergi teşviği verme olanağı bulabilirler¹⁸⁹.

---

¹⁸⁶ Mustafa BULUT, *Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2009, s. 135.

¹⁸⁷ Ahmet TEKİN, a.g.m., s. 308.

¹⁸⁸ Mustafa BULUT, a.g.e., s. 136.

¹⁸⁹ Ahmet TEKİN, a.g.m., s. 311.

Vergi teşviklerinin etkin olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler ortaya sürülmektedir. Bununla beraber uygulanan vergi teşvik araçlarından beklenen etkinliği sağlamak için iki kritere ihtiyaç vardır. Bunlar¹⁹⁰;

- Teşviklerin toplam maliyetlerinin toplam faydalarını aşmamasıdır. Bunun hesaplanabilmesi için fayda-maliyet analizi yapmak gerekmektedir.
- Teşviklerin her birinin odaklandığı amaçları gerçekleştirmede görecelidir. Ancak teşviklerin etkinliğini ölçmek güçtür. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır;
- Teşviklerin yöneldiği amaçları gerçekleştirmede teşvikler, birçok belirleyici faktörlerden sadece biridir. Örneğin artan yatırımlar üzerinde hangi faktörün ne oranda etkili olduğunun tam olarak ölçülmesi kolay değildir.
- Çok cazip veya etkin olması öngörülen bir teşvik türünün bile eğer istikrarlı bir ekonomik ortam yoksa veya beklentiler olumsuz ise, kendinden beklenen işlevleri gerçekleştirmesi pek olası değildir.
- Bazı teşvikleri (vergi muafiyeti, gümrük muafiyeti, vb.) seçici olmadan belli kriterleri taşıyan tüm firmalara tanınır. Bunlar, teşviksiz yatırım yapmayacak olanları kapsadığı gibi, teşviklerin olmadığı durumlarda da yatırım yapmak isteyen firmalar ile yatırımlarını teşviksiz gerçekleştiren hali hazırda faaliyette bulunan işletmeleri de kapsamaktadır.
- Her zaman fayda-maliyet analizinin doğru olarak ölçülmesi mümkün olmayabilir.

B. Teşviklerin Yatırım Kararları Üzerindeki Etkisi

Yatırımlar ülkelerin kalkınması üzerinde rol oynayan önemli unsurlardan bir tanesidir. Özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler için yatırımlar çok daha fazla bir önem arz etmektedir. Ekonomik kalkınma üzerinde önem teşkil eden yatırım gruplarından bir tanesi ise yabancı yatırımlardır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde düşük gelir düzeyi nedeniyle yurtiçi tasarruflarla yatırım gereksinimleri arasındaki açığı gidermek üzere yabancı sermayeye yönelmek bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu

---

¹⁹⁰ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 80-81.

nedenle bu gereksinim çerçevesinde gelişmekte olan ülkeler yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek adına çeşitli vergi teşvik uygulamalarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Teşviklerin yatırım kararını etkilediği inancı, “*düşük maliyetle elde edilmesi durumunda sermayenin daha yoğun kullanılacağı*” varsayımına dayanır. Bu düşünce, neoklasik yatırım teorisinin merkezini oluşturur¹⁹¹. Neo-klasik modele göre firmalar sahip oldukları değerleri azamileştirme çabası içindedirler ve bu çaba sonucunda sermaye talebini ve yatırım isteklerini artırmak eğilimindedirler. Bu koşullar altında firmalar beklenen marjinal faydaları beklenen marjinal maliyetlerine es olana dek yatırım yaparlar. Vergi teşvikleri firmaları sahip oldukları varlıklardan elde ettikleri getirileri artırmak suretiyle yatırım yapmaya iter¹⁹². Bu nedenle, daha fazla yatırıma zemin hazırlamak amacıyla vergi sisteminde yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman gibi yatırım amaçlı birçok avantaj sağlanmakta, diğer yandan yatırım maliyetleri azaltacak çeşitli finansman temini yoluna gidilmektedir.

Ekonomi literatüründe bir çok yatırım davranışları model ve teorisi bulunmaktadır. Bunlar içinde Jorgenson’un geliştirdiği teori yaygın kabul görenlerden biridir. Jorgenson’un¹⁹³ yatırım teorisi, bir firmanın sermaye talebini belirleyen faktörün net servetini “maksimize” etmek olduğundan hareket eder. Firma, daha sonra, arzulan sermaye düzeyine daha fazla yaklaşmak için, her yıl, ne kadar yeni yatırım yapacağına karar verir. Firma, arzulan sermaye düzeyine ulaştığında firmanın arzulan sermaye düzeyi değişmediyse- yeni yatırım yapmayacaktır. Jorgenson’un teorisi, cari dönemdeki yeni yatırımlar firmanın arzulan sermaye stokuna ve firmanın dönem başındaki sermaye stoku düzeyine bağlı olduğunu ifade eder. İstenen sermaye stok düzeyi edinme maliyeti, kendi sermayesi (vergi maliyeti dahil) ve sermayenin yaratacağı net gelirin fonksiyonudur. Edinme maliyeti ve kendi sermayesi yatırımın başa baş noktasındaki gelirle ölçülür. Başa baş noktasındaki gelir, bir yatırımcının yatırım yapmaya kayıtsız kaldığı noktadaki gelirdir. Daha düşük vergilendirme, başa baş noktasındaki geliri arttırırken, daha fazla vergilendirme başa baş noktasındaki geliri düşürecektir. Vergi politikasındaki bir değişiklik firmanın başa baş noktasındaki geliri üzerindeki etkisiyle yatırım kararlarında belirleyici bir faktör olarak kullanılabilir. Bununla beraber, sermayenin maliyeti ülkeden ülkeye göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu oran, bazı

---

¹⁹¹ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, s. 84.

¹⁹² Ahmet TEKİN, a.g.m., s. 311.

¹⁹³ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, s. 82.

ülkelerde diğerlerine nazaran daha düşük olduğundan yabancı doğrudan yatırım çekmede bu konumları rekabet avantajı oluşturabilmektedir.

Teşviklerin ana amacı; yatırımların maliyetlerini düşürmek, finansman ihtiyacını hafifletmek, kolaylıklar sağlamak ve karlılığı artırmak, özel sektör yatırımlarını belirli sektörlerle ve yörelere kaydırmaktır. Vergi teşviklerinin yatırımlar üzerindeki olumlu etkisi, vergi teşvikleri sermaye mallarının fiyatında bir artışa neden oluncaya dek sürer¹⁹⁴. Genel olarak ele almak gerekirse, teşvik tedbirleri ekonominin ihtiyaç duyduğu saha ve bölgelere çeşitli avantajlar sağlar. Bu durum yatırım kararlarını amaçlanan yöne kanalize etmektedir. Müteşebbis kararları üzerinde etkili olan teşvik avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkün olabilmektedir¹⁹⁵;

- *Yatırım maliyetini düşürmek*; yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile gümrük vergi ve resim muafiyeti gibi mali teşvikler yatırım maliyetini düşürmektedir.
- *Finansman ihtiyacını hafifletmek*; düşük faizli iç ve dış yatırım kredisi, teşvik primi gibi finansal nitelikli teşvikler ile finansman fonu uygulaması sayesinde yatırım ve işletme aşamasında yatırım için gerekli finansmanın sağlanmasında teşviklerle yatırımcıya destek olunmakta ve kolaylık sağlanmaktadır.
- *Karlılığı arttırmak*; altyapı yatırımlarının devletçe yapılması, ucuz arsa ve arazi temini, vergi, resim ve harçlardan muaf olunması ile maliyetler düşer ve yatırım karlılığı da artış gösterir.

Vergi teşviklerinin etkinliği, uygulanan teşvik türüne ve uygulamanın kalitesine bağlı olmakla birlikte, az veya çok yatırımlar üzerinde canlandırıcı bir etkiye sahip olduğu kanısı yaygınlık göstermektedir. Ancak herhangi bir endüstrinin uluslararası rekabet gücünün artmasında vergi teşvik uygulamalarından daha ziyade ülkenin benimsediği ekonomi politikası ve bu doğrultuda sahip olduğu ekonomik özellikleri ve ilgili endüstrinin içinde bulunduğu rekabetçi ortam daha fazla önem arz etmektedir.

---

¹⁹⁴ Ahmet TEKİN, a.g.m., s. 311.

¹⁹⁵ Mustafa Sungur DURAN, *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, s. 19.

C. Teşviklerin Etkinliğine İlişkin Yapılan Çalışmalar

Vergi teşviklerinin ülkelere yatırım çekmek için kullanılmasından dolayı bu amaca yönelik çeşitli çalışmalar gündeme gelmektedir. Kimi çalışmalar vergi teşviklerinin etkinliğine işaret ederken kimileri ise vergi teşviklerinin yatırımları ülkeye çekme konusunda etkin olmadığına ilişkin görüşler ortaya atmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen bazı uluslararası çalışmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1. Teşviklerin Etkin Olmadığına İlişkin Çalışmalar

Teşviklerin yatırım kararları üzerindeki etkilerinin diğer belirleyici faktörlere göre çok fazla olmadığı, önemsiz olduğu veya ihmal edilebilir olduğuna ilişkin araştırma sonuçları ve buna bağlı olarak oluşan görüşler aşağıda yer almaktadır;

- ✓ UNCTAD tarafından 1996 yılında gerçekleştirilen çalışmada, yabancı sermayenin motivasyonuna ilişkin araştırmasında, teşviklerin yatırım kararları üzerindeki belirleyicilik düzeyinin ilk sıralarda yer almadığı sonucuna ulaşmıştır¹⁹⁶.
- ✓ Aryeetey 1994 yılında gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, Gana'da sağlanan teşviklerinin devam etmesine rağmen özel teşebbüs yatırımlarının azalmasının sebebinin politik ve ekonomik belirsizliklerden ileri geldiğini ortaya koymuştur. Gana 1985-1991 yılları arasında uygulamış olduğu ekonomik iyileşme programı ile ekonominin kayda değer gelişmesine katkıda bulunmuştur. Programla başlayan devlet teşvikleri 1992'den sonra da devam etmiş, fakat Gana'nın göstermiş olduğu pozitif yönlü iyileşme kötüye gitmiş ve özel teşebbüs yatırımları azalmaya başlamıştır. Reformla uygulanmaya başlayan ekonomik teşvikler güven ortamı azaldığı için özel sektör yatırımları azalmaya devam etmiştir¹⁹⁷.
- ✓ Afrika ülkelerini kapsayan bir araştırmada, bazı Afrika ülkelerinin gelişmemiş bölgelerine yönelik cazip teşvikler sunulmasına rağmen çok az miktarda yatırımın bu bölgelere gitmesi, vergisel teşviklerin elverişli bir yatırım iklimi oluşturmada temel zayıflıkları bulunduğuna işaret etmektedir¹⁹⁸.

¹⁹⁶ UNCTAD (United Nation Conference on Trade and Development), "Incentives and Foreign Direct Investment", Genova, 1996.

¹⁹⁷ Catherina PATTILLO, "Investment, Uncertainty and Irrevisibility in Ghana", IMF Staff Papers, Vol. 45, No:3, September, 1998, 524-525.

¹⁹⁸ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 158.

- ✓ OECD tarafından yapılan bir araştırma, bağışlanan vergi gelirlerinin arzulanan yatırımlardaki artıştan daha fazla olduğunu göstermektedir. Araştırmada bunun nedeninin, teşviklerle sadece ilave (marjinal) yatırımların hedeflenmemesi ve teşviklerin her halükarda yapılabilecek yatırımlara da aktarılması olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden, hükümet açısından bu durumun bir israf olduğu ve hedeflenen alanlarda her hangi bir artışın gerçekleşmeyeceği belirtilmektedir¹⁹⁹.
- ✓ 1980 yılında Wheeler ve Mody, imalat sektöründe faaliyet gösteren çokuluslu şirketlerin hangi kriterlere göre ülke seçtiklerini araştırmışlar ve araştırma sonucunda vergi teşvik unsurunun ve diğer kısa dönemli teşviklerin ülke seçiminde sınırlı bir etkiye sahip olduklarını, diğer taraftan iyi bir altyapı, iyi bir pazar ve hammadde tedarikini sağlayan diğer firmaların var olması gibi faktörlerin daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır²⁰⁰.
- ✓ Plummer'in 2000 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında, yatırım teşviki seçeneklerinden biri olan yatırım indiriminin başarısı konusunda çelişen sonuçlara ulaşmıştır. Yatırım indiriminin etkisi, düşük borçlu ve vergiden önce karı olan firmalarda olumlu sonuçlar vermiş ve uzun dönemli, planlı yatırım davranışlarına yöneltmiştir. Vergiden önce karı olmayan, özellikle şahıs firmaları için yatırım teşviki politikalarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır²⁰¹.
- ✓ Mintz ve Tsiopoulos yaptıkları çalışmada, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yabancı sermayeli yatırımları ülkelerine çekebilmek için başvurdukları teşvik aracı olan vergi tatilinin her zaman etkili bir teşvik olmadığını, etkili bir teşvik olması koşulunun, yabancı sermayenin kendi ülkesine kazandırdığı gelirden alınan vergi oranlarına da bağlı olduğunu vurgulamışlardır²⁰².
- ✓ Sharma, Joyasuriya ve Oczkowski 2000 yılında, Nepal ile ilgili bir araştırma yapmıştır. 1980'li yıllardan itibaren liberal ekonomi politikasına geçen Nepal'de devlet teşviklerinin özellikle büyük ölçekli yatırımlarda ve yabancı sermaye

¹⁹⁹ OECD, "Taxation and Foreign Direct Investment: The Experience of The Economies in Transition.", Paris, 1995, s.30.

²⁰⁰ David WHEELER-Ashoka MODY, "International Investment Location Decisions: The case of U.S. Firms", **Journal of International Economics**, Vol.33, Issues 1-2, August 1992, Pages: 57-76.

²⁰¹ Elizabeth PLUMMER," Incentive Effects of The Investment Tax Credit: Evidence From Analysts' Forecasts" ,**Advances in Taxation**, Vol.12, Pages: 127-171.

²⁰² Jack M. MINTZ- Thomas TSIPOULOS, "The Effectiveness of Corporate Tax Incentives for Foreign Investment in The Presence of Tax Crediting", **Journal of Public Economics**, Vol. 55, Issues 2, October 1994, Pages: 233-255.

yatırımlarında etkili olduğunu görmüşlerdir. Fakat az gelişmiş ülkelerden biri olan Nepal, uyguladığı devlet teşviklerine rağmen üretim artışını tabana yaymakta başarılı olamamıştır. Araştırmacılar, beşeri sermaye ve altyapı yetersizliğinin daha ön planda olmasından ötürü, devlet teşvikleri ve kambiyo reformunun, üretimi arttırmak için gerekli olduğunu fakat yeterli olmadığını ileri sürmüşlerdir²⁰³.

- ✓ Ülkeler arasında teşvik yarışının (incentive bidding) yaşanması, vergisel teşviklerin yabancı sermaye üzerindeki olası etkinliğini yok etmesi, teşviklerin yatırım kararı üzerindeki etkinliği konusunda bir başka eleştiri konusudur²⁰⁴.

Yabancı sermayenin bir ülkede yatırıma karar vermesinde etkili olan unsurlar, bir çok araştırmada aşağı yukarı benzerlikler göstermektedir. Bu çalışmaların çoğunda pazar büyüklüğü yabancı sermayenin belirleyicileri arasında en önemli faktör olarak görülmektedir. Diğer önemli belirleyiciler; üretim maliyetleri, kaynak durumu, tarife, kotalar, ulaşım maliyetleri, döviz kurunun istikrarı, politik istikrar ve idari yapı gibi önemli faktörler sayılmaktadır²⁰⁵.

2. Teşviklerin Etkin Olduğuna İlişkin Çalışmalar

Araştırma sonuçları ve konuya ilişkin görüşler tek yanlı değildir. Teşviklerin yabancı sermaye ve genel olarak yatırımlar üzerinde önemli belirleyicilerden biri olduğunu gösteren araştırma sonuçları ve görüşler de vardır. Bu kapsamda yapılan çalışmaların bazıları ise şu şekilde özetlenebilir;

- ✓ ABD’de vergi politikasındaki değişikliğin yatırım kararları üzerindeki etkileri üzerinde yapılan ampirik çalışmada, uygulanan teşviklerin, yatırımın büyüklüğünü ve zamanlamasını önemli oranda etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca değişikliğin yapıldığı ilk yıldaki etkisinin daha fazla olduğu, sonraki yıllarda ise, bu etkinin giderek azaldığı da belirlenmiştir. ABD’de 1954’de kabul edilen hızlandırılmış amortisman uygulamasının yatırımlar üzerinde önemli etkisinin bulunduğu, 1962’de çıkarılan makine teçhizat için ömür boyu amortisman

²⁰³Kishor SHARMA-Sisira JAYASURIYA-Edward OCZKOWSKI, “Liberalization and Productivity Growth: The Case of Manufacturing Industry in Nepal”, **Oxford Development Studies**, Vol : 28, Number: 2, 2000, Pages: 205-222.

²⁰⁴Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye**, s. 86.

²⁰⁵Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye**, s. 87-88.

düşülmesine imkan tanıyan yasanın da yatırımlar üzerinde etkili olduğunu, bununla birlikte 1962’de kabul edilen yatırım vergisi kredisinin yatırım kararları üzerinde önemli etki yaptığının sonucuna varılmıştır²⁰⁶.

- ✓ Felker’in 2003 yılında, Güney Doğu Asya ülkeleri ile ilgili yaptığı çalışmasında bu ülkelerin imalattan, hizmet sektörüne ve bölgesel kalkınmaya kadar birçok alanda teşviklere yer verdiği, endüstriyel büyümeyi devam ettirmek için altyapı gelişimini sürdürdüğünü ve Kobi’leri destekleyen teknik programlara yer verdiğini, bütün bu uygulamalar sonucunda ise, çok uluslu şirketlerin üretim bağlantılarını bu ülkelere Çin’e kaydırmalarına engel olduklarını ortaya koymuştur²⁰⁷.
- ✓ Guellec ve Potterie 2001 yılında yaptıkları ampirik çalışmalarında, 17 OECD ülkesinin son 20 yılda AR-GE faaliyetleri üzerinde hükümet harcamalarının net getirisini inceleyerek, vergi teşvikleri, devlet ödenekleri, kamuya ait ve üniversiteye ait laboratuvar gibi araçların pozitif etkiye sahip olduğunu görmüşlerdir. Özellikle vergi teşviklerinin çok hızlı bir şekilde pozitif bir etki gösterdiklerini ve Ar-Ge faaliyetlerini uyardığı sonucuna varmışlardır. Vergi teşviklerinin oranları ve devlet fonları miktarı bir program çerçevesinde uygulanırken, çalışma süresi boyunca sabit olursa daha etkili olduğu saptanmıştır. Eğer teşviklerinin süresi belirsiz olarak uygulanırsa, firmalar ilave Ar-Ge yatırımı yapmaktan kaçınmaktadırlar. Doğrudan devlet ödenekleri ve vergi teşvikleri birbirinin ikame edebilen argümanlar olduğu, Ar-Ge faaliyetlerinde birinin yoğunluğu artınca diğerinin etkisinin azaldığı görülmüştür. Devlet fonlarının uyarıcı etkisi hükümetlerin Ar-Ge yapan firmalara sağlayacakları fon miktarlarına bağlı olduğu ve bu fonların

---

²⁰⁶ Robert E. HALL-Dale W. JORGENSON, “Tax Policy and Investment Behavior: Reply and Further Results”, **The American Economic Review**, Vol. 59, No. 3, Jun., 1969, Pages: 388-401.

²⁰⁷ Greg B. FELKER, “.Southeast Asian Industrialisation And Changing Global Production System”., **Third World Quarterly**, Vol:24, Number:2, 2003, Pages: 255.

belirli miktara kadar Ar-Ge faaliyetlerini arttırdığı ve daha sonraki artışları ise, negatif etkiye sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir²⁰⁸.

- ✓ Bazı pratik gelişmeler de sermayenin uluslararası hareketlerinde teşviklerin önemine işaret etmektedir; Özellikle İhracat-odaklı firmalar özel avantaj elde etmek amacıyla daha elverişli yerleşim bölgeleri aramak durumunda kalmaktadırlar. Bu yüzden, vergi oranlarının daha düşük olduğu bölgelere yönelme eğilimleri gözlenmektedir. Örneğin, konfeksiyon gibi emek-yoğun sektörler düşük kâr marjıyla çalışmak zorundadırlar. Bu tür sektörlerde faaliyet gösteren firmalar vergi oranlarını karşılaştırarak yer seçmeleri yaşamaları için zorunlu hale gelmiştir. Bu yüzden, vergi teşvikleri bu tür firmalar için önemli bir faktör olduğundan vergi avantajı elde edecekleri ülkelere kolayca taşınabilmektedir²⁰⁹.
- ✓ Agodo'nun 20 değişik Afrika ülkesinde yatırım yapan 33 ABD firmasıyla ilgili bir araştırmasında, vergi indirimlerinin yabancı sermaye üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu basit ve çoklu regresyon yöntemiyle ortaya koymuştur²¹⁰.
- ✓ Barlow ve Wender, dışarıda yatırım yapan 247 Amerikalı firma üzerinde bir araştırma yapmış ve firmalara, dışarıda yatırım yapmalarını etkileyen faktörler sorulmuştur. Sorulan sorular sonucunda firmalardan %57'si konvertibilitreyi, %39'u politik istikrarı %26'sı arz (kaynak) pazarı ve sadece %10'u vergi teşviklerini önemli faktörler olarak sıralamışlardır²¹¹.
- ✓ Mani 2004 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında, Hindistan'ın son zamanlarda teknoloji ağırlıklı ürünler olan haberleşme ve biyo-teknoloji sektöründe yükselme göstermesinin altında, Hükümeti'nin yerli teknolojiyi desteklemesinin önemli rol oynadığını ortaya koymuştur.

---

²⁰⁸ Dominique GUELLEC-Bruno Van POTETELSBURGHE, .The Impact of Public R&D Expenditure On Business R&D., November 2001, (http://www.ulb.ac.be/cours/solvay/vanpottelsberghe/resources/Pap_EINT_2.pdf), 30.01.2011.

²⁰⁹ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye**, s. 89.

²¹⁰ Oriye AGODO, "The Determinants of U. S. Private Manufacturing Investments in Africa", **Journal of International Business Studies**, Vol. 9, No. 3, Winter, 1978, Pages: 95-107.

²¹¹ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 158.

Mali teşvikler olarak vergi teşvikleri, araştırma ve geliştirme ödenekleri ve girişim sermayesi etkili argümanlar olarak ön plana çıkmıştır²¹².

- ✓ İrlanda'nın son 20 yılda elde ettiği başarıda da uyguladığı avantajlı vergi politikasının etkili olduğu otoriteler tarafından sıkça ifade edilmektedir. Vergi politikalarının ve teşviklerin yatırımcı çekmede başarısız oldukları doğru değildir²¹³.

Yukarıda sayılan çalışmalar sadece seçilmiş bazı örneklerdir. Bu tür çalışmaları ve örnekleri çoğaltmak mümkündür. Seçilmiş araştırma örneklerinde de görüldüğü üzere, sonuçlar tek taraflı ve net değildir. Bazı çalışmalarda teşvikler, yatırım kararında önemli bir faktör olarak görülürken, bazılarında ihmal edilebilir etkiye sahip oldukları sonuçlarına ulaşmıştır.

IV. VERGİ TEŞVİK UYGULAMALARINA İLİŞKİN ÜLKE ÖRNEKLERİ

Dünyada 1980'li yıllardan sonra kapalı ekonomiden açık ekonomik yapıya diğer bir deyişle ilk defa İngiliz İktisatçı W.Foster tarafından 1833 yılında Dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanımını konusunda yazdığı eserden esinlenerek 1968 yılında Garrett Hardin'nin yazdığı kaynakların paylaşımı ve kullanımını konulu çalışması ile popülerite kazanan küreselleşmeye geçilmesiyle; yaşanan değişim ve gelişmeler ülkelerin ekonomik durumlarını etkileyerek finansal olayları uluslararası düzeyde ön plana çıkarmıştır. Kısacası gümrük duvarlarının büyük ölçüde indirilmesi ulusal piyasaların yerini "tek ve küresel bir piyasa"nın almasına neden olmuştur. Entegre edilmiş bir pazar anlamında olan küreselleşme daha açık anlatımla farklı inanç ve beklentilerin daha iyi özümsemesinin yanı sıra ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, mali alanlarda kutuplaşmaların önlenmesi gibi ortak değerlerin bölgesel hatta ulusal sınırların dışına çıkılarak uluslararası ilişkilerin daha kuvvetlendiği hatta birliklere doğru gittiği Dünya'nın bütünleşme sürecine girdiği bir oluşumdur²¹⁴.

Bu süreçten ise en çok etkilenen unsur ekonomi olmuştur. Küreselleşme sayesinde ekonomik işlemleri gerçekleştiren ekonomik birimlerin hareket kabiliyeti

²¹² Sunil MANI, "Institutional Support For Investment in Domestic Technologies: An Analysis of The Role of Government in India", **Technological Forecasting and Social Change**, Vol: 71, Issue 8, October 2004, Pages: 855-863.

²¹³ Morisset JACQUES-Pirnia NEDA, "How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment.", **The World Bank and FIAS**, 2001, s. 82.

²¹⁴ Zeynep ARIKAN- H. Ahmet AKDENİZ, " Küreselleşen Dünya'da Vergi Cennetlerinin Ekonomik Analizi ", **Review of Social, Economic&Business Studies**, Vol. 5/6, s. 286.

artmış ve vergilendirilebilir unsurların diğer bir deyişle vergi kaynaklarının da hareket kabiliyetinin artması söz konusu olmuştur. Söz konusu yeni oluşumla üretim ve yatırım faaliyetleri üzerinde coğrafi faktörlerin etkisi azalmış; uluslararası sermaye akımları büyük bir hız kazanmış ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri de artış göstermiştir. Buna bağlı olarak, dünya ekonomisinde önemli bir ağırlığa sahip ÇUŞ'ların yatırım yapacakları ülke tercihlerinde ciddi bir maliyet unsur oluşturan vergi kriterinin önemi daha da artmıştır. Bu şirketlerin varlığı, ülkelerin özellikle vergi sistemlerini cazip kılarak, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek adına çeşitli vergisel avantajları da beraberinde getirmiştir. Aksi halde, akışkan bir vergi tabanı üzerindeki yoğun vergileme, küreselleşme ve entegrasyon hareketlerinin bir sonucu olarak, vergi tabanının diğer ülkeye kaymasına dolayısıyla vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır²¹⁵.

Küreselleşme olgusunun her geçen gün gelişmesi ile beraber yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek adına her ülke kendi uyguladığı ekonomik sistem içerisinde vergi teşviklerine yer vermektedir. Bu uygulamalar her ülke farklı olabileceği gibi bazı ülkelerde de ortak vergisel teşvik yöntemi kullanılmaktadır. Ne kadar uygulamalar farklılık gösterse de amaç aynı noktaya odaklanmaktadır.

A.Avrupa Birliği Ülkeleri

5 Mart 1957'de Roma Antlaşması ile kurulan ve 1993 Maastricht Antlaşması ile geliştirilen Avrupa Birliği'nin (AB) temel hedefi; kişi mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla Tek Pazar'ın kurulması olarak ifade edilmiştir²¹⁶. Roma Antlaşmasının amaçlarını belirten 2. maddesinin f fıkrasında “ topluluk içinde rekabeti bozucu uygulamalara başvurulmaması”, hükmü yer almaktadır. Bu hüküm çerçevesinde AB'nin serbest rekabeti bozucu her türlü teşviklere karşı olduğu anlaşılmaktadır²¹⁷.

Topluluk ilkelerine aykırı uygulamalar Antlaşmanın 92.-94. maddeleri (Günümüzde 87.-89. maddeleri) ile yasaklanıp hangi koşullarda teşviklere izin verileceği belirtilmiştir. Ancak, birlik dışında uluslararası piyasalarda rekabet gücünü

²¹⁵ Birol KOVANCILAR- Mustafa MİYNAT- Sibel A. BURSALIOĞLU, **Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler**, Gazi Kitabevi, 2007, s. 51.

²¹⁶ Ezel ALTUNAY, “ Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi ”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı:34, 2010/2, s. 94.

²¹⁷ Filiz GİRAY, **Vergi Teşvik Sistemi**, s. 136.

korumak ve geliştirmek amacıyla açıkça olmasa da teşvik uygulamalarına izin verilmektedir²¹⁸. Başka bir deyişle, AB'nin teşvik politikasını şekillendiren unsurlar olarak iç pazarın hızla tamamlanması, dünya pazarıyla entegrasyon ve özel teşebbüsü ve birlik içinde yatırımları özendirecek yapısal ayarlanma politikaları ön plana çıkmaktadır.

AB'deki vergi teşviklerinin gelişimine baktığımızda, AB üyesi ülkeler arasında haksız rekabeti önlemek amacıyla vergilerin uyumlaştırılması politikası çerçevesinde vergi oranlarında olduğu gibi vergi teşvikleri konusunda da uyumlaştırmada tam olarak başarı sağlandığı söylenemez. Ayrıca AB ülkelerinde vergi teşvikleri konusunda yapılan çalışmalarda da üye ülkeler arasında vergi teşviklerinin kullanımında oldukça önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Çünkü, vergi teşvikleri kanuni vergi oranlarına göre çok daha kapsamlıdır. Bu nedenle vergi teşvikleri konusunda uyumlaştırma kanuni vergi oranlarına göre çok daha zordur. Genel olarak AB'de uluslararası mobil sermayeyi çekmeye devam etmek için, vergi oranları düşürülerek azaltılan vergi yükü vergi teşvikleriyle telafi etme eğilimi gözlenmektedir. Yeni üye ülkelerde de vergi teşvikleri konusunda bu eğilimin büyük ölçüde devam etmektedir²¹⁹. Genel olarak AB'de her ne kadar vergi uyumlaştırılmasına yönelik politikalar izlense de teşvikler konusunda belli bir model yoktur²²⁰. Uygulanmakta olan vergi teşvikleri ülkelere ve sektörlere göre değişiklik göstermektedir.

Açıklananlar çerçevesinde özetlemek gerekirse AB'de teşvik uygulamalarının spesifik amaçları şu şekilde açıklanabilir²²¹;

- Üye ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyleri göz önünde tutularak, hayat standartının büyük ölçüde düşük olduğu veya ciddi boyutlarda işsizliğin bulunduğu bölgelerin ve ülkelerin ekonomik kalkınması için, bazı koşullarla teşviklere yer vermek.
- Üye devletlerini herhangi birinin ekonomik hayatında ortaya çıkan sorunların çözümü için teşvik araçlarından yararlanmak ki bu durum topluluğun çıkarı gereğidir.

²¹⁸ Ayt EKER, **AB ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Doğuş Matbaası, Ankara 1995, s. 54.

²¹⁹ Filiz GİRAY, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Efektif Vergi Oranları**, Ezgi Kitabevi, 2010, s. 82-83.

²²⁰ Mircan Yıldız TOKATLIOğLU, **Avrupa Birliği'nde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 89-104.

²²¹ Filiz GİRAY, **Vergi Teşvik Sistemi**, s. 138.

- Toplulukta yatırımları arttırmak.
- Toplulukta sanayi sektörünün, rakipleri olan güçlü ileri teknolojiye sahip ülkelerle rekabet edebilmek için teşvikler vermek ve bu sanayilerle eşit koşullarda yarışabilecek ulusal firmalar oluşturabilmektir.

Üye ülkelerde uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik uygulanmakta olan vergi teşvikleri ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1.KDV İndirimi ve İstisnası

Avrupa Birliği'nde, temelini 17 Mayıs 1977 tarih ve 77/388/EEC sayılı Konsey Direktifinin (Altıncı Direktif) oluşturduğu ortak bir katma değer vergisi (KDV) sistemi mevcuttur²²². AB'nde yatırımları teşvik etmek üzere KDV indirimi ve istisnasına yer verilmiştir. Bu teşvikten yararlanacak üye ülkelerin KDV'de düşük oranda veya vergiden istisnayı uygulayacakları ürünlerin, AB harmonizasyon kapsamındaki ürünler olması gerekmektedir²²³.

---

²²² Hakan KARABACAK, “ Avrupa Birliği'nde Katma Değer Vergisinin Oran Yapısı ”, **Maliye Dergisi**, s. 46, (http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md147/abdekdv.pdf), 27.02.2011.

²²³ Filiz GİRAY, **Vergi Teşvik Sistemi**, s. 143.

Tablo 4.2:AB Üye Ülkelerinde 2011 Yılı KDV Oranları

Ülkeler	Süper Oran	İndirilmiş Oran	Standart Oran
Belçika	-	6/12	12
Bulgaristan	-	7	-
Çek Cumhuriyeti	-	10	-
Danimarka	-	-	-
Almanya	-	7	-
Estonya	-	9	-
Yunanistan	-	6,5/13	-
İspanya	4	8	-
Fransa	2,1	5,5	-
İrlanda	4,8	13,5	13,5
İtalya	4	10	-
Kıbrıs Rum Kesimi	-	5/8	-
Letonya	-	12	-
Litvanya	-	5/9	-
Lüksemburg	3	6/12	12
Macaristan	-	5/18	-
Malta	-	5	-
Hollanda	-	6	-
Avusturya	-	10	12
Polonya	-	5/8	-
Portekiz	-	6/13	13
Romanya	-	5/9	-
Slovenya	-	8,5	-
Slovakya	-	10	-
Finlandiya	-	9/13	-
İsviçre	-	6/12	-
İngiltere	-	5	-

Kaynak: VAT Rates Applied in the Member State of the European Union, Situation at 1 January 2011, (http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf), 02.02.2011.

AB ülkelerinde KDV oran yapısı ile ilgili olarak indirilmiş oran, süper indirilmiş oran ve standart oran olmak üzere üçlü bir yapı kullanılmaktadır²²⁴. Örneğin, 2011 verilerine göre, Fransa'da standart KDV oranı %20.6'dan %19.6'ya, Belçika'da standart oran %21 iken indirilmiş oran %6-12 arasında, Almanya'da standart oran %19 iken indirilmiş oran %7 uygulanmaktadır²²⁵. 2010 verilerine göre ise, Yunanistan %4,5, İspanya %4, Fransa %2,1, İtalya %4 süper indirilmiş oran uygulamaktadırlar²²⁶. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, İrlanda hem KDV indirimi hem de KDV istisnası birlikte uygulanmaktadır.

²²⁴ Alexandra MATHIS, **VAT Indicators** , Taxation Papers, Working Paper No2/2004, European Commission, s. 7-10.

²²⁵ (<http://www.tmf-vat.com/vat/eu-vat-rates.html>), 02.02.2011.

²²⁶ **VAT Rates Applied in the Member States of The European Union, Situation at 1 January 2011,** (http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf), 02.02.2011.

2.Kurumlar ve Gelir Vergilerinde İndirimi, İstisnası ve Muafiyetler

AB ülkelerinde uygulanan vergi teşviklerinden bir diğeri Kurumlar Vergisi (KV) ve Gelir Vergisine yönelik olanlardır. Bu uygulamalar ülkelere göre çeşitlilik göstermektedir. Gerçekleştirilen uygulamalar indirilmiş KV ve GV oranları, KV’de ve GV’de istisna ve muafiyet uygulamalarıdır. Belirli bölgelere yönelik olabileceği gibi belirli yatırımları da içerecek şekilde verilebilmektedir²²⁷.

Örneğin, İrlanda’daki en önemli vergi teşviki bazı faaliyetlerin tabi olduğu tek ve düşük oranlı KV’dur. Bu oran 2010 yılına kadar %10 olarak uygulanmıştır. Sınai imalat faaliyetleri, Shannon Havaalanı Bölgesinde faaliyet izni alan projeler bu oran üzerinden vergilendirilmektedirler. İrlanda’da KV uygulaması yanında GV’nin teşvik edici en önemli niteliği basitliğidir. Buna göre bekar/dul, bekar/dul (çocuklu), evli çift (bir gelir), evli çift (iki gelir) olarak tanımlanan mükelleflerin, her grup için farklı gelir vergisi oranı uygulanmakta ve üç yılda bir hükümet-işçi-işveren arasında imzalanan sözleşmeler ile vergi oranlarında indirim yapılmaktadır²²⁸. İrlanda dışında Yunanistan’da verimli yatırımlar KV’nin %5’i oranında indirimden yararlanmaktadır²²⁹.

3.Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi de AB ülkelerinde yer alan diğer yaygın vergi teşvik uygulamalarından birisidir. Uygulamalar diğer teşviklerde de olduğu gibi ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Örneğin; yeni birlik üyesi ülkelere Slovenya’da yatırım indirim oranı %20, Portekiz’de %10 ile %20 arasında uygulanmaktadır²³⁰. Macaristan’da yatırım indirimi yatırımın değerinin %50’si ile %35’i arasındadır²³¹.

Hollanda’da ise, 1990 yılından itibaren, yatırım teşviklerinden küçük yatırımcılar da faydalanmaktadır. Mükellef dilediği takdirde, mali yıl içinde yapmış olduğu yatırımların belirli bir yüzdesini matrahtan indirebilmektedir. Yatırım indirimi oranı % 2 ile % 18 arasında değişmektedir. Çek Cumhuriyetinde yatırım indirimi oranı % 10-% 20 arasındadır. Belçika’daki uygulamaya göre, genel olarak yatırımlara tanınan

²²⁷ Filiz GİRAY, *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Efektif Vergi Oranları*, s. 88.

²²⁸ Birol KOVANCILAR, *Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller: İnovasyon Odaklı, İhracat Yönelimli Yatırım Hedefleme Modeli*, TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, İstanbul, 2003, s. 81.

²²⁹ Aytaç EKER, a.g.e., s. 33.

²³⁰ Filiz GİRAY, *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Efektif Vergi Oranları*, s. 88.

²³¹ Martin FINKENZELLER-Christoph SPENGEL, “Taxation Papers Measuring the Effective Levels of Company Taxation in the New Members States: A Quantitative Analysis, European Commission”, *Working Paper Series No:7/2004*, s. 40.

indirimler şirketler veya şahıslara tanınmış olup, işletmelerde kullanılan yeni sabit yatırımların belirli bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir²³².

4.Hızlandırılmış Amortisman

Hızlandırılmış amortisman uygulamalarına Almanya, İrlanda, İngiltere, Çek Cumhuriyeti ve Yunanistan gibi ülkeler örnek olarak verilebilir. Alman teşvik mevzuatı, sadece sınır bölgeleri için uygulanan yatırım teşvik araçları geliştirmiştir. Bu teşvik araçları ile taşıma-nakliye yardımı ve taşınabilir varlıkların maliyet fiyatının % 50'si, taşınmaz varlıkların % 40'ı tutarında bir defada amortisman ayrılmasına olanak tanınmaktadır. İrlanda'da, üretim tesisi ve araçları için % 100, sanayi binaları için ise % 50 oranında ilk yıl indirimi yapılabilmektedir. Yunanistan'da hızlandırılmış amortisman uygulamasında normal amortisman oranının % 20 ile % 150'si oranında artırılması öngörülmüştür. Bulgaristan'da özellikle yeni yatırım ve bilgisayar gibi alanlar için tercihli hızlandırılmış amortisman uygulamaya başlanmıştır. Finlandiya'da hızlandırılmış amortisman oranı; makine ve ekipmanlarda % 25, binalarda % 4-7 arasında belirlenmektedir²³³.

5.Vergi Tatilleri

Bu teşvikler gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan bir vergi teşvik türüdür ve hemen hemen tüm AB ülkelerinde uygulanmaktadır. Özellikle Çek Cumhuriyeti ve diğer merkezi ve doğu Avrupa ülkeleri, yerli ve ya-bancı şirketler için vergi tatili (sınırlı bir süre için) şeklinde vergi teşviki uygulamaktadırlar. Ancak Çek Cumhuriyetinde başarılı bir uygulama olmadığı için kaldırılmıştır. Yeni işletme ve makinelerle ilgili harcamalara yönelik indirimler ve vergiden geçici istisnalar şeklinde yeniden düzenlenmiştir²³⁴.

Polonya'da ise, vergi tatili özel ekonomik bölgelerde 5-10 yıl için gelir ve kurumlar vergisi için uygulanmaktadır. Vergi tatili diğer ülkelerde (Meksika, Peru gibi) de yaygın olarak uygulanmaktadır²³⁵.

---

²³² Filiz GİRAY, **Teşvik Sistemi**, s. 146.

²³³ Filiz GİRAY, **Teşvik Sistemi**, s. 147.

²³⁴ Serkan ACİNÖROĞLU, a.g.m., s. 151.

²³⁵ Filiz GİRAY, **Teşvik Sistemi**, s. 150.

6.Vergi Ertelemesi

AB ülkelerinde vergi ertelemelerin yaygın şekilde uygulanan bir diğer teşvik türüdür. İngiltere'de işletme varlıklarının satışından elde edilen gelirler, eğer 12 ay içinde yenilerinin alınmasında kullanılmışsa, bu gelir üzerine tahakkuk eden verginin süresiz olarak ertelenmesine olanak tanınmıştır. Danimarka'da ise, sanayileşmenin az olduğu bölgelerde büyümeyi ve istihdamı artırmak amacı ile komple yeni yatırım ve genişletme yatırımlarına belirli oranlarda hibe yardımı yapılmaktadır. Bu hibe yardımları vergiye tabi gelir kapsamında tutulmakta, ancak vergileme 10 yıl süre ile ertelenebilmektedir²³⁶.

B. OECD Ülkeleri

OECD ülkeleri de DYSY'yi kendi ülkelerine çekmek için çeşitli teşvikler uygulamaktadırlar. Fakat bu teşvikler, gelişmekte olan ülkelere oranla sayıca daha az ve yatırımcı açısından bakıldığında yatırımların getirisini çok büyük oranlarda etkilemeyen teşviklerdir. Genellikle OECD üyesi ülkelere oranla daha az gelişmiş olanları teşvikleri daha fazla ve daha yüksek oranlarda uygulamaktadırlar. Aşağıdaki Tablo 5 bize OECD ülkelerinde uygulanmakta olan vergi teşvik türlerini vermektedir.

Tablo 5.2'de 71 gelişmekte olan ülkenin ve 20 OECD ülkesinin DYSY yönelik kullandığı vergi teşvik türleri ve bunlara ne ölçüde kullanıldığı ele alınmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, gelişmekte olan ülkelerin % 56'sı sermaye mallarının ithalatına gümrük vergisi muafiyeti uygulamasına başvurmuştur. Üretimin yapılabilmesi için şart olan sermaye mallarının ülkeye girişini kolaylaştırmak ve bu kapsamda üretimin teşvik edilmesi hedeflenmektedir. OECD üyesi ülkelerin ise yalnızca %5'i bu teşviki kullanmaktadır.

---

²³⁶ Filiz GİRAY, *Teşvik Sistemi*, s. 149-150.

Tablo 5.2:OECD Ülkelerinde Uygulanmakta Olan Vergi Teşvikleri

DYSY Teşvikleri	OECD Ülkeleri %	Gelişmekte Olan Ülkeler %
Sermaye malları ithalatına gümrük muafiyeti	5	56
Vergi Tatili	20	55
Yatırım indirimi	30	49
Düşük vergi oranları	5	45
Sermaye mallarına KDV muafiyeti	0	34
Hızlandırılmış amortisman	30	30
Hammadde ithalatına gümrük muafiyeti	5	30
Hammaddelere KDV muafiyeti	5	24
Gümrük vergisi iadesi	5	24
Zararın gider yazılması	0	18
Mahalli idarelerce alınan vergilerden muafiyet	30	18
İhraç edilen girdilerde KDV muafiyeti	10	18

Kaynak: Timothy J GOODSPEED, "Taxation and FDI In Developed and Developing Countries", **International Studies Program Public Finance Conference The Challenges of Tax Reform in a Global Economy**, s. 17.

Vergi tatilleri ele alındığında, gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlası tarafından bu teşvik türünün kullanıldığı görülmektedir. OECD ülkelerinin ise %20'si bu teşviki kullanmaktadır. OECD ülkelerinde yatırım ve yeniden yatırım teşviklerinin diğerlerine göre kısmen daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu ülkelerin %30'u bu teşvik türünü kullanmaktadır. Bununla beraber, bu ülkelerde uygulanan bir diğer teşvik türü ise hızlandırılmış amortismanıdır. Bir çok ülke hızlandırılmış amortisman yöntemiyle şirketleri kendi ülkelerinde yatırım yapma yönünde karar almasını etkilemeye çalışmaktadır. Tabloya bakıldığında, hızlandırılmış amortismanın da %30 ile OECD arasında en fazla tercih edilen teşvik türlerinden biri olduğu söylenebilir. Ancak zaman içinde OECD ülkelerindeki amortisman oranlarında da bazı değişiklikler yaşanmış ve bir kısım ülkede bu teşvikin oranı azaltılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin %45'i daha düşük vergi oranlarını bir teşvik aracı olarak kullanırken, OECD ülkelerinin ancak %5'i düşük vergi oranlarını bir teşvik olarak kullanmaktadır. Özellikle İrlanda, OECD ülkeleri arasında düşük kurumlar vergisi oranını en etkin olarak kullanan ülkedir. Gelişmiş ülkelerde ise, daha çok Ar-ge faaliyetleri vergisel teşviklerle desteklenmekte, böylece firmaların yeni üretim teknikleriyle uluslararası piyasalarda daha rekabetçi hale gelmesi hedeflenmektedir. Ar-ge yatırımları için verilen teşvikler bu yatırımların ekonominin diğer birimleri üzerinde pozitif dışsallıklara yol açacağı gerekçesiyle desteklenmektedir. Birçok OECD ülkesi de

Ar-ge yatırımlarını hedefleyen vergi kredileri ve yatırım indirimi gibi teşvikler uygulamaktadırlar.

OECD ülkeleri arasında ise en çok göze çarpan ülkelerden bir tanesi İrlanda'dır. İrlanda DYSY için uygun ekonomik bir ortam oluşturulması sayesinde, bir bölgenin nasıl refah yaratabildiğinin ve yüzlerce yıldır süregelen ekonomik bahtsızlığını 15 yıl gibi bir süreçte nasıl yenebildiğinin çarpıcı bir örneğidir. İrlanda tüm dünyada örnek olarak gösterilen, doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilik ekonomisi ile bağlantılı ekonomik modeli sayesinde mucize ülke olarak anılmaktadır. İrlanda modeli ekonomik kalkınma vasıtasıyla ülkelerini içinde bulunduğu yapıdan kurtarmaya çalışan pek çok dünya ekonomisi için esin kaynağı durumundadır²³⁷. İrlanda vergi sisteminde uygulanan genel amaçlı vergi teşvikleri arasında vergi istisnası hızlandırılmış amortisman ve kurumlar vergisi indirimi gibi vergisel kolaylıklar yer almaktadır. İrlanda'nın kurumlar vergisi oranlarını indirilmesinin bir sonucu olarak sanayinin araştırma ve geliştirme faaliyetleri gerçekleştirmesi üzerine fikri ve sınai mülkiyet haklarının İrlanda'da tutulması yaygınlaşmıştır²³⁸.

C.Amerika Birleşik Devletleri

ABD'deki özellikle 1980'lerdeki vergi indirimlerinin iktisadi büyümede yarattığı etkilerin gözlemlenmesi arz yönlü iktisat yaklaşımının doğmasına kaynak teşkil etmiştir. ABD'nin bu konudaki ilk deneyimi 1920'li yıllardaki deneyimi olmuştur. Bu yıllardaki vergi indirimlerinin ardından Amerikan ekonomisi 8 yıl boyunca aralıksız büyümüştür. Daha fazla tasarruf ve yatırımın gerekliliğine inananlar sık sık sermaye birikimini ve büyümeyi ilerletmek için sermaye gelirleri üzerindeki vergi oranlarının düşürülmesi önermişlerdir. Vergi indirimlerinden amaçlanan kamunun özel ekonomiye müdahale düzeyini azaltmak ve çalışmayı, tasarrufu ve yatırımları uyarmaktı. ABD'de vergi indirimi tartışmalarında en önemli eleştiri vergi indirimlerinin doğrudan ve daha az sayıdaki varlıklı mükelleflerin yararına sonuç doğururken, bütçe açığını azaltma yönündeki çabaların ise düşük ve orta gelirliilerin yararlandığı pek çok federal programın kaldırılmasını gerektirecek olmasıdır. Diğer yandan girişimci faaliyetlerin getirisi büyük ölçüde sermaye kazancı formunda olduğundan, sermaye kazançlarındaki

²³⁷ Birol KOVANCILAR, *Ülkemizde Yatırım Ortamının _yileştirilmesi, Yatırımların Tesviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller*, TÜGİAD Yayınları, İstanbul 2003, s.71

²³⁸ Birol KOVANCILAR, a.g.e., s. 81.

vergi indiriminin verimli ekonomik faaliyetlerin uyarılmasında önemli bir etken olacağı, vergi indirimlerinin lehine temel düşünce olmuştur²³⁹.

1981 yılında gerçekleştirilen vergi reformu ile bu kapsamında vergi teşvik uygulamaları adına getirilen yenilikler şunlardır²⁴⁰;

- ✓ Gelir vergisi marjinal oranında azaltım,
- ✓ Yatırım gelirlerinde en üst diliminin %70'ten %50'ye düşürülmesi,
- ✓ Azalan bakiyeler usulüyle amortisman uygulaması,
- ✓ Yatırım indiriminin genişletilmesi,
- ✓ Ar-Ge harcamalarına ilişkin vergi indiriminin iyileştirilmesi.

1986'daki vergi reformu ile getirilen değişiklikler ise şu şekilde özetlenebilir²⁴¹;

- ✓ Gelir ve Kurumlar vergisinde indirim,
- ✓ Vergi yükünün gelir vergisinde kurumlar vergisine kaydırılması,
- ✓ Yatırım indiriminin kaldırılması,
- ✓ Amortisman süresinin uzatılması,
- ✓ Kar dağıtımı halinde kurumlar vergisinin olmaması,
- ✓ Bireysel emeklilik hesap ödemelerinin vergi matrahından indirilmesi,
- ✓ Sermaye kazançlarının enflasyona bağlı maliyet bedeli artırımını olmaksızın sıradan bir gelir gibi vergilenmesi,
- ✓ Ar-Ge harcamalarının indiriminin zorlaştırılması ve indirim oranının azaltılması,
- ✓ Kişisel borçlanmalardaki faizin vergi matrahından indirilme imkanının ortadan kaldırılması,
- ✓ Bazı vergilerin kişisel gelir vergisi matrahından indirilmesi imkanının ortadan kaldırılmasıdır.

Gerçekleştirilen reformlarla beraber, ABD'nde değişik eyaletlerce kendi bölgesindeki yatırımları ve dolayısıyla ihracatı artırmak amacıyla, yatırımın yapılacağı yer, sektör, yaratacağı istihdam ve yatırımın büyüklüğü gibi kriterleri dikkate alarak, bedelsiz arazi temininden uygun koşullu kredi sağlamaya ve vergi muafiyetinden

---

²³⁹ Mustafa BULUT, a.g.e., s. 178.

²⁴⁰ Michael J. BOSKIN, "Tax Policy and Economic Growth:Lessons From the 1980s", **Journal of Economic Perspectives**, Vol.2,Nu.4, Fall 1988, s. 78

²⁴¹ Michael J. BOSKIN, a.g.m., s. 83.

bedelsiz arazi teminine kadar çok çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Örnek olması amacıyla New York ve California eyaletlerinde uygulanan yerel teşviklere yer verilecektir.

1. California Eyaletinde Yatırımcılara Sağlanan Vergisel Teşvikler

- ✓ Kapatılan Askeri Üslerin olduğu alanlarda yatırım yapan firmalara vergi indirimleri sağlanmaktadır. Tulare ilçesi ile Brawley ve Calexico bölgelerinde yapılan yatırımlara vergi muafiyetleri uygulanmaktadır.
- ✓ Belli bir yılda zarar eden işletmelerin bu zararı takip eden yıllarda da muhasebe kayıtlarında göstermelerine imkan sağlanmaktadır. Mevcut işletmeler zararlarının yarısını 5 yıl süreyle, yeni işletmeler ise zararın tamamını 7 yıl süreyle bir sonraki yıla aktarabilmektedir.
- ✓ Şirketlerin kendi içlerinde yapacakları araştırma ve geliştirme harcamalarının % 11'i dışarıya yaptıracakları bu tür harcamaların ise % 24'ü vergiden muaf tutulmaktadır.
- ✓ İşyerinde çocuk bakımı amacıyla yatırım yapan işletmelerin bu amaçla yaptıkları harcamaların % 30'u vergiden muaf tutulmaktadır.
- ✓ En az 10 kişiye yeni istihdam imkanı sağlayan işletmelerin binaları 5 yıl süreyle emlak vergisinden muaf tutulmaktadır.
- ✓ Yatırım tutarı 150 milyon dolardan fazla olan ileri teknoloji yatırımlarında 15 yıl süreyle emlak vergisi alınmamaktadır²⁴².

2. Newyork Eyaletinde Yatırımcılara Sağlanan Vergisel Teşvikler

- ✓ Yeni yatırım yaparak istihdam yaratan firmaların yaptıkları yatırımın % 10'u ödeyecekleri vergiden düşülmektedir.
- ✓ Araştırma geliştirme alanında yatırım yapan firmalara % 9 oranında kurumlar vergisi indirimi ve yeni teknoloji yaratan firmalara yarattıkları istihdam başına üç yıl boyunca 1000 dolar kredi ve sermaye kredisi sağlanmaktadır.

---

²⁴² İstanbul Ticaret Odası, **Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği**, Yayın No:2007/51, İstanbul, 2007, s. 99-100.

- ✓ Araştırma ve geliştirme şirketlerinin satın alacakları makinalar ve kullanacakları fuel-oil, elektrik ve doğal gaz için satış vergisi muafiyeti uygulanmaktadır.
- ✓ Yeni yapılan ticari binalar 10 yıl süreyle emlak vergisinden muafıtır.
- ✓ Kişisel mallar eyalet ve yerel vergilerden muafıtır.
- ✓ Ekonomik Gelişme Bölgeleri'nde (economic development zones) yatırım yapan firmalara indirimli elektrik, yatırım ve istihdamda geniş vergi indirimleri ve ilave satış ve emlak vergisi muafiyetleri uygulanmaktadır.
- ✓ Ayrıca, ticari faaliyetin türüne ve değişik adlar altındaki vergilere göre çok geniş kapsamda muafiyet veya indirim sağlanmaktadır²⁴³.

D. Japonya

Japonya vergi sistemi tarihi süreç içerisinde birçok defa değişikliğe uğramıştır. Bunlardan en önemlisi savaş sonrası dönemde özellikle yatırımları artırma amacına yönelik uygulanan vergi politikalarıdır. Amerika İşgal İdaresinin mali alanda reformlar gerçekleştirmek için oluşturduğu Shoup Komisyonu adını alan uzmanlar, yapılan vergi reformunda oldukça etkili olmuşlardır. Sonradan yapılan birçok değişikliğe rağmen, Japon vergi sisteminin temelinde adı geçen komisyonun önerileri yatmaktadır²⁴⁴. Japonya'da kurumlar vergisi sisteminde de devamlı değişiklikler yapılmıştır. Özellikle vergi oranları çok sık değiştirilmiştir. Kore savaşı yılları ile birkaç yıl hariç, kurumlar vergisi oranlarındaki değişimler sürekli düşüş şeklinde olmuştur. Bu değişiklik sermaye birikimini ve dolayısıyla yatırımları uyarmıştır²⁴⁵.

Japonya'da değişik seviyelerdeki yerel yönetimler de bölgelerindeki yatırımları artırmak amacıyla teşvik tedbirleri uygulayabilmektedirler. Bu teşviklerin önde gelenleri²⁴⁶;

- ✓ Bir üretim tesisinin inşaatına, arazi satın alındıktan 1 yıl içinde başlanması durumunda, belediye emlak vergisinden muafiyet,

²⁴³ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 98-99.

²⁴⁴ Ersan ÖZ-Tarık VURAL, “ Ekonomisi ve Vergi Sistemiyle Japonya”, Maliye Dergisi, Sayı: 149, Mayıs-Aralık 2005, s. 122.

²⁴⁵ Ersan ÖZ-Tarık VURAL, a.g.m., s. 122.

²⁴⁶ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 101-103.

- ✓ Üretim tesisine yeni üniteler eklenmesi durumunda yerel yönetimlerce alınan gayrimenkul, sabit varlık ve iş vergilerinden muafiyet. (3 yıl boyunca)
- ✓ 1999 yılında çıkarılan “Yeni İş Alanları Yaratılmasının Teşviki Kanunu” kapsamında kurulan, yüksek teknoloji yatırımlarına uygun altyapı sunan, ve benzeri vergi/amortisman avantajları bulunan bölgelerdir.
- ✓ 38 vilayet, bölgelerindeki yeni yatırım ve Ar-Ge faaliyetlerini değişen oran ve miktarlarda sübvansede etmektedir.

E.Çin

Çin vergi mevzuatı, yabancı sermayeli işletmelere çok çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Bununla birlikte Çin’in DTÖ’ye girişi ile yabancı işletmeler ile yerli işletmeler arasındaki vergi teşvikine yönelik farklılıkların ortadan kaldırılması gerekecektir. Bu çerçevede yabancı işletmelerden alınmayıp yerli işletmelerden alınan kentsel onarım ve imar vergisi gibi vergilerin, yabancı işletmelerden de alınmaya başlanması ve teşvik oranlarının düşürülmesi gündeme gelmiştir. Buna karşın orta ve uzun vadeli projeksiyonlarda yabancı yatırımcılara halihazırda tanınan vergi teşviklerinin azalacağı da dikkate alınmalıdır. Örneğin; üretim odaklı yabancı sermayeli işletme en az 10 yıl üretim yapacak olması (petrol, doğal gaz ve nadir metallerin üretimi ile işigal eden işletmelere uygulanmaz) ilk kara geçiş yılından başlayarak 2 yıl vergi muafiyeti ve takip eden 3 yılda % 50 vergi indirimi; tarım, ormancılık ve hayvancılıkla işigal eden yabancı sermayeli işletmeler en az 10 yıl üretim yapacak olması ve resmi makamların kabul edeceği bölgede bulunması Yukarıda belirtilen teşviklerin bitiminden itibaren 10 yıl boyunca % 15-30 arasında vergi indirimi; yüksek teknoloji ile ilgili Çin-yabancı şirket ortaklıkları Çin makamlarından “yüksek teknoloji statüsünü haizdir” belgesinin alınması en az % 10 avantaj sağlayan herhangi bir vergi teşviğinin bitiminden sonra 10 yıl boyunca % 50 vergi indirimi uygulanmaktadır. Bununla beraber, Çin’de edindiği en az 5 yıllık karı yine Çin’de yatırıma dönüştüren yabancı sermayeli işletmeler, daha önce ödemiş oldukları gelir vergisinin yeni yatırım miktarı kadar tutarını geri alabilirler. Ayrıca, Çin içerisinde özel vergi avantajı sağlayan bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgelerde kurulu işletmeler genel teşviklerinden daha ileri teşviklerden yararlanabilmektedirler. Teşvikler ilk kara geçiş yılından sonra 1-5 yıl

vergi tatili ve %15 - %24 oranında uygulanan indirimli vergi oranları gibi uygulamalar olup, her bölgede işletme türüne ve bölgenin türüne göre farklıklar gösterebilmektedir²⁴⁷.

F.Mısır

Mısır Hükümeti, Mısır'daki iş ve yatırım ortamını geliştirmek ve değiştirmek için çok çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Hükümetin stratejisi yatırım prosedürlerine biçim vermek, bürokratik işlem sayısını azaltmaktır. Bu amacın gerçekleşmesi için, Mısır hükümeti kendi politikalarını uygulamak ve yatırım ortamını geliştirmek ve Mısır'da gelişmiş iş çevresi oluşturmak için bir seri reform yapmaktadır. Bu kapsam ve amaç çerçevesinde gerçekleştirilen vergi teşvikleri şöyle özetlenebilir²⁴⁸:

- ✓ 2003 yılında uygulamaya konulan Özel ekonomik bölgeler yasası çerçevesinde, Özel ekonomik bölgelerde yer alan her endüstri kolu için toplumsal sorumluluğu, satış vergilerini azaltmaktadır ve daha az birleşik vergi sağlamaktadır (karlar ve satışlar üzerinde ortalama %10).
- ✓ Serbest bölgelerde, ana varlıklar, yolcu arabaları dışında üretim gereklilikleri alışkanlıklardan, satışlardan ve diğer vergi ve görevlerden muaf tutulmaktadır.
- ✓ Serbest bölgeler, İthalatlar ve dışarıya ihracatlar vergilerden, alışılmış görevlerden, satışlardan ve diğer vergilerden muaf tutulmaktadır.
- ✓ Serbest bölgeler, yerel pazarlardan alınan proje ithalatları satış vergisinden muaf tutulmaktadır.
- ✓ Serbest bölge projeleri tarafından üretilen tam yerel parçalar yerel pazardaki satış durumunda alışılmış görevlerin hesaplanması sırasında muaf tutulmaktadır.

G. İsrail

İsrail'de yaşanan göçlerden kaynaklanan nüfus artışının yol açtığı işsizliğe çözüm olacağı ve yeni iş imkanları yaratacağı düşüncesiyle yatırımlar teşvik edilmektedir. Yatırımlar resmi düzeyde desteklenmekte olup, bu amaçla Yatırım Başkanlığı kurulmuştur. Bu birimin İsrail ve belirli uluslararası ticari merkezlerde

²⁴⁷ (<http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=798&dil=TR&ulke=CHC>), 30.03.2011.

²⁴⁸ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 63-70.

ofisleri bulunmaktadır. Özellikle araştırma ve geliştirme yatırımlarına büyük önem veren ve yatırımları teşvik eden İsrail'in yatırımlar açısından taşıdığı avantajlar şöyle sıralanabilir²⁴⁹;

- ✓ Özellikle tarım ve turizm sektörlerinde yapılan yatırımlara teşvik uygulamaktadır. Yerli yatırımcılara sunulan tüm olanaklar, yabancılara da sunulmakta ve bazı durumlarda yabancı yatırımcıya daha fazla vergi indirimi uygulanmaktadır.
- ✓ Uygunluk belgesi alan yatırımlar devletin sunduğu vergi indirimi, yatırım teşviği, vergi muafiyeti ve diğer yardımlardan (yatırım binalarının kiralarının vergiden düşülmesi gibi) yararlandırılmaktadır.
- ✓ Vergi muafiyetinden faydalanmak isteyen firmalar hızlandırılmış bir amortismanın yanı sıra dağıtılmamış karları üzerinden şirket vergisinden muaf tutulmaktadır. Öncelikli A Bölgesinde bulunan firmalar 10 yıl boyunca vergiden muafırlar. Öncelikli B Bölgesindeki firmalar ise 6 yıl boyunca vergiden muaf olup, bir yıl için de birtakım vergi teşviklerinden yararlanabilmektedirler. İsrail'in merkez bölgesinde yatırım yapan firmalar ise 2 yıl vergi muafiyeti ve 5 yıl boyunca vergi teşviklerinden faydalanabilmektedirler.
- ✓ Yatırım teşviğine alternatif olarak yatırımcı kurumlar vergisinden tamamen muaf tutulabilir. Vergi muafiyeti uygulaması yatırımın kar dağıtımına başladığı yıla kadar devam edebilecektir.
- ✓ Vergi indirimi, uygunluk belgesine sahip firmalara 7 yıl boyunca garanti edilmektedir. Yatırımın %25'inin yabancı olması halinde işletme 10 yıl vergi indirimlerinden yararlanabilmektedir.

H.Macaristan

Macaristan, bölge ülkeleri arasında doğrudan yabancı yatırımları çeken başlıca ülkelerden biri olmuştur. Yabancı sermayeli yaklaşık 25.000 firma Macaristan'da faaliyet göstermektedir. Yabancı sermayeyi ülkeye çeken faktörlerden bir tanesi girişimciye sağlanan 15 yıla kadar varan vergi indirimleridir. IMF, Macaristan'ın

---

²⁴⁹ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 79-84.

“greenfield” projeleri için vergi ve ithalat gümrük indirimleri açısından bölgede en fazla indirimi sağlayan ülke olduğunu belirtmiştir²⁵⁰.

2003 yılı ise yabancı yatırımlar için son altın yıl olarak kabul edilmiştir. Ülkenin AB üyeliği ile birlikte yabancı yatırımı çekmek için kullandığı doğrudan teşvik, off-shore desteği ve vergi avantajları gibi uygulamaları kaldırılmıştır. Yatırımcılar AB mevzuatı ile uyumlu teşviklerden yararlanmaya başlamış ve bu kapsamda 2004 yılında kurumlar vergisi oranı %18’den %16’ya düşürülmüştür²⁵¹.

AB üyeliği ile birlikte birtakım teşvik uygulamalarını kaldırmak zorunda olan Macaristan kalkınmaya yönelik programlar uygulayarak yabancı sermayeyi ülkeye çekme çabasındadır. Bu kapsamda ise Ar-ge faaliyetlerine yönelik vergisel anlamda çeşitli teşvikler sağlanmaktadır bunlar²⁵²;

- ✓ Firmalar İnovasyon Fonu’na yaptıkları katkıları vergiden düşebilmektedir.
- ✓ Firmalar yaptıkları Ar-Ge harcamalarının %200’ünü vergilendirilebilir gelirden düşebilmektedirler.
- ✓ Yapılan Ar-Ge harcaması tutar olarak 50 milyon Macar Forintinin⁹⁷ üzerinde ve aynı zamanda da söz konusu Ar-Ge faaliyetine ilişkin laboratuvar bir üniversite ya da kamu araştırma kurumu bünyesinde kurulmuşsa, bu durumda yapılan Ar-Ge harcamasının %300’ü Kurumlar Vergisi matrahından düşülebilmektedir.
- ✓ Firmalar temel ve uygulamalı Ar-Ge faaliyetlerinde çalıştırdıkları araştırmacıların ücretlerini (toplam ücret ödemelerinin en fazla %10’ununu) vergiden düşebilmektedirler.
- ✓ Firmalar Ar-Ge faaliyetlerine destek veren vakıflara yaptıkları yardımların %50-70’ini vergilendirilebilir gelirden düşebilmektedirler.
- ✓ Firmalar, Fikri Mülkiyet Hakları ilişkin yaptıkları başvuru harcamalarını (maksimum 30 milyon Forint) vergi matrahından düşebilmektedirler.

²⁵⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), **Macaristan Ülke Bülteni**, Mayıs 2005, s.7.

²⁵¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), a.g.m., s.7.

²⁵² Hamza KAHRİMAN, a.g.e., s. 141-142, Philip HEMMINGS, “Hungarian Innovation Policy: What is the Best Way Forward?”, **OECD Economics Department Working Papers**, No: 445, OECD Publishing, ECO/WKP (2005)32; OECD, **Reviews of Innovation Policy: Hungary, 2008**, s.9 187; NATIONAL OFFICE FOR RESEARCH AND TECHNOLOGY (NKTH), “Hungarian Tax Incentives for Research and Development”, (<http://www.nih.gov.hu/english/hungarian-d-tax/hungarian-tax-incentives>), 27.02.2011.

- ✓ Eğitim ve araştırma sahasında ya da bu faaliyetlere yakın diğer sahalarda çalışan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin yasal tutardaki ücretleri vergi dışı bırakılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA

UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ VE ETKİNLİĞİ

Dünya günümüzde hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Bu süreçte gelişen en önemli olgu ise, globalleşmedir. Serbest ticaret bölgelerinin kurulması ile, bölgesel olarak başlayan mal ve sermaye hareketleri günümüzde küresel anlamda önem kazanmıştır. Küreselleşme ile yakından ilgisi bulunan serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi, devletin ekonomiye asgari düzeyde müdahale etmesi ve özelleştirme olgusuyla beraber süreç giderek hızlanmıştır.

Ekonominin giderek uluslararası hale gelmesi, başka bir deyişle ekonomik anlamda sınırların giderek yok olması sermaye hareketlerinin mobil hale gelmesine yardımcı olmuştur. Bu şekilde ülkeler arasındaki sermaye hareketleri, ticaret ve yabancı sermayenin önündeki engeller azaldıkça şirketler neyi nerede üreteceklerine, nasıl üreteceklerine ve kime satacakları konusunda da tercihlerini genişletmeye başlamışlardır. Böylece, bir yandan sınırları ulus ötesine taşan endüstri ve firmalar hızla çoğalırken sermayeyi kendi ülkelerine çekmek isteyenler de çeşitli ekonomik araçlara başvurumaktadırlar. Kullanılan ekonomik araçların başında ise vergiler yer almaktadır. Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı üzere bu amaç doğrultusunda çeşitli vergi teşvikleri uygulama yoluna başvurumaktadırlar. Uygulamalar her ülkede farklılık gösterebilmektedir.

Küresel anlamda bu denli önemli boyutlara ulaşan sermaye akımları ve bu akımları kendilerine çekmek isteyen ülkelerin uyguladığı vergi teşviklerine Türkiye kayıtsız kalmamıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye açısından da önemli bir yere sahiptir. Yabancı sermaye ele alındığında, Türkiye'nin DYSY'nin oldukça eski bir geçmişi vardır. Bu süreç Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Yabancı sermaye girişi ise beraberinde çeşitli ekonomik uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Küresel anlamda önem arz eden vergi teşvikleri Türkiye'de de uygulanan ekonomik araçlardan bir tanesidir.

Bu bölümde, çalışmanın amacı doğrultusunda ilk olarak Türkiye'ye gelen DYSY yatırımlarının dönemsel gelişimine yer verilecek, yaşanan DYSY gelişimi

doğrultusunda uygulanan vergisel teşvik uygulamalarının neler olduğu, gelişen ekonomik durumlar ve olaylar doğrultusunda uygulana vergisel teşviklerin etkinliği ele alınacaktır.

I.TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

A. Cumhuriyet Öncesi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye'de DYSY yatırımlarının gelişimi ele alınmak istediğinde bu süreç Osmanlı İmparatorluğuna kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin yabancı sermayeye kapılarını siyasi ve ekonomik olarak güçlü olduğu dönemlerde kapitülasyonlarla açmış ancak 16. yy ortalarından itibaren gücü giderek zayıflayan imparatorluk için kapitülasyonların himayesinde gelen yabancı sermaye, ülkenin bağımsızlığını tehdit eder olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletlerinin askeri, siyasi ve ekonomik baskısı altında iken bu ülkeler için sanayi mallarının kolayca satılabildiği bir açık pazar haline gelmiş ve yabancı şirketler sanayi alanında yatırımlarla ilgilenmemiştir²⁵³.

Genel olarak ekonomik yapısı ele alındığında Osmanlı İmparatorluğunun tarıma dayalı bir ekonomik yapısı bulunmaktaydı. 1820'li yıllarda İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaretindeki hızlı büyümeyi 1838 yılında yapılan Balta Limanı dış ticaret anlaşması izlemiştir. 1850 yılında ise, dış ticaretin gelişme hızı artarak devam etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu dünya pazarları için hammadde ve gıda maddesi üretiminde uzmanlaşmaya başlamıştır. Bu biçimde gelişen çevreleşme süreci yabancı sermaye girişiyle yeni bir boyut kazanmıştır²⁵⁴.

Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa ile Rusya'ya karşı birlikte girdiği 1854 Kırım Savaşı sırasında Avrupa sermaye piyasasından savaş giderlerini karşılamak için ilk dış borçlanmayı gerçekleştirmiştir. İç kaynakların yetersizliği sonucu başvurulmuş dış borçlanma, Osmanlı ekonomisinin ve mali yapısının yeni bir sürece girmesine yol açmıştır²⁵⁵. Kırım Savaşı'nı karşılamak adına aldığı bu ilk dış borcu, Dent Palmer And Co. İsimli bir aracı işletmenin yardımıyla batıdan 3 milyon İngiliz sterlini almış ve ne

²⁵³ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 116.

²⁵⁴ Abdunnur YILDIZ, "Osmanlı İmparatorluğunun Borçlanmasında Yabancı Sermayenin Etkisi", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:37, Ekim 2007, s. 113.

²⁵⁵ Murat ŞEKER, "Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 2007, s. 124.

kadar 1838’de Balta Limanı anlaşmasıyla yabancı sermaye girişi sağlansa da Türkiye’ye ilk yabancı sermaye borçlanma ile girmiştir²⁵⁶. Devletin daha sonraları da borçlanmaya başlamasıyla beraber borcunu ödeyemez duruma gelmesi ile birlikte 1881 yılında Duyun-u Umumiye kurulmuştur²⁵⁷. Duyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar, bugünkü anlamda işletmeciliği de başlamıştır²⁵⁸.

Az sayıda oluşan sanayi kuruluşları çok küçük ölçekli atölye şeklindeki işletmelerden oluştuğu ve bu işletmelerin çoğunun batı kesimlerinde özellikle İstanbul’da faaliyet gösterdiği söylenebilir. Gelişmiş bir sanayi yapısı bulunmamasına rağmen bu alanı desteklemek adına ilk çalışmalar 1863 yılında kurulan “İslah-ı Sanayi Komisyonu”nun kurulması ile başlamasına rağmen, İmparatorluğun son dönemlerinde çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati sanayinin teşvik edilmesi konusunda atılan en önemli adımlardan birisi olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında da bu yasadaki yatırımların ve sanayinin teşviğinde önemli ölçüde yararlanılmıştır²⁵⁹.

İmparatorluğun son dönemlerinde ise sanayinin teşvik edilmesinde önemli sayılabilecek düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar, 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi ve 1 Ocak 1917’de de Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatının Sureti Takibi Hakkında Nizamname” çıkartılmıştır²⁶⁰. Bu yasa ile, sanayi tesisleri için 5000 metrekareye kadar arazi bağışı, emlak vergisi, öşür bedeli, ruhsatname harçları, inşaat vergisi muafiyeti, yatırım ve işletme ihtiyacı mallara gümrük muafiyeti gibi uygulamalar getirilmiştir. Fakat, bu yasadaki yararlanma koşullarının oldukça basit olmasına rağmen uygulamada yararlananların sayısı çok az olmuştur²⁶¹.

---

²⁵⁶ Aykan CANDEMİR, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama Cilt II**, Yased, Aralık 2006, s. 2.

²⁵⁷ Kadir ÖZER, “ Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Gazi Üniversitesi End. San. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Haziran 1993, s. 128.

²⁵⁸ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s. 578.

²⁵⁹ Mustafa Sungur DURAN, **Türkiye’de Uygulana Yatırım Teşvik Politikaları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aralık 1998, s. 61.

²⁶⁰ İsmail YILDIRIM, “ On dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:11 Sayı: 2**, Elazığ 2001, s. 324.

²⁶¹ Mustafa Sungur DURAN, **Türkiye’de Uygulana Yatırım Teşvik Politikaları**, Aralık 1998, s. 62.

Tablo 6.3:Osmanlı İmparatorluğu’nda DYSY’nın Sektörel Dağılımı

	1888		1914	
	Bin sterlin	%	Bin sterlin	%
Demiryolu	5.283	33,4	48.373	58,7
Bankacılık	5.000	31,6	14.788	17,9
Sigorta	-	-	460	0,6
Liman	-	-	4.025	4,9
Kent hizmetleri	1.472	9,3	4.150	5
Ticaret	1.280	8,1	5.000	6,1
Maden	895	5,6	2.700	3,3
Sanayi	1.895	12	2.910	3,5
TOPLAM	15.825	100	82.406	100

Kaynak: V. Necla GEYİKDAĞI, **Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye 1854-1914**, Hil Yayın, Aralık 2008, s. 124.

Yukarıdaki Tablo 6.3’te yabancı sermayenin 1888 ve 1914 yılları arasında hangi sektörler arasında paylaştığı gösterilmektedir. Gerçekleştirilen uygulamaların dışında, Osmanlı İmparatorluğu’nda DYSY’ye bakıldığında, demiryolları yapımı için gelen yabancı sermayenin büyük bir paya sahip olduğu tabloya bakılarak söylenebilir ki bu pay yıllar geçtikçe de artış göstermeye devam etmiştir. Demiryolları dışında yabancı yatırımcılar, limanlar, bankacılık ve sigorta kuruluşlarıyla ticareti arttırmak veya kolaylaştırmak amacıyla bu ülkeye gelmişlerdir. Hatta madenler ve pamuk üretimine yapılan yatırımlar da yatırım yapan ülkeye ihraç edilmek üzere işletildiğinden bütün bu sektörleri ticarete yönelik yatırımlar olarak kabul edebiliriz. Böylece toplam doğrudan yatırımların 1888’de % 78,7’si, 1914’te %89,6’sı yatırım yapan ülkelerin hammadde tedariki ve sanayi ürünü satışına yönelik ticari amaçlarla yapıldığını söyleyebiliriz²⁶².

B.1923-1950 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ekonomik anlamda çok ağır koşullar devralmıştır²⁶³. 1920’li yılların Türkiye’si ekonomiyi istenilen yönde geliştirme olanağı vermeyecek ölçüde altyapısız, dışa açık ve dış dünyaya bağımlı bir yapı sergilemekteydi²⁶⁴. İçinde bulunulan bu durumu düzeltmek, ülke ekonomisini güçlendirmek adına ve daha az dışa bağımlı hale getirmek adına gümrük tarifelerinde yükseltmelere gidilmiştir. 1924 yılı itibariyle ülkede yabancı

²⁶² V. Necla GEYİKDAĞI, a.g.e., s. 123.

²⁶³ Sefer ŞENER, a.g.e., s. 80.

²⁶⁴ Sudi APAK- Aykut TAVŞANCI, “Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları İle Uyumu”, **Maliye Finans Yazıları**, Yıl:22, Sayı: 80, Temmuz 2008, s. 37.

sermaye iştirakli sadece 94 adet şirketin bulunduğu²⁶⁵ ve Cumhuriyet'e devir olarak kalan yabancı sermayenin 63,5 milyon sterlin olduğu bilinmektedir²⁶⁶.

Bu döneme ait birkaç önemli olay yabancı sermaye konusunun değerlendirilmesi açısından örnek olabilecek özelliktedir. Bunlardan bir tanesi 1923'den sonraki liberal eğilimli ekonomi politiğinin temellerinin oluşturulduğu İzmir İktisat Kongresidir²⁶⁷. İktisat Kongresi başlıca iki amaçla toplanmıştır. Birincisi, tüccar, sanayici, çiftçi ve işçilerin sorunlarını ve isteklerini belirlemek; bu kesimlerin siyasî kadro ile bütünleşmesini sağlamak. İkincisi, yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamaktır. 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nde kabul edilen esaslar Misak-ı İktisadî ve Çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarının iktisadî esasları başlığı altında iki grupta toplanmıştır. Misak-ı İktisadî esasları iktisadî bir niteliğe sahip değildi. Bir temenni metni niteliğine sahipti. Bu metinde ilgi çekici bir madde yabancı sermaye ile ilgili olanıydı. Bu maddede Türk dinine, milliyetine düşman olmayan yabancı sermayeye karşı olunmadığı ve her türlü ilişkide fazla aracı istenmediği belirtiliyordu. Bu görüşler çerçevesinde Kongre'de kabul edilen kararlar ve bunların gerçekleşmesinden de anlaşılacağı üzere İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet dönemi iktisat politikalarını önemli derecede etkilemiştir. 1920'lerdeki hükümet programlarının iktisadî bölümleri büyük ölçüde Kongre kararları esas alınarak hazırlanmıştı. Bu dönemdeki belli başlı iktisadî politika uygulamaları da kongre kararları doğrultusunda gerçekleşiyordu²⁶⁸. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu Kongre kararlarını uygulandığında dair bir örnek teşkil etmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında millileştirmeler nedeniyle çok düşük miktarlarda yabancı sermaye hareketi görülmektedir. 1929-30 Dünya Bunalımı yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. 1929 krizinin etkisi ile benimsenen iktisat politikası üzerinde değişiklikler olmuştur. Tüm dünyada içe dönük politikalar yaygınlaşmış, devletin ekonomideki müdahalesi artmıştı. Türkiye krizle birlikte dışa dönük iktisat politikasından içe dönük korumacı bir iktisat politikasına yönelmiş devletin ekonomide müdahale olanakları artmış, dış ticarete, mali alanda ve fiyatlar

²⁶⁵ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 116.

²⁶⁶ Sefer ŞENER, a.g.e., s. 80.

²⁶⁷ Bülent VARLIK, **Türkiye'de Sermayenin Teşviki 1866-1976**, ODTÜ İFÖD Yayınları No.2, Nisan 1976, s. 25.

²⁶⁸ Aytekin ALTIPARMAK, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi", (<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m5.pdf>), 07.02.2011.

üzerinde geniş çaplı düzenlemelere gidilmiştir²⁶⁹. Bu yıllardan sonra Türkiye’den yabancı sermaye çıkışı olmuş, Osmanlı borçlarının ödenmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesi sonucu ödenen bedeller yurt dışına transfer olmuştur²⁷⁰.

Türkiye’de yabancı sermaye ile ilgili ilk mevzuat 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunudur. Bu kanun döviz kontrolünü düzenlemiş ve borsada serbest işlem gören yabancı hisse senetleri alışverişleri denetim altına alınmıştır. Bunu 19 Nisan 1926’da yürürlüğe giren ve ülke limanları arasında deniz taşımacılığı yapma hakkını yalnız Türk gemilerine tanıyan “Kabotaj Kanunu” izlemiştir²⁷¹. Ardından 1930 yılında “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” çıkartılmıştır. Bu kanunun amacı, döviz ve yabancı sermaye hareketlerinin düzenlemek ve denetlemektir. 1567 Sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” aynı zamanda ekonomik liberalizmin sonu ve ekonomiye hükümet müdahalesinin arttığı dönemin başlangıcı oldu²⁷². Kanun 1947 yılına kadar Türkiye’de yabancı sermayeyi engelleme politikasının bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönem yabancı sermayenin engellenmesi dönemi, bu kanuna ilişkin olarak çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile (22 Mayıs 1947 tarihli ve 13 sayılı karar) son bulmuştur. Bu kararla yabancı sermayenin geliş şekli, transferi, amacı hakkında ek düzenlemeler yapılmıştır²⁷³.

1934-1938 yılları arasında, yani DYSY’ye ne karşı, ne de taraf olduğu dönemde, yeni birkaç DYSY şirketi kuruldu. Yerel yönetimler ve demiryolları için kurulmuş olan mevcut DYSY şirketlerinin birçoğu, 1930-1939 döneminde adil tazminatlar karşılığında millileştirilmiştir²⁷⁴.

---

²⁶⁹ Nevin COŞAR, “Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi”, (http://74.125.155.132/scholar?q=cache:YZHCOfhKdwwJ:scholar.google.com/+Osmanl%C4%B1da+yabanc%C4%B1+sermaye&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1), 02.02.2011.

²⁷⁰ Murat TÜRKYILMAZ, “Türkiye’de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler”, (http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm), 20.01.2011.

²⁷¹ Nihat BATMAZ-Halil TUNCA, a.g.e., s. 101-103.

²⁷² Asım ERDİLEK, “Türkiye’nin Osmanlı’dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış”, (<uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi...ano>), 21.12.2011. s. 21,

²⁷³ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 118.

²⁷⁴ Asım ERDİLEK, a.g.m., s. 21.

Tablo 7.3:Türkiye’de DYSY (1926-1933)

Yıllar	Milyon TL	Milyon sterlin
1926	6,5	0,7
1927	5,3	0,6
1928	8,0	0,8
1929	12,0	1,2
1930	1,2	0,1
1931	0,8	0,1
1932	4,2	0,6
1933	1,1	0,2
Toplam	39,1	4,3

Kaynak: Nuri YAVAN-Hamdi KARA, “ Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2003, 1(1), s. 27.

Genel olarak ele almak gerekirse, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülkeye yabancı sermayenin çekilmek istenmesine rağmen Osmanlı döneminde uygulanmış politikalar yabancı sermayeye ihtiyatla yaklaşılmasına ve özellikle kamu kesimi niteliği taşıyan faaliyetlerin gösteren yabancı şirketlerin millileştirilmesi yoluna gidilmeyi tercih edilmesi, 1929 yılı ekonomik bunalımı, 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı sırasında yabancı sermaye akımının kesilmesi gibi nedenlerle ülkeye istenilen düzeyde yabancı sermayenin gelmesinin önüne geçilmiştir.

C.1950-1980 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Dönemi genel hatlarıyla ele almak gerekirse, 1950-1980 dönemi Türkiye Ekonomisinde siyasi olarak çok büyük çalkantıların ve ekonomi politikalarında getirilen köklü değişikliklerin görüldüğü bir dönemdir. Dönemin başında çok partili siyasi hayata geçiş sağlanmış ve ülke tarihinde ilk defa yeni bir parti iktidara gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarına son veren Demokrat Partinin siyasi hayatı 10 yıl sürmüştür, 1960 askeri darbesi ile son bulmuştur. Ekonomi yönetimine liberal politikaları savunarak yeni politikalarında tekrar köklü değişiklikler meydana gelmiş ve ekonomi dışı kapalı bir büyüme modeli ile yönetilmeye çalışılmıştır. Bu yıllarda hem uluslararası alanda yaşanan ekonomik krizler hem de ülke içinde artan siyasal ekonomik bunalımlar nedeniyle Türkiye, bu dönemde tamamen dışı kapanmış ve koyu bir ithal ikameci sanayileşme politikası yürütülmeye başlanmıştır²⁷⁵.

1950’lerden itibaren ise Türkiye’de dış ekonomik kaynaklara bakış açısında değişiklik gösterilmiş ve izlenen liberal ekonomik politikalara uygun olarak yabancı

²⁷⁵ Nihat BATMAZ-Halil TUNCA, a.g.e., s. 103.

sermayeye daha olumlu bir yaklaşım içerisine girilmiştir²⁷⁶. 22.05.1947 tarihli kararname Türkiye için yabancı sermaye konusunda bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu kanunla yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, transferlerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarını teşvik konusunda 1950 yılında 5583 sayılı “Hazinece Özel Teşebbüsle Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun” ve arkasından bu kanun yerine çıkarılan ve 6224 sayılı kanunun temelini oluşturan 1951 tarihli 5821 sayılı “ Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” uygulamaları yer almaktadır²⁷⁷. 1954 yılında ise, döneminin en liberal politikalarını içeren 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ise dünyanın o zamanki en liberal yabancı sermaye kanunlarından biri olup, 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu, yurtdışına sermaye transferine ilişkin kısıtlamaları kaldırmış, tarım ve ticaret alanlarını da yabancı sermayeye açmıştır. Bu yasa ayrıca, yabancı şirketlerin tekel yaratmamak şartıyla Türk özel sektörüne açık bütün alanlarda yatırım yapabilecekleri ve sermaye olarak döviz yanında makine ve teçhizatı da getirebilecekleri kabul edilmiştir²⁷⁸. Yine aynı yıl çıkarılan 6326 sayılı Petrol Kanunu, 6309 sayılı Maden Kanunu 6309 ve Türk Parasının Kıymetinin Koruma hakkındaki yasaya ek 17 sayılı karar çıkartılmıştır. Petrol Kanunu ile, Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj üretimi, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir. Bu kanuna göre, yabancı yatırımcı petrol çıkarılmasına ilişkin her türlü malzemeyi gümrük ödemediği ithal edebilir ve yurt içinde elde ettiği kârları kanunda belirtilen şartlarla dışarıya transfer edebilir. Maden Kanunu ise maden arama, geliştirme, çıkarma ve satma faaliyetlerini düzenlemektedir²⁷⁹.

Gerçekleştirilen düzenlemeler ele alınırsa Türkiye’ye yabancı sermaye üç kanal ile girmiştir. Bunlar;

- 1567 Sayılı Türk Parasını Korumaya dayalı 17 sayılı ek karar,
- 1954’ de yürürlüğe giren 6326 sayılı Petrol Kanunu,
- 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunudur.

²⁷⁶ Harun BAL- Devlet GÖZ, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 19, Sayı:2, 2010, s. 458.

²⁷⁷ Nihat BATMAZ- Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 119.

²⁷⁸ Birol EFE, a.g.e., s. 68.

²⁷⁹ Öznur YÜKSEL, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 1999, s. 257.

6224 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi ile 65 milyon TL'yi aşan bir yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. Arkasından çıkartılan 6326 sayılı Petrol Kanunu ile beraber birçok yabancı sermayeli şirket Türkiye'de arama ruhsatı almıştır. Özellikle uluslararası şirketler olan Shell, Mobil, BP petrol arama ve dağıtım konusunda önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır²⁸⁰.

1963 yılından itibaren ise Türkiye ekonomisinde planlı dönem olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Geçmiş dönemde uygulanan politikadaki başarısızlıklar planlı kalkınma fikrini gündeme getirmiştir²⁸¹. Bu planlarda kalkınma finansmanında yabancı sermayeye olan ihtiyaç yer alarak, uygulanacak yabancı sermaye politikasında yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ve Türkiye ekonomisine katkısını arttırma amacı güdülmüştür. Böylece yabancı sermayenin çalışma ve işleme şartları ile sınırları daha etkin bir hale getirilmiştir. Yabancı sermayenin ihracata ve turizm sektörüne kaydırılmasına ağırlık verilmiştir. Aynı dönemde izin alındığı halde faaliyete geçmeyen, faaliyetini durduran, gerçekleştirme sürecini aşanların izinleri geri alınmıştır. İthal edilen değerlerin tescil edilmesi sağlanmıştır. İzin verilen yatırımların gümrük muafiyetinden ve yatırım indiriminden faydalanması, transfer edilen teknolojiyi ülke şartlarına uydurmaları, araştırma laboratuvarları kurmaları, imalat, kimya, elektronik sektörlerinin ara malı niteliğinde olanlara öncelik verilmesi ile Türk ekonomisinin ekonomik gelişmesine yardımcı olma prensibi ortaya konulmuştur²⁸².

---

²⁸⁰ Orhan ŞENER, a.g.e., s. 101.

²⁸¹ Fırat OĞUZ- Fırat BAYAR, **Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı**, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, s. 15.

²⁸² Aykan CANDEMİR, a.g.e., s. 8.

Tablo 8.3: Türkiye’de 1954-1979 Döneminde İzin Verilen DYS Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (milyon \$)

Yıllar	Yıllık	Kümülatif	Yıllar	Yıllık	Kümülatif	Yıllar	Yıllık	Kümülatif
1954’e kadar	22,8	2,8	1962	4,2	22,7	1971	111,7	117,2
1954	22,2	5,0	1963	44,5	27,2	1972	112,8	130,0
1955	11,2	6,2	1964	111,9	39,1	1973	667,3	197,3
1956	33,4	9,6	1965	111,6	50,7	1974	-7,7	189,6
1957	11,3	10,9	1966	99,7	60,4	1975	115,1	204,7
1958	11,1	12,0	1967	99,0	69,4	1976	88,9	213,6
1959	33,4	15,4	1968	113,9	83,3	1977	99,2	222,8
1960	11,9	17,3	1969	113,2	96,5	1978	111,7	234,5
1961	11,2	18,5	1970	99,0	205,5	1979	-6,4	228,1

Kaynak: DPT, 1983; Aktaran: Nuri YAVAN- Hamdi KARA, a.g.m., s. 29.

Tablo 8.3’e bakıldığında, Türkiye 1950-1960 yılları arasında liberal bir politika izlemesine rağmen bu süreçte önemli bir yabancı sermaye girişi olmamıştır. 1960 yıllarından sonra plânlı bir kalkınma modeli izlemiş, fakat bu dönemde de yabancı sermaye girişi oldukça düşük olmuştur. 1971-1980 yılları arasında, Türkiye’deki toplam yabancı sermaye 100 milyon \$ seviyelerine gelmiştir. 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu aslında son derece liberal bir kanun olmakla birlikte, kendinden bekleneni sağlayamamış; izlenen pasif yabancı sermaye politikası ile 1954’ten 1980’e kadar geçen sürede Türkiye’ye sadece 230 milyon \$ civarında yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir.

Yabancı sermayenin 1979 yılına kadar yetersiz bir düzeyde kalmasının nedenleri şöyle sıralanabilir²⁸³;

- *İstikrarsızlık:* Bunu idari, ekonomik ve politik istikrarsızlık olarak üçe ayırabiliriz. Önceki yıllarda iktidarda bulunan partilerin yabancı sermaye konusunda farklı düşünceleri yabancı sermayenin güvenini sarsmıştır. Özellikle 1970’li yıllarda bu tedirginlik daha da artmıştır. Siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan ekonomideki yalpalanma ve son yıllarda içinde bulunduğumuz bunalım, yabancı sermayeyi ürkütmüştür. Buna

²⁸³ Murat TÜRKÜYLMAZ, (http://www.turkhukuksitesi.com/makale_142.htm), 20.01.2011

paralel olarak, bu konudaki uygulama da etkilenmiştir. Sonuç olarak, yabancı sermayenin girişi çok sınırlı kalmıştır.

- *Yetki dağılımı:* Yabancı sermaye konusunda belli bir karar almak için birçok mercie başvurmak gerekmiştir. Bir talep içinde kredi varsa Maliye Bakanlığına, yatırım varsa Sanayi Bakanlığı'na giderdi. Bunun yanında DPT de yabancı sermaye ile ilgiliydi. Ayrıca yabancı sermaye ile ilgili her konuda bir kararname düzenlenirdi.
- *İsteksizlik:* Yabancı sermayeye karşı kamuoyunda oluşturulmuş hava, bir ölçüde kapitülasyon uygulamasından etkilenerek, güvensizlik doğurmuştur. Yabancı sermaye gelirse bizi sömürür duygusu yerleşmiş, bu yüzden, adeta yabancı sermayenin gelmemesi teşvik edilmiştir.
- *Eşitsizlik:* 6224 sayılı kanunda öngörülen şartlara göre faaliyette bulunmasına izin verilen yabancı sermayeli kuruluşların yerli kuruluşlarla aynı avantajlardan yararlanacağı öngörülmesine rağmen, uygulama farklı olmuştur.
- *Enflasyon:* Yabancı sermayenin girişini engelleyen faktörlerden biri de enflasyondur. Yabancı sermaye gideceği ülkede özellikle iki şey arar. Birincisi yatırdığı sermayenin geri dönmesidir. Bu güven unsuruna bağlıdır. İkincisi de karlılıktır.
- *Başka ülkelerin tanıdığı cazip imkanlar:* Yabancı sermayenin kalkınmadaki önemi anlaşılmaya başladıkça bu konuda ülkeler arasında adeta yarışa girilmiştir. Kalkınma için sermaye sıkıntısı çekmeyen ülkeler dahi birbiriyle rekabet göstermektedir.

D.1980'den Günümüze Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

1980 öncesi Türkiye'de yabancı sermayenin ideolojik bir yanı bulunmaktaydı. Bir kesim yabancı sermayenin milli egemenliği sarstığını, yabancıların sadece kendi çıkarlarını düşündüğünü ve yerli girişimcilerin önünün kesildiğini öne sürüyordu. O dönem ki şartlar bu görüşü destekler nitelikteydi. Türkiye yabancı sermayeye karşı ürkek davranıyordu. 1954 yılında 6254 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun çıkarılması cesur bir adımdı fakat bu adımdan beklenen sonuçlar alınamamıştı. O yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler, iktisat

politikalarındaki uygulamalar, kalifiye eleman ve alt yapı eksikliği gibi nedenlerle 1980 yılına kadar yabancı sermaye girişleri istenilen düzeyde olmamıştır. Bu dönem toplam izin verilen yabancı sermaye tutarı 230milyon doları aşamamıştır.

1970 'lerin sonlarında yaşanan toplumsal ve siyasi bunalım ile birlikte, hızla yükselen enflasyon ve döviz darboğazı, Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Daha sonra, bu istikrar tedbirlerinin devamı ve tamamlayıcısı olarak alınan yeni tedbirlerle birlikte, kısa dönemde ekonomide istikrarının sağlanması, uzun dönemde ekonominin yeniden yapılanması amaçlanmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, piyasa ekonomisine geçilmesi, bunun için de fiyatların, döviz kurunun serbestçe belirlenmesi benimsenirken, ithal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulamaya konmuştur²⁸⁴. Bu sayılan amaçlara serbest piyasa mekanizması ile ulaşılması programın temel stratejisi olarak benimsenmiştir²⁸⁵.

Türkiye'ye yönelik DYSY yatırımları bakımından, 1980 başları tarihi bir milat olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen 24 Ocak 1980 reform programı, sadece iç dönük ithal ikame sanayileşme stratejisinden dışa açık büyüme ve sanayileşme stratejisini hedeflemekle kalınmamış aynı zamanda başlattığı kapsamlı bir liberalleşme programının bir parçası olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları alanında da önemli bir değişimi öngörülmüştür. Yeni programın devreye sokulmasıyla birlikte DYSY girişlerini hızlandıracak idari ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. 25.1.1980 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Yabancı Sermaye Dairesi, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ismi ile önce 1991'de Devlet Planlama Teşkilatına, 1994'de ise Hazine Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. 1954 tarihli 6224 sayılı yabancı sermaye kanuna 24 Ocak sonrası süreçte 1986, 1992 ve 1995'de önemli değişiklikler getirilmiş, böylece mevzuat liberalleşme yönünde mesafe almıştır. Bununla beraber, 17 Haziran 2003'de 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" yeni yasal çerçeveyi belirlerken,

²⁸⁴ Sami GÜÇLÜ-Mahmut BİLEN, " 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:6 , Eylül-Ekim 1995, s. 163.

²⁸⁵ Nazan SUSAM, *Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008*, Derin Yayınları, İstanbul, 2009, s. 169.

doğrudan yabancı sermayeye yönelik yatırım ortamının daha da gelişmesine imkan vermiştir²⁸⁶.

1980 sonrası 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı kanun yetersiz kalınca yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek adına ek olarak şu önlemler alınmıştır²⁸⁷:

- Yabancı sermayenin faaliyet alanları genişletilmiş özellikle tarım, madencilik ve bir dizi hizmet alt kesimlerine yabancı sermayenin girişi kolaylaştırılmıştır.
- Toplam 500 milyon doları aşan garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırıma dönüştürülmesine olanak tanınmıştır.
- Sermaye giriş ve çıkışlarında serbestleştirmeye gidilerek yabancı sermayeye güven verici bir ortam sağlanmıştır.
- Serbest bölgeler kurularak yabancı sermayenin yerli sınırlamaların dışında çalışmasına olanak tanınmıştır.

Türkiye'nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 1980 ve sonrası dönemde DYSY girişinde etkili olan benimsenmiş olan iktisat politikasının ve getirilen ek önlemlerin dışında, bu dönemden itibaren gerçekleştirilen kamu kuruluşlarının özelleştirilmesidir. Tekel konumda olan mal ve hizmet üreten kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinin yabancı yatırımcıya sağladığı en önemli yarar, geniş tüketici kitlesine sahip bir piyasaya doğrudan doğruya özelleştirilen kuruluşların hisse senetlerini satın alarak girmektir. Türkiye'de özelleştirme faaliyetlerinin başlamasıyla beraber 1988 yılından sonra ülkemize doğrudan yatırım için gelen yabancı şirketlerin sayısı 66 iken, bu sayı Eylül 1996 itibariyle 114'tür²⁸⁸. Özellikle bu dönemde İsviçre, Almanya, Hollanda, Belçika, Fransa, Japonya, İngiltere, Suudi Arabistan gibi ülkelerden yabancı sermaye girişleri olmuştur²⁸⁹.

Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Programlarına bakıldığında ise, büyük miktarda finansman ve ileri düzeyde teknolojiye ihtiyaç duyulan kritik projelerde yabancı sermayenin teşvik edilmesine ve bu amaca yönelik liberal politikaların uygulanmasına devam edilmiştir. Yabancı sermaye mevzuatının yabancı sermaye

²⁸⁶ Ali ŞEN- Murat KARAGÖZ, "Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi", *Sosyal Siyaset Kitapları* 50, s. 1066.

(http://www.calisma.org/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1843), 20.12.2010.

²⁸⁷ Aykan CANDEMİR, a.g.e., s. 9-10.

²⁸⁸ Nejla ADANUR AKLAN, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 6, Temmuz 1997.

²⁸⁹ Orhan ŞENER, a.g.e., s. 123.

hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak biçimde güncelleştirilmesi kararı alınmış ve yabancı sermaye girişlerine ait prosedür kolaylaştırılmış ve yabancı sermaye girişi teşvik edilmeye çalışılmıştır²⁹⁰.

1980 sonrası yaşanan krizlerin en büyüklerinden bir tanesi 1994 yılında yaşanmıştır. Krizle beraber ekonomide %6 civarında bir küçülme ile karşılaşırken, enflasyon oranı üç haneli rakamlara çıkmış ve gelecek beklentileri daha kötümser bir hal almıştır²⁹¹. Bu ortamda, enflasyonu düşürmeye ve ekonomide istikrar sağlamaya yönelik 5 Nisan kararları alınmıştır. Bu programla, bir taraftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması, diğer taraftan da istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır²⁹². 5 Nisan tarihinden itibaren hükümet tarafından alınan bazı önlemler, kısa vadede toparlanma sürecine katkıda bulunmuş olsalar da bunun sağlıklı bir iyileşme olduğu sonradan anlaşılmıştır. Alınan bu kararlar yabancı yatırımcıları tatmin etmemiştir.

1980-1995 yılları arasını genel olarak değerlendirmek gerekirse, 1980 öncesi yaşanan istikrarsızlıklar ve bu sorunla beraber oluşan uygulama zorluklarıyla beraber yabancı sermaye girişleri gerçekleştirilen politikalar doğrultusunda istenilen düzeye ulaşamamıştır. 1980 sonrası izlenen ve uluslararası kuruluşların da (IMF ve Dünya Bankası) desteğini kazanan ekonomik politikalar ile gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, yabancı sermaye girişine hız kazandırmıştır. Özellikle 1983 yılından sonra Özal hükümetinin iş başı yapmasıyla 1986'da yabancı sermaye ile ilgili önemli kararlar alınmış, Türkiye'de hem izin verilen yabancı sermaye miktarını, hem de fiilî girişleri önemli düzeyde artırmıştır.

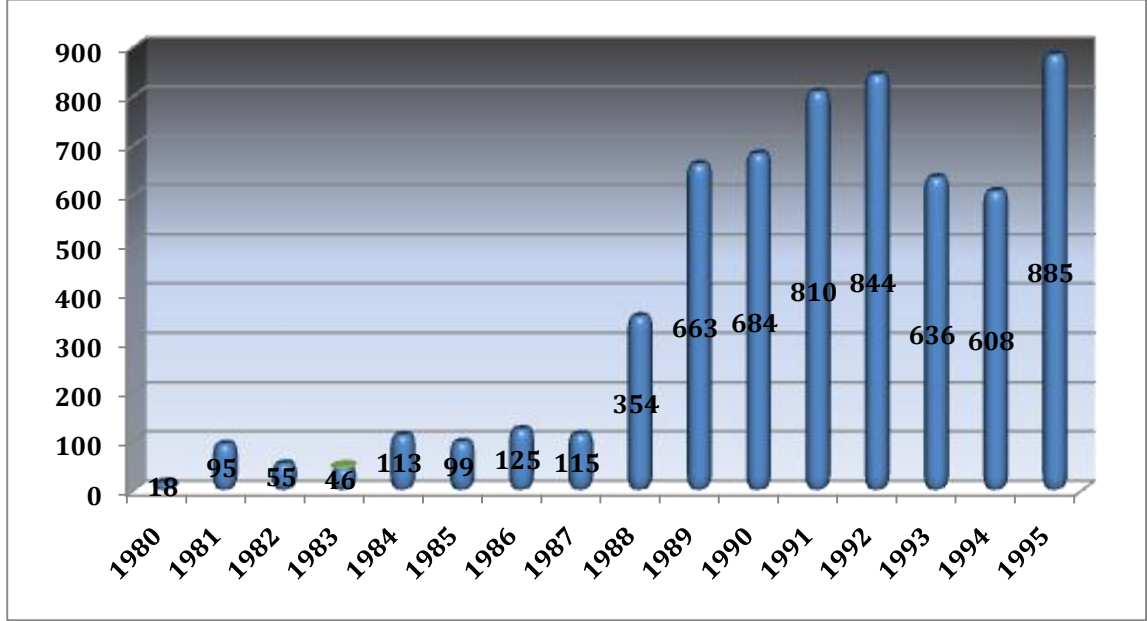
---

²⁹⁰ Nihat BATMAZ-Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 127.

²⁹¹ Abuzer PINAR, **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, Naturel Kitabevi, Ankara, 2006, s. 327.

²⁹² Nazan SUSAM, a.g.e., s. 191.

Grafik 6.3:1980-1995 Yılları İtibariyle DYSY (Fiili Girişler) (milyon\$)

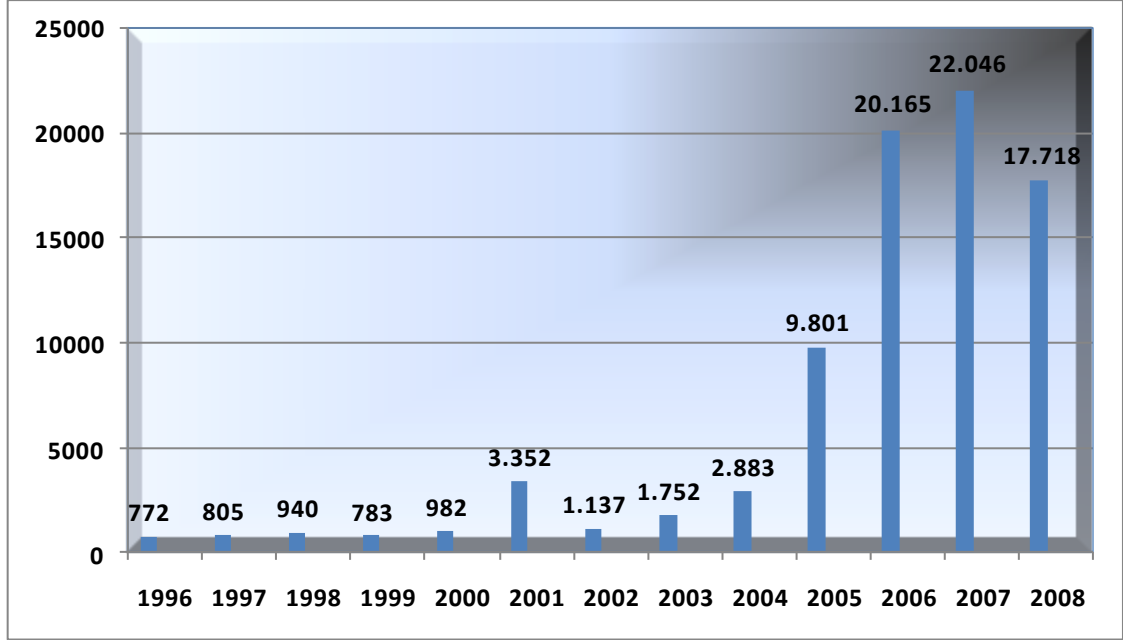

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Nisan 2007, Aktaran: Nihat BATMAZ-Sevinç TEKELİ, a.g.e, s. 129.

Grafik 6.3'te de görüldüğü üzere 1980 yılında 18 milyon \$ olarak gerçekleşen DYSY girişi yıllar itibariyle artış göstermektedir fakat bu artış dalgalı bir seyir izlemektedir. 1980 yılından itibaren izlenen liberal ekonomi politikasına ek olarak 1989 yılında gerçekleştirilen finansal serbestleşme ile 1990 yılı itibariyle kayda değer artışlar izlenmiş 1980 yılı 18 milyon \$ olan DYSY girişleri 1990 yılı itibariyle 684 milyon \$'a yükselmiştir. 1994 yılında yaşanan büyük ekonomik krizle beraber DYSY girişlerinde düşüşler yaşanmıştır. Alınması gereken tedbirlerin süreci uzayınca yabancı sermaye bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Gerçekleştirilen 5 Nisan ekonomik istikrar paketi ile DYSY girişlerinde artış yaşanmış fakat istenilen düzeyde etki gösterememiştir.

Küreselleşme olgusunun giderek gelişme göstermesi ekonomik ilişkilerin sınırları aşmasıyla beraber DYSY girişlerinde de önemli derecede değişiklikler yaşanmış özellikle 2000'li yıllardan itibaren yabancı sermaye girişleri büyük artış göstermiştir. DYSY'nin girişleri 1980-1995 yılları arasında Grafik 6.3'teki gibi bir gelişme seyrederken Grafik 7.3'te 1996-2007 yılları arasında yaşanan değişim süreci verilmeye çalışılacaktır.

Grafik 7.3:1996-2008 Yılları İtibariyle DYSY (Fiili Girişler)
(Milyon\$)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Nisan 2007, Aktaran: Nihat BATMAZ-Sevinç TEKELİ, a.g.e, s. 129, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Şubat 2009, s. 3., Uluslararası Sermayeli Firmaların Yabancı Ortaklarından Aldıkları Kredi, Geçici Veriler, Kaynak : T.C.Merkez Bankası

Grafik 7.3'ten de anlaşılacağı üzere 2000 yılına kadar çok büyük değişiklikler yaşanmamış DYSY girişleri belli düzeylerde seyretmiştir. 1996 yılında yürürlüğe giren AB ile Gümrük Birliği sürecinde Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinde, özellikle DYSY'de beklenen artış gerçekleşmemiş ve DYSY'nin miktarı 1995 yılına göre izleyen yıllarda düşüş göstermiştir. 1997 Güneydoğu Asya'da başlayan ve 1998'de Rusya'da patlak veren böylece küresel boyut kazanan finansal krizin etkisiyle DYSY en düşük seviyelere inmiştir. 1999'da yaşanan Marmara Depremi, Türkiye'nin en önemli sanayi bölgesini vurmuş ve DYSY daha da gerilemiş ve 783 milyon \$'a yaklaşmıştır. 1999 yılı sonunda IMF ile Stand-By anlaşmasının imzalanması ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının hayata geçirilmeye başlanması, enflasyon ve faiz oranlarını düşürmede izlenen politikaların istenilen sonuçları vermesi, 2000 yılındaki Telecom Itala'nın, Türkiye İş Bankası ile birlikte Türkiye'nin üçüncü GSM lisansı için kurduğu ortaklıktan ve küresel enerji üreticisi Amerikalı Intergen şirketinin

Enka ile ortaklaşa giriştiği doğalgaz çevrim santrali yatırımının²⁹³ başarılı bir biçimde sonuçlandırılması 2001’de Cumhuriyet tarihinin en büyük yabancı sermaye girişinin yaşanmasına neden olmuştur. Gerçekleşen DYSY fiili girişi 3.352 milyon \$ seviyelerine gelmiştir. Ancak 2001 Krizi 2002 yılındaki girişleri azaltmıştır. 2002’de genel seçimler sonucu iki partili meclis ve tek partili güçlü hükümetin iktidara gelmesi siyasi istikrarın oluşmasını sağlamıştır. Hükümetin Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde göstermiş olduğu performans ve almış olduğu yol yabancı yatırımcıların dikkatini bir kez daha Türkiye üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır²⁹⁴.

Türkiye’nin siyasi ve ekonomik politikası ülkeye yabancı sermayenin çekilmesi ve bu konuda gerekli altyapı kolaylıklarının sağlanması yönünde olmuştur. Bu amaçla 1954 yılında kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu dönemin şartlarına göre oldukça liberal düzenlemeleri içermesi ve yabancı sermaye hususunda birçok önemli esası ilk kez kabul etmesine rağmen yatırım ortamının gelişmesi ve yeni ihtiyaçların doğması nedenleriyle yetersiz kalmıştır. Bu nedenlerle, 17.06.2003 tarihinde 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yeni Kanun ile yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılmasının serbest olduğu açıkça zikredilmiştir. Önceki mevzuat uyarınca Türkiye’de yapılacak yabancı yatırımlar Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün iznine tabi iken, yeni Kanun ile izin sisteminden vazgeçilmiş ve bilgilendirme sistemi getirilmiştir. Böylece, yabancı yatırımcıların önündeki uzun ve masraflı bir bürokratik engel kaldırılmış olmaktadır. Ancak, orta ve küçük ölçekli yerli sanayinin rekabet gücünün güçlü yabancı sermayeye karşı korunabilmesi için alınması gereken bazı tedbirler de ihmal edilmiştir²⁹⁵. 2003 ve izleyen yıllarda Türkiye’ye giren DYSY miktarı kısa süre önce hayal edilmesi mümkün olmayan rakamlara ulaşmıştır. Dünya finans piyasalarında türev piyasalarda kredi imkanının genişlemesi ile bollaşan kredilerin de DYSY’deki artışta önemli etkisi olduğu söylenebilir²⁹⁶.

---

²⁹³ Deniz ARIKAN, a.g.e., s. 57-58.

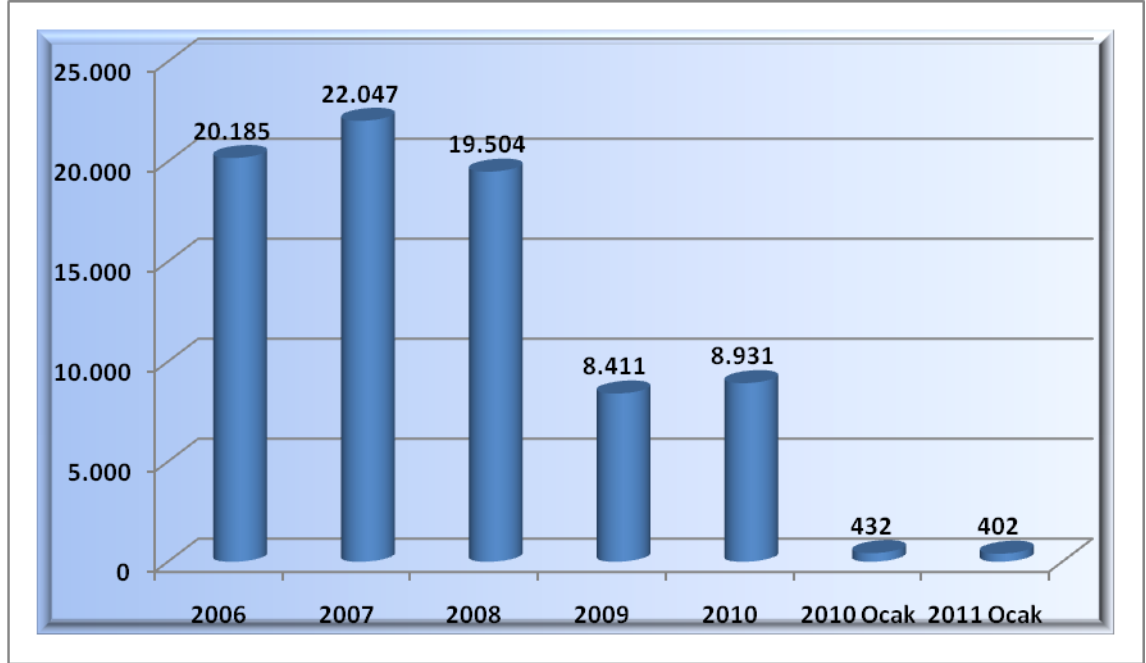
²⁹⁴ Yılmaz GÜVEN, “ Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Nisan 2008, 3(1), 78-80.

²⁹⁵ Cemile DEMİR GÖKYAYLA- Ceyda SÜRAL, “ 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt : 6, Sayı : 2, 2004, s.166.

²⁹⁶ Yılmaz GÜVEN, a.g.m., s. 78-80.

Özellikle 2002 yılında, AK Parti iktidara geldikten sonra, ekonomik ve politik istikrar ortamı sağlanmıştır. AB ile üyelik müzakerelerinin başlamış olmasının yanı sıra yürütülen reform çalışmalarına rağmen daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekilmesi noktasında yetersiz kalmış, bu durum özelleştirmeler kanalıyla aşılmaya çalışılmıştır. Son zamanlardaki artışa karşın, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım girişi kısıtlı kalmış ve yalnızca hizmet sektöründe mevcut olan işletmeleri edinmek üzerinde odaklanılmıştır. Türkiye'deki uluslararası doğrudan yatırım akışı 2006 yılında 20.165 milyon \$ seviyeye yükselmiştir. Doğrudan yatırım girişi 2007 yılında 22.046 milyon \$'ı aşarken, 2008 ise 17.718 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir²⁹⁷.

Grafik 8.3:2006-2011(Ocak) Yılları İtibariyle DYSY Girişleri (Fiili Giriş)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011, s. 13.

Grafik 8.3'te görüldüğü üzere, 2006-2008 yılları arasında gerçekleşen DYSY girişleri toplam 61.736 milyon dolar seviyesine gelmiştir. Fakat, Amerika'da 2008 yılının ikinci yarısında patlak veren finansal kriz çok geçmeden başka ülkelere de sıçramış ve ABD ile birlikte dünya ekonomisini de krizin içine çekmiştir. Zaten 2007 ortalarından itibaren görülen belirtiler yüzünden anormal bir gerginlik içinde olan piyasalar, 2008 yılı Eylül ayında Lehman Brothers adlı finans şirketinin iflasını

²⁹⁷ M. Emin ERÇAKAR- Erdal TANAS KARAGÖL, " Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ", SETA ANALİZ, Sayı: 33, Ocak 2011, s. 19.

istememesiyle tepetaklak gitmiş; böylece patlayan kriz kısa sürede önce ABD ardından da bütün dünya piyasalarını sarsmıştır²⁹⁸. Dünya'nın bozulan düzeni karşısında Türkiye'ye giren DYSY'de de önemli bir düşüş yaşanmış ve 8.411 milyon dolar DYSY ülkeye giriş yapmıştır. 2010 yılında ise, çok az bir gelişme gerçekleşmiş ve bu rakam 8.931 milyon dolara gelmiştir. 2011 yılının Ocak ayı ile 2010 yılının Ocak ayını karşılaştırdığımız zaman ise, geçen yılın bu yıla nazaran daha çok DYSY girişini gerçekleştirdiğini görebiliriz. Rakam Ocak 2010 yılında 432 milyon dolar iken; 2011 Ocak ayı itibariyle 402 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 9.3: Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Yıl	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954-2005 (Birikimli)	8.080	1870	323	10.273
2006	2.266	596	58	2.920
2007	2.624	616	64	3.304
2008	2.483	624	64	3.171
2009	2.302	566	68	2.936
2010	2.724	543	77	3.344
2011/Ocak	232	26	4	262
Genel toplam	20.711	4.841	658	26.210

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011, s. 7.

Türkiye'ye giren uluslararası sermayeli şirketlerin sayısına bakıldığında ise, Tablo 9.3'de de görülebileceği üzere, 2011 Ocak ayı sonu itibariyle 26.210 adet faaliyette bulunan şirket vardır. Ülkemizde yer alan şirketlerin 21.369 adedi uluslararası sermayeli şirket ve şube kuruluşu, 4.841 adedi ise yerli sermaye iştirakidir.

2000'li yıllardan itibaren ülkemizde artış gösteren DYSY ile beraber ülkemizde yabancı sermayeli şirketlerin sayısı giderek artmıştır. Ülkemizde bulunan 26.210 adet uluslararası sermayeli firmaların iller itibariyle dağılımına baktığımız zaman ise ilk sırayı 14.568 adet ile İstanbul yer alırken; İstanbul'u Antalya, Ankara ve İzmir takip etmektedir. Bu şirketlerin dağılımını aşağıdaki Tablo 10'da görmekteyiz.

Tablo 10.3'te ilk sırada yer alan İstanbul'da 14.568 adet uluslararası sermayeli firmanın başta toptan ve perakende ticaret (5.193 adet) olmak üzere, gayrimenkul

²⁹⁸ Mustafa ACAR, “ Küresel Finansal Kriz ve Türkiye'ye Etkileri”, MÜSİAD Çerçeve Dergisi, Mart 2009, s. 18.

kiralama ve iş faaliyetleri (2.202 adet), imalat sanayi (2.554 adet) sektörlerinde faaliyette bulunmaktadır²⁹⁹.

Tablo 10.3:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İller İtibariyle Dağılımı (İlk On)

İl	Şirketlerin Sayısı (1954-2011/Ocak)
İstanbul	14.568
Antalya	3.233
Ankara	1.736
İzmir	1.548
Muğla	1.379
Bursa	527
Aydın	464
Mersin	437
Kocaeli	309
Adana	190
Diğer iller	1.819
Toplam	26.210

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011, s. 10.

E.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

2006-2011 (Ocak) yılları arasında Türkiye'deki DYSY'nin sektörel açıdan dağılımı incelendiği takdirde, yatırımların tamamına yakını hizmetler ve imalat sanayinde toplandığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda dünya ekonomisinde gerçekleşen değişikliklerine paralel olarak Türkiye'de de sektörel dağılım bu yönde gelişme göstermektedir. Sektörler arasındaki dağılım aşağıdaki Tablo 10'da verilmektedir.

Tablo 11.3'ten de anlaşılacağı üzere, Türkiye'de yabancı sermayeli şirketlerin, başta imalat sanayi olmak üzere, bu sektörü toptan ve perakende ticaret, iş faaliyetleri, ulaştırma ve haberleşme faaliyetleri, mali aracı kuruluş faaliyetleri gelişim göstermektedir. İmalat sanayi içerisindeki dağılımda ise en yüksek payı gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı alırken, bu sektörü kimyasal madde ve ürünleri imalatı takip etmektedir.

²⁹⁹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011, s. 10.

Tablo 11.3:Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı
(Milyon \$)

Sektörler	2006	2007	2008	2009	2010	2010 Ocak	2011 Ocak
Tarım, Avcılık, Ormancılık	5	6	23	48	79	2	0
Balıkçılık	1	3	18	1	4	0	0
Madencilik ve Taşocakçılığı	122	337	151	89	196	55	2
İmalat sanayi	1.866	4.211	3.955	1.565	867	11	106
<i>Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı</i>	608	766	1.252	196	149	1	0
<i>Tekstil ürünleri imalatı</i>	26	232	189	77	82	1	11
<i>Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı</i>	601	1.109	200	336	102	4	0
<i>B.Y.S Makine ve teçhizat imalatı</i>	54	48	226	220	64	0	11
<i>Elektrikli optik aletler imalatı</i>	53	117	236	59	167	0	8
<i>Motorin kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı</i>	63	70	77	225	39	1	8
<i>Diğer imalat</i>	461	1.869	1.775	452	264	4	8
Elektrik, gaz ve su	112	568	1068	2.126	2.071	42	78
İnşaat	222	285	336	208	384	34	40
Toptan ve perakende ticaret	1.166	165	2.085	389	324	28	5
Oteller ve lokantalar	23	33	24	54	113	1	0
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	6.696	1.117	170	491	204	4	8
Mali aracı kuruluş faaliyetleri	6.957	11.662	6.069	666	1.630	59	22
Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	99	560	641	560	298	32	58
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	265	177	149	106	114	1	0
Diğer toplumsal sosyal ve kişisel hizmet faaliyetleri	105	13	58	49	131	16	1
Toplam	17.639	19.137	14.747	6.252	6.415	285	320

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011, s. 14.

Dünya ekonomisinde meydana gelen değişmelere bağlı olarak, sektörel dağılımda da büyük ölçüde değişiklikler olmuştur. 1950’li yıllarda doğrudan yabancı

sermaye yatırımlar birincil ürünler ve doğal kaynağın mevcut olduğu sektörlerde yoğunlaşmıştır. Son yıllarda yabancı sermaye yatırımları özellikle hizmet sektöründe ve teknolojinin yoğun olduğu imalat sektöründe yoğunlaşma söz konusudur. Hizmetler sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının son yıllarda artmasının en önemli nedeni, hizmetlerin birçoğunun ihraç edilemez niteliğe sahip olunmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de de yabancı sermaye konusunda sektörel bazda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Yabancı sermaye yatırımları geleneksel bir yapı içerisinde iken son on beş yıl içerisinde daha da genişleyerek yeni sektörler ilgi alanına girmiştir. Geleneksel olarak, turizm, elektronik, otomobil, hazır giyim ve yiyecek sektörü iken son dönemlerde bu dağılım; telefon, software ve bilgisayar teknolojisi, elektronik parçalar, ortak servis ve şirket yönetim merkezleri, işlenmiş malzeme ve parçaları, geliştirilmiş lojistik operasyonları ve eczacılık ve biyoteknoloji, gibi sektörlerini de içine alacak şekilde genişlemiştir.³⁰⁰.

F.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye’ye gelen DYSY’nin ülke ve ülke gruplarına göre dağılımı aşağıdaki Tablo 12.3’te verilmektedir. Tablodaki verilere göre, Türkiye’de DYSY’ye sahip ülkelerin başında Hollanda gelmektedir. Mevcut sermaye stoku açısından bu ülkeyi ABD ve Almanya izlemektedir. AB ülkelerinin toplamı Türkiye’ye yapılan toplam yabancı sermaye yatırımlarının 2006 yılında yaklaşık %82,5’ine yaklaşırken, bu oran 2010 yılına gelindiğinde %75,6 oranına gerilemiştir ki bunda global anlamda yaşanan ekonomik krizin etkisi olduğu söylenebilir. Tabloya bakıldığında yapılan yatırımlarının daha çok AB ülkeleri ağırlıklı olduğu söylenebilir.

Ülkemize gelen DYSY’ye şirket sayısı bazında bakıldığında ise, aşağıdaki Tablo 13.3’ten de anlaşılacağı üzere, 26.210 adet uluslararası sermayeli firmanın ülke gruplarına göre dağılımında AB ülkeleri ortaklı girişim sayısının 13.685 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. AB ülkeleri ortaklı uluslararası sermayeli şirketlerin içinde Almanya 4.358 adet firma ile birinci sırayı alırken, onu İngiltere (2.250 adet) ve Hollanda (1.881 adet) izlemektedir.

³⁰⁰ Murat ÇETİNKAYA, “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımın Önemi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 11, 2004, s. 245-246.

Tablo 12.3:Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı (milyon \$)

Ülke						Ocak	
	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2011
AB Ülkeleri	14.489	12.601	11.076	4.928	4.853	183	229
<i>Almanya</i>	357	954	1.237	498	528	8	15
<i>Fransa</i>	439	367	679	617	600	18	70
<i>Hollanda</i>	5.069	5.442	1.343	718	510	73	66
<i>İngiltere</i>	628	703	1.335	350	233	8	5
<i>İtalya</i>	189	74	249	314	57	5	4
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	7.807	5.061	6.233	2.431	2.925	71	69
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB hariç)	85	373	291	306	256	6	2
Afrika Ülkeleri	21	5	82	2	0	0	0
ABD	848	4.212	868	260	320	5	21
Kanada	121	11	23	52	56	55	3
Orta-Güney Amerika ve Karayipler	33	494	60	19	5	0	55
Asya	1.927	1.405	2.345	673	919	36	9
<i>Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri</i>	1.910	608	2.184	361	474	36	8
<i>Körfez Ülkeleri</i>	1.783	311	1.963	209	378	34	8
<i>Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri</i>	3	196	96	78	45	1	0
Diğer Asya Ülkeleri	17	77	161	312	445	0	1
Diğer Ülkeler	115	36	2	12	6	0	1
Toplam	17.639	19.137	14.747	6.252	6.415	285	320

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011, s. 15.

Özellikle 2003 yılında 4875 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber şirket sayılarında hızlı bir artış gözlenmiş ve 2003 yılında yabancı sermayeli şirket sayısı bir önceki yıla oranla %88.4 oranında artmıştır³⁰¹. 26.210 adet yabancı sermayeli şirket, Tablo 11.3'te de görüldüğü üzere, başta imalat sanayi olmak üzere, toptan ve perakende, mali aracı kuruluş hizmetleri ve gayrimenkul kiralama gibi sektörlerde faaliyet göstermektedir.

³⁰¹ Orhan ŞENER, a.g.e., s. 137.

**Tablo 13.3: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı
(2010-2011/Ocak)**

ÜLKELER	Ocak		1954/2011 Ocak
	2010	2011	Genel Toplam
AB Ülkeleri (27)	107	103	13.685
<i>Almanya</i>	38	32	4.358
<i>Hollanda</i>	16	9	1.881
<i>İngiltere</i>	11	12	2.250
<i>İtalya</i>	9	2	827
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	33	48	4.369
Diğer Avrupa Ülkeleri	36	32	3.480
Afrika Ülkeleri	5	11	495
Kuzey Amerika	10	16	1.276
<i>ABD</i>	8	13	1.092
<i>Kanada</i>	2	3	184
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	2	1	137
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	74	77	5.000
<i>Azerbaycan</i>	15	17	893
<i>Irak</i>	11	7	761
<i>İran</i>	22	37	1.595
<i>Diğer</i>	26	16	1.751
Diğer Asya	17	14	1.835
<i>Çin Halk Cum.</i>	4	2	401
<i>Güney Kore Cum.</i>	0	1	171
<i>Diğer</i>	13	11	1.263
Diğer Ülkeler	4	8	302
TOPLAM	255	262	26.210

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011, s. 15.

G. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittikleri ülkelerin ekonomileri üzerinde çeşitli açılardan etkide bulunur. Bu etkiler büyüme, verimlilik, tasarruf ve yatırım, istihdam, teknoloji ve yönetim bilgisi başlıkları altında toplanabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, DYS yatırımlarını iktisadi kalkınmalarına önemli katkı sağlayacak kaynaklardan biri olarak kabul etmektedirler³⁰².

DYSY'nin Türkiye ekonomisine etkisi açısından bakıldığında ise bu etkileri, doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılabiliriz³⁰³. Doğrudan etkiler, üretimin ve istihdamın artması, döviz gelir ve giderleri nedeniyle ödemeler dengesinde meydana gelen değişikliklerdir. Dolaylı etkiler ise, daha çok ekonomideki diğer değişkenlerin (sermaye/hasıla katsayısı, marjinal ve ortalama ithalat ve tasarruf eğilmelerinin

³⁰² Ali ŞEN-Murat KARAGÖZ, a.g.m, s. 1069.

³⁰³ Kamil YILMAZ, *Türkiye İçin Doğrudan Yatırım Stratejisine Doğru*, Koç Üniversitesi, Yased 2007, s.20.

değişmesi vb.) etkilenmesidir. Dolaylı ve doğrudan etkilerinin ele alınmasının dışında yabancı sermayenin ülke ekonomisinde yaratacağı en önemli etkileri, ödemeler dengesi ve teknoloji transferi konularında ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber yabancı sermaye yatırımlarının ülkemiz ödemeler dengesinde meydana getirdiği etkilerin net olarak hesaplanması oldukça güçtür. Çünkü bazı verilerin istatistiksel olarak yayınlanmaması sadece belli bir kısmının yayınlanması bizim net bir sonuca gitmememizin önüne geçebilmektedir³⁰⁴.

Yabancı sermayenin Türk ekonomisine yapacağı en önemli katkılardan birisi teknoloji transferidir. Bu yolla sağlanan teknoloji transferi bir yandan Türkiye'nin kalkınmasına katkıda bulunurken, diğer yandan Türk sanayisinin diğer ülkeler karşısında rekabet gücünün artmasına da olanak sağlayabilir. Kalkınma seviyesinin yükselmesi ve rekabet gücünün kazanılmasıyla beraber sağlıklı bir ekonomik yapıya ulaşmak olanağı sağlanabilmektedir. Ülkemizdeki yabancı yatırımlardan³⁰⁵;

- Yaratılacak katma değer ile milli gelir artışına,
- İstihdam kapasitesinin artırılmasına,
- Getirilecek yabancı sermaye ve ihracatla döviz gelirlerinin artırılmasına,
- Ülke ekonomisinin daha fazla dışa açılıp uluslararası ekonomilerle bütünleşmesine katkısı bulunması beklenmektedir.

Fakat Türkiye ekonomisinde bu tür etkilerin görülebilmesi için, makro boyuttaki dengelerde istikrarın sağlanması ve aynı zamanda enflasyonun düşürülmesi gerekmektedir.

Yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ödemeler dengesini iki açıdan etkilemesi beklenmektedir. Bunlardan ilki, yabancı sermaye yatırımları ile birlikte ülkenin döviz rezervinin artması; diğeri ise, ithalatı ikame ederek ve ihracattan sağlanan kazancın ödemeler dengesine sağlamış olduğu katkıdır. Türkiye ekonomisinin en önemli sorunları arasında bulunan ve çözüm yolları aranmayan çalışılan problemlerinden birisi de ödemeler dengesinde yer alan dış ticaret açığıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ithalatı azaltıcı, ihracatı artırıcı etki sağlanarak, dış ticaret açığının kapatılmasında beklenen pozitif etki sağlanabilirse, ödemeler dengesinin

³⁰⁴ Nihat BATMAZ-Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 145.

³⁰⁵ Nihat BATMAZ-Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 146-147.

ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin de bundan olumlu etkileneceği beklenmektedir³⁰⁶.

Türkiye’de işsizlik yıllardır önde gelen sosyo-ekonomik sorunlardan biridir ve artan DYSY’nin sorunun hafifletilmesine yardımcı olacağı genel kabul gören bir beklentidir³⁰⁷. DYSY’den beklenen bir diğer etki ise, gelen yatırımların ülkemizde bulunan işsizlik sorununun çözülmesinde yardımcı olmasıdır. Yeni Teşvik Sisteminin yürürlüğe girmesi ile beraber, 2009 yılı Ağustos ayından 2010 yılı Temmuz ayı sonuna kadar 3.848 adet Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş olup, belgelerin 3.637 adedi yerli firmalar, 211 adedi de yabancı sermayeli firmalar tarafından alınmıştır. Gerçekleştirilen yatırımlar sonucunda öngörülen istihdam rakamı ise, 139.057 kişidir³⁰⁸.

Doğrudan yabancı yatırım türlerinin istihdam üzerinde etkileri birbirinden farklılık gösterebilmektedir ki burada önemli olan yabancı yatırımın geldiği sektör ve ülkeye geliş şeklidir. DYY girişlerinde yatırımcıların tercih ettiği yöntemler arasında en çok tercihe edilenler birleşme ve satın almalar olarak görülmektedir. Örneğin son yıllarda en fazla görülen yatırım şekli olan birleşmeler ve satın almalar ilk etapta yeniden yapılanma dolayısıyla istihdamı azaltmaktadır ancak uzun dönemde yeniden istihdam artışı yaratabilirler. Yeni yatırımlar ise istihdam konusunda en etkili yatırım türü olarak görülmektedir³⁰⁹.

Yukarıda açıklananlarla beraber, yabancı sermaye yatırımlarının sermaye alan ülkelere olan etkisini ülkelerin gelişmişlik düzeyi de etkilemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere DYS, ülkelerin yetersiz olan sermaye açığını kapatmakta, borç riskinden kurtarmakta, yeni teknolojiler getirerek ihracat imkanlarını geliştirmekte, iş idaresi ve yönetim anlayışlarını değiştirmektedir. Yani gelen yabancı sermaye ile birlikte teknoloji ve bilgi birikimi dolaylı veya doğrudan istihdamı etkileyebilmektedir³¹⁰.

Açıklananlar ele alındığında, DYSY ülkelere olan etkisi bölgeden bölgeye, gelişmişlik düzeylerine göre farklılık arz etmektedir. Söz konusu ele alınan etkiler konusunda çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda ele alınan makroekonomik

³⁰⁶ Levent ÇİNKÖ, a.g.m., s. 123-124.

³⁰⁷ Kadir KARAGÖZ, “ Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği ”, **8.Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi**, İnönü Üniversitesi, Malatya 24-25 Mayıs 2007, s. 1.

³⁰⁸ **Hazine Müsteşarlığı**, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Eylül 2010, s. 9.

³⁰⁹ Kızbeş KILIÇ GÖRMEZÖZ, a.g.e., s. 33.

³¹⁰ Faruk CÖMERT, a.g.m., s. 5.

büyüklikler ülkelere ve bölgelere göre farklı sonuçlar ortaya koymuşlardır. Bu sonuçlar ülkelerin sahip oldukları ekonomi politikalarına, politik şartlarına, yabancı sermayeye bakış açısına göre açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen benzer sonuçlar Türkiye için de geçerli olup, yapılan çalışmalar aşağıdaki şekilde açıklanabilir;

- * A.Akgüç Alıcı ve Uçal'ın 2003'de gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Türkiye'deki DYSY ile ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik bağımlı inceledikleri çalışmada, DYSY ile ihracat ve DYSY ile çıktı arasında bir nedensellik bağımlı rastlayamamışlardır. Sonuca göre, Türkiye ekonomisinde DYSY'dan ihracata olan anlamlı bir pozitif dışsallıktan söz etmek mümkün değildir³¹¹.
- * Erdal ve Tatoğlu'nun 2002'de yapmış oldukları çalışmada, DYSY'nın Türkiye ekonomisinde oluşturduğu etkiyi açıklamaya yönelik, 1980–1998 dönemine ilişkin DYSY ile GSMH, GSMH'nin büyüme hızı, alt yapı yatırımları, ülkenin dış dünya ile olan bağlantısını gösteren ihracatın ithalata oranı, döviz kuru ve faiz oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını incelemişlerdir. Döviz kuru ve faiz oranı dışındaki diğer değişkenler ile DYSY arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, buna karşın döviz kuru ve faiz oranı ile DYSY arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır³¹².
- * Yabancı sermaye akımları ile reel ve mali değişkenler arasındaki ilişkinin olup olmadığını incelemeye çalışan İnel ve Sungur'un 2000 yılında yapmış oldukları çalışmada, DYSY ile ekonomik büyüme, tüketim, para arzı, mevduat bankaları kredileri ve faiz oranları arasında nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Çalışmada ulaştıkları sonuca göre; sermaye hareketleri, reel ve finansal göstergelerde oynaklıkları arttırmakta, ekonomik faaliyetlere kısa dönemli bakış getirmekte ve istikrarsızlığın artmasında önemli rol oynamaktadır. Bununla beraber Türkiye'deki sermaye hareketlerinde doğrudan sermaye akımları çok küçük bir paya

³¹¹ Aslı Akgüç Alıcı-Meltem Şengün Ucal, "Foreign Direct Investment, Exports and Output Growth of Turkey: Causality Analysis", **Paper to be Presented at the European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference**, 11-13 September 2003 in Madrid, s. 15.

³¹² Fuat Erdal-Ekrem Tatoğlu, "Locational Determinants of Foreign Direct Investment in An Emerging Market Economy: Evidence From Turkey ", **Multinational Business Review**, Vol.10, No.1, 2002.

sahip olmasına rağmen ekonomik büyüme de önemli bir yere sahip olduğu da gözlemlenmektedir³¹³.

- * Deichmann, Karidis ve Sayek'in 2003 yılında, çok boyutlu olarak ele aldıkları Türkiye'de DYSY ile ilgili olarak, DYSY'nin yüksek gelirli, ekonomik hayatı canlı, alt yapı imkanları geniş ve yetişmiş işgücüne sahip bölgeler seçilmiş ve bu tür bölgelerin DYSY çekebilme yeteneğine sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır³¹⁴.
- * 1980–1997 dönemine ilişkin Soliman'ın 2003 yılında Fas, Mısır, Tunus ve Türkiye ile ilgili yaptığı çalışmada, Türkiye ile ilgili olarak döviz kuru ve DYSY arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, DYSY ile imalat sanayi ürünleri ihracatı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır³¹⁵.
- * Batmaz ve Tunca'nın 2005 yılında yaptıkları çalışmada, DYSY ile Türkiye'nin makro ekonomik değişkenleri arasında bir uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını araştırmışlardır. Eş bütünleşme analizi sonucunda, uzun dönemli dengede Türkiye'ye gelen DYSY ile GSYİH, altyapı yatırımları ve dış ticaret oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki; döviz kuru, ücretler ve faiz oranları arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır³¹⁶.

Yapılan çalışmalar doğrultusunda, DYSY'nin Türkiye ekonomisi üzerinde oluşturduğu olumlu ve olumsuz etkilerini açıklamaya yönelik olarak Türkiye'nin ekonomik anlamda büyümesinin üzerinde doğrudan olumlu bir etki sağladığını söylemek oldukça zor görülmektedir. Bu durumun bir çok nedeni olup, bunların en önemlileri şu şekilde özetlenebilir³¹⁷;

- Türkiye'ye 2000'li yıllardan itibaren gelen DYSY miktarı ile portföy ve diğer sermaye hareketleri karşılaştırıldığında, DYSY'nın payının oldukça düşük seviyede gerçekleşmesi ve buna rağmen portföy ve diğer sermaye

³¹³Aysu İNSEL-Nesrin SUNGUR, **Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği – 1989: III-1999: IV**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2003/8, Aralık 2003, s. 27-28.

³¹⁴ Joel DEICHMANN-Socrates KARIDIS-Selin SAYEK, “ Foreign Direct Invesment in Turkey: Regional Determinants”, (<http://www.bilkent.edu.tr/~sayek/FDITR.pdf>), 02.02.2011.

³¹⁵ Mohamed SOLIMAN, “Foreign Direct Investment and LDCs Exports: Evidence From The MENA Region”, (www.erf.org.eg/CMS/getFile.php?id=646), 02.02.2011.

³¹⁶ Nihat BATMAZ-Halil TUNCA, a.g.e., s. 164-165.

³¹⁷ Nihat BATMAZ-Sevinç TEKELİ, a.g.e., s. 150.

hareketlerinin oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmesi, DYSY dışındaki sermaye hareketlerinin doğrudan istihdama ve üretime katkılarının az olmasına neden olmuştur. Bu tür sermaye hareketleri ülkenin makroekonomik göstergelerini doğrudan olumsuz etkilemiştir.

- Kronik hale gelen yüksek oranlı enflasyon oranları ekonomide istikrarsızlığı, dış ödeme açıkları, cari açık ve bütün bunların ortaya çıkmasına neden olan siyasi istikrarsızlığın devam etmesi.
- Fikri mülkiyet, patent, ticari markaların korunmaması ve bu konuda standartlara uyum sağlanmamış olması.
- Yatırımcıya daha fazla güven verilmemesi, DYSY'nın Türkiye ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini azaltan etmenler arasında yer alan nedenlerin bazılarıdır.

II.TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ

Küreselleşmenin yoğun olarak yaşandığı, ekonominin sınırları aştığı bu süreç içerisinde diğer ülkelerle rekabet edebilmek, yatırım konularını ortaya koyduğu uygulamaları cazip hale getirebilmek adına Türkiye'de de DYSY'yi çekebilmek için belli başlı vergi teşvik uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

Ülkemizde uygulanan yatırım teşvik politikalarını 19. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayinin desteklenmesi ile ilgili ilk çalışmalar 1863 yılında kurulan "Islah-ı Sanayi Komisyonu"nın oluşturulması ile başlamasına rağmen, konu ile ilgili olarak çıkarılan ilk yasa 14.12.1913 tarihli "Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati" dir. Bu yasadaki Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli ölçüde yararlanılmış ve bu kanun sonraki uygulamalara da temel teşkil etmiştir³¹⁸.

17.2-4.3.1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde Teşviki Sanayi Kanunu'nun günün koşullarına uygun duruma getirilmesi ve 25 yıl süre ile uzatılması kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda, 1923 yılında Kanun tadil edilmiş ve 15.6.1927 tarihinde de günün gereksinmelerine uygun olarak hazırlanan "Teşvik-i Sanayi Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile özel sektöre geniş ve önemli sayılabilecek teşvikler getirilmiştir. Ancak, 1929 Dünya ekonomik buhranı ve II. Dünya

³¹⁸ Ankara Ticaret Odası, **Türkiye'de Uygulanan Teşvik Politikaları**, Ankara, Haziran 2000, Yayın No: 14, s. 7-8.

Savaşı bu yasanın tam olarak uygulanma fırsatını vermemiştir. Söz konusu Yasa 1942 yılında yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde uygulanan teşvik politikalarına öncülük ettiği söylenebilir. Diğer taraftan, Dünyadaki iktisadi krizin varlığı, günün siyasal koşulları ve ülkemizde yeterli sermaye ve girişimcinin bulunmadığı bu yıllarda sanayileşme konusunda Devletin ekonomiye doğrudan müdahaleleri olmuştur. Bu doğrultuda birçok Kamu İktisadi Teşebbüsü oluşturulmuştur. Nitekim bu dönemde, II. Sanayi Kongresi yapılmış (22.4.1930) ve 1933-1938 yılları arasında uygulanmak üzere I.Sanayi Planı hazırlanmıştır³¹⁹.

İkinci Dünya Savaşını izleyen çok partili dönemde teşvik politikaları konusunda mevzuat ve uygulayıcı kuruluşlar açısından bir sistemin oturmadığı ifade edilebilir. 1960 yılına kadar olan bu dönemde Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu yürürlüğe girmesi ile yabancı sermayenin ülkemize çekilmesine çalışılmıştır. Bu dönem içerisinde, özel sektör yatırımlarına yardımcı olmak bununla beraber finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye Sınayi Kalkanma Bankası kurulmuştur.

1960 ve sonrası planlı dönemde ise yatırımların teşviki kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde çıkarılan kararnameler ve tebliğler ile yürütülmüştür. Bu süreçte sanayiye dayalı büyüme esası alınmıştır³²⁰. Bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve yatırımların teşviğine ilişkin diğer yasal düzenlemelere gidilmiştir³²¹. Bu doğrultuda, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapan 19.2.1963 tarihli 202 sayılı yasa çıkarılarak yatırım indirimi konusu teşvik mevzuatına dahil edilmiştir. Söz konusu düzenlemeyi, ihracatta vergi iadesi imkanı veren 27.6.1963 tarihli 261 sayılı Kanun ile ithalden alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesi olanağı sağlayan 14.5.1964 tarihli 474 sayılı Kanun izlemiştir. Ayrıca, sanayi için gerekli orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak Sınayi Yatırım ve Kredi Bankası ile Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur³²².

Diğer taraftan, 1967 yılında 933 sayılı Kanun çıkarılarak yatırım indirimi oranı bölgesel ve sektörel bazda artırılmış, gümrük vergisi muafiyeti, ihracatta vergi iadesi ile sanayi bölgesi kurulması için arazi istimlaki uygulaması getirilmiştir. Yani bu zamana

---

³¹⁹ Ankara Ticaret Odası, a.g.e., s. 8.

³²⁰ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 83-84.

³²¹ Mustafa SUNGUR DURAN, **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, s. 81.

³²² Ankara Ticaret Odası, a.g.e., s. 7-8.

kadar yürürlükte olan tüm teşvik tedbirleri bir araya getirilmiş, ancak bu yasanın birçok maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş ve etkisini yitirmiştir³²³. 1968 yılında yatırım teşviklerini DPT'den alınan bir teşvik belgesine bağlı olarak dağıtma sistemine geçilmiştir³²⁴.

1980 yılına kadar ithal ikamesine yönelik kalkınma stratejisine dayalı ekonomi politikalarının, 24.1.1980 tarihinden sonra da ihracata yönelik politikaların izlendiği ülkemizde yukarıda belirtilen teşvik araçlarına ilave olarak ağırlıkları zaman zaman değişmekle birlikte kaynak kullanımını destekleme primi, kaynak kullanımını destekleme fonu kaynaklı kredi, fon kaynaklı kredi, faiz farkı iadesi uygulaması, T.C. Merkez Bankası kaynaklı reeskont kredileri, bankaların taahhütleri karşılığında bulundurmaya zorunda oldukları disonibilite ve mevduat munzam karşılık oranlarının farklılaştırılması, Katma Değer Vergisi desteği, finansman fonu uygulaması ve enerji desteği gibi çeşitli araçlar teşvik politikaları çerçevesinde kullanılmıştır³²⁵.

Yukarıda açıklanan süreci ana hatları ile ele alırsak Türk teşvik sisteminin geçirdiği evreleri beş aşamada incelemek mümkündür³²⁶;

- ✓ *Birinci aşama*; Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllar, sanayileşme ve kalkınma çabaları çerçevesinde, öncelikli olarak özel kesimde sermaye birikimi oluşturma amacına dönük,
- ✓ *İkinci aşama*; 1930'lu yıllarda temel sanayi kuruluşları kamu tarafından kurulurken, özel kesimin gelişip büyümesi için karlı yatırım ve ticari alanların yaratılması amacına dönük,
- ✓ *Üçüncü aşama*; 1950'li yıllarda liberal ekonomi politikaları çerçevesinde hem yerli girişimci hem de yabancı sermaye çekme amacına dönük,
- ✓ *Dördüncü aşama*; Planlı dönemde ithal ikamesine dayalı sanayileşme hedeflerinin gerçekleşmesi amacına dönük,
- ✓ *Beşinci aşama*; 1980 sonrası dönemde özel kesimin ekonomide öncü rolünü üstlenerek teknoloji transferi, ilave kapasite oluşturma ve rekabet gücü kazanma amaçlarına dönük olarak uygulanmıştır.

³²³ Adnan GERÇEK, “ Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği ”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1-2, 1995-1996, s. 113-129.

³²⁴ Meral TECER, “ Türkiye’de Teşvik Uygulamaları ve Avrupa Birliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 29, Sayı: 1, Mart 1996, s. 112.

³²⁵ Ankara Ticaret Odası, a.g.e., s. 9.

³²⁶ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 84.

A.Türk Teşvik Sisteminin Özellikleri

1980 sonrası dışa dönük bir sanayileşme stratejisine uygun olarak yatırımları teşvik edici vergi teşviklerinin amaçları yeniden belirlenmiş, kullanılan araçlar daha da çeşitlendirilmiş ve müteşebbislerin daha çok yatırım yapmaları yoğun bir şekilde desteklenmiştir. Bu amaçla, vergi kanunlarında bir dizi değişiklikler yapılmış ve Türk Vergi Sistemi adeta bir "teşvikler, istisna ve muafiyetler" mevzuatı haline dönüştürülmüştür. Günümüzde Türkiye'de uygulanmakta olan yatırımları teşvik edici vergi uygulamalarının başlıca özellikleri şunlardır³²⁷;

- Yatırım teşvik sistemi merkezidir, tüm teşvikler merkezi hükümet tarafından verilmekte ve tüm uygulama Hazine Müsteşarlığı'na bağlı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Ancak, her ne kadar merkezi olarak adlandırılrsa da bu merkezilik kurumsal olmaktan öteye gidememektedir. Çünkü, merkezi idare çalışmalarını mevzuatın uygulanması, belge düzenlenmesi ve gerekli değişikliklerin yapılmasının ötesine götürememektedir. İzleme, denetleme ve gerçekleşme değerlendirmeleri etkin bir biçimde yapılamamaktadır.
- Yatırımlar, teşvik edici sistemden yararlanabilmek için teşvik belgesi alınması, yatırımlarda en az yatırım tutarı ve öz kaynak oranlarının karşılanması ve yatırımların belirli niteliklerde olması gibi bazı asgari şartlar aranmaktadır.
- Yatırımlara teşvik uygulamaları açısından dörtlü bir yöresel-sektörel sınıflandırmaya gidilmiştir. Gelişmiş yörelerden kalkınmada öncelikli yörelere doğru gidildikçe teşvik sisteminden yararlanma olanakları artmaktadır. Yatırım teşvik sisteminde özel önem taşıyan sektörlerle yer verilmiştir. Ancak bu sektörler hemen hemen ekonominin tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla sektörel yönlendirmede seçicilik tam anlamıyla sağlanamamaktadır. 1913 yılından beri uygulanan teşviklerin uzun yıllar bölgesel önceliklere dayalı sistemler içermiş olmasına

³²⁷ Mustafa Sungur DURAN, *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, s. 121-130., Adnan GERÇEK, a.g.m., s. 113-129.

rağmen, bölgelerarası farklılıkları gidermede başarılı olamadığı görülmektedir. Ülkemizde Kalkınmada Öncelikli Yöre statüsünde yer alan bölgelerden gelişmiş yörelere emek ve sermaye göçü yaşanmaktadır. Ayrıca bu bölgelerde sabit yatırım ve ticari faaliyetler için gerekli altyapı mevcut değildir. Üretim aşamasında kullanılacak hammadde ve yarı mamül, bazı tarımsal üretimler dışında, tedariki çok güçtür. Kalifiye eleman bulma imkanı sınırlıdır.

- Yatırım teşvik sisteminde üretim konusunun teşvik edilip edilmediğine bakılmaksızın teşvik belgesi şartı aranmayan genel nitelikteki teşviklere de yer verilmiştir.
- Teşvik sistemi istikrarlı değildir. Teşvik programının istikrarı ile sistemin esnekliği arasında optimal bir denge kurulması gereklidir. Teşvik politikasının temel kriterlerinden biri, ekonomik gelişmelere bağlı olarak kendini yenilemeye açık olmasıdır. Politika veya uygulama biçimi bu esneklikten yoksun olursa ekonomik trendle uyumunda çelişkiler doğacağından sistem kendiliğinden zamanla verimsizleşir. Yatırım kararı uzun vadeli bir süreç içermektedir. Bu nedenle kısa vadeli politikaların yol açtığı geleceğe yönelik belirsizlikler teşvik politikalarının etkinliğini azaltır. Mesela, en temel ve en eski teşvik araçlarından biri olan yatırım indirimi oranları sık sık değiştirilmiştir. Aynı durum KDV desteğinde de yaşanmıştır. Yatırımcılara başlangıçta taahhüt edilen teşvik unsurlarının niteliğinin yatırım süresince değiştirilmeden uygulanması istikrarın gereğidir.

B.Vergi Teşvik Uygulamaları

Türkiye’de uygulanmakta olan yatırımları teşvik edici vergisel düzenlemelerine bakıldığında, bu düzenlemelerin bir kısmı yatırım aşamasında, bir kısmı ise işletme aşamasında avantajlar sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yatırımları teşvik edici vergi politikalarını yatırım aşamasında ve işletme aşamasında

olmak üzere iki başlık altında incelemekte yarar vardır. Uygulanmakta olan yatırımlara yönelik vergi teşviklerinin başlıca amaçları³²⁸,

- Bölgesel düzensizliklerin ve geri kalmış yörelerin kalkındırılması,
- Küreselleşme ve uluslar arası rekabet gücünün korunması ve güçlendirilmesi,
- Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması şeklinde sıralanabilir.

Ülkemizde yatırımlara yönelik vergi teşviklerinde benimsenen ağırlıklı uygulamalar yatırım indirimi ve hızlandırılmış amortismanlardır. Her iki önleminde 1963 yılında vergi sistemimize girmiş fakat yatırım indirimi, 30.03.2006 tarihli 5479 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sebepten ötürü yatırımcıların karşılaştığı problemlerle ilgili zaman zaman çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Ülkemizde yatırım ortamının iyileştirilmesi adına çeşitli düzenlemelere başvurulmuştur. Örneğin, 2001 yılı sonlarına doğru “ Yatırım Ortamını İyileştirme Reform Programı” başlatılmış ve son olarak 29.01.2004 tarihinde kabul edilen 5084 sayılı “ Yatırım ve İstihdamı Teşvik Kanunu” uygulamaya konulmuştur. gelir seviyesi ve kalkınmışlık düzeyi düşük illerimizde yatırımların ve istihdamın artırılmasını ve bu yolla bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesini amaçlamıştır³²⁹.

Tablo 14.3’te ülkemizde uygulanmakta olan teşvik araçlarının neler olduğu ifade edilmektedir. Çalışmada ise, vergi teşvik uygulamalarının yatırım aşamasında ve işletme aşamasındaki uygulamaları kapsamında bulunan vergisel teşvik ayrımı incelenecektir.

---

³²⁸ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 88.

³²⁹ 5084 Sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu’nun” Değerlendirilmesi Çalışması, Aralık 2007, s. 5. (<statik.iskur.gov.tr/tr/dis.../5084%20sayili_kanunun_etkileri.pdf >), 30.01.2011.

Tablo 14.3:Türkiye’deki Teşvik Araçlarının Çeşitleri

1.Aynı Teşvikler
Arsa- Arazi Tahsisi
Bina Temini
2.Nakdi Teşvikler
Karşılıksız
-Hibeler
-Primler
Karşılıklı
- Uygun Koşullu Krediler (düşük faiz, uzun vade)
3- Vergi Teşvikleri
Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri
- Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi
- Vergi Muafiyeti
- Zarar Mahsubu
- Hızlandırılmış amortisman
- Yatırım İndirimi
- Bazı Harcamaların Vergiden Düşülmesi
- Vergi kredisi (finansman fonu)
KDV Teşvikleri
- Sermaye mallarına KDV istisnası
- Gelişmemiş bölgelere ve/veya bazı ürünlere düşük KDV oranı
Gümrük Vergisi Teşvikleri
- Makine-teçhizat, hammadde, parça ve yedek parça gibi sermaye mallarına gümrük muafiyeti
- Gümrük vergisi iadesi
4- Garanti ve Kefaletler
- Kredi garantileri
- Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı
- Ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası
5- Diğer Teşvikler
- Altyapı hazırlanması
- Ucuz enerji desteği
-Yatırım öncesi hizmetler; finansman kaynakları, yatırım projesi hazırlama ve yönetme, Pazar araştırması, hammadde ve altyapı durumu, üretim prosesi ve pazarlama teknikleri, eğitim, know-how veya kalite kontrol geliştirme teknikleri ile ilgili yardımlar.
- Ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar

Kaynak: Mustafa DURAN, *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, 2003, s.27.

1.Yatırım Aşamasında Uygulanan Vergi Teşvikleri

Ülkemizde 2003 yılından bu yana yapılan vergi düzenlemeleri içerisinde özel yatırım teşviklerine büyük önem verilmektedir. Bu politikaların temelinde iktisadi büyüme, istikrar hedeflerine ancak özel kesim eliyle ulaşılabileceği varsayımı yatmaktadır. Bu kapsamda ele alınacak teşvikler yatırımın ilk aşamasında yatırımcıların cesaretlendirilmesi ve doğru yatırım kararlarının alınmasını sağlamaya yönelik tanınan teşviklerdir. Yatırım aşamasında uygulanan teşvikler şu şekilde sıralanabilir³³⁰;

³³⁰ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 89.

- Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası,
- KDV Ertelemesi,
- Bina İnşaat Harcı İstisnası,
- Makine ve Teçhizat Alımlarında KDV Desteği.

a.Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası

4458 Sayılı Gümrük Vergisi Kanunu'nda gümrük vergileri, yürürlükte hükümler uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin ya da ihracat vergilerinin tümü olarak tanımlanmıştır. Toplu konut fonu ise, gümrük vergisinin alınmadığı veya yeterli oranda alınmasının mümkün olmadığı koşullarda, gümrük vergisini destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte “fon” adı altında alınan ek bir vergidir. Türkiye AB ile 1996 yılı başından itibaren gümrük birliğini gerçekleştirmesine rağmen, toplu konut fonu devam etmektedir³³¹.

Yatırım aşamasında yurt dışından makine, teçhizat veya belirli malzemelerin ithal edilmesine ihtiyaç olabilir. İşte Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti teşvik belgesi kapsamında ithal edilecek yatırım malı, hammadde, ara mal ve işletme malzemelerinin Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu'ndan muaf tutulması şeklinde uygulanmaktadır. Bu nedenle Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti yatırımların maliyetini düşüren bir vergi teşvikidir³³². Gümrük vergisi ve fon muafiyeti oranları tüm yöre ve sektörler için % 100 olarak belirlenmiştir³³³. Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti uygulaması bir taraftan Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu'ndan muafiyet sağlarken, diğer taraftan Merkez Bankası nezdindeki “Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu”na fon ödeme mükellefiyeti getirmektedir. Teşvik Belgesi kapsamında muafiyetle ithali uygun görülen yatırım malları için önem derecelerine göre, CIF bedellerinin %20, %13, %10 ve %5 oranlarında fon uygulanmaktadır³³⁴.

Bu teşvikten yararlanabilmek için teşvik belgesi alınması, söz konusu projenin mutlaka uluslararası rekabet gücü kazandıran, ileri ve yeni teknoloji getiren ve Hazine Müsteşarlığı tarafından sektör ve/veya proje bazında belirlenecek asgari ekonomik kapasitede olan yatırım projesi olması şarttır³³⁵.

---

³³¹ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 89-90.

³³² Adnan GERÇEK, a.g.m., s. 113-129.

³³³ Filiz GİRAY, a.g.e., s. 90.

³³⁴ Meral TECER, a.g.m., s. 116.

³³⁵ Adnan GERÇEK, a.g.m., s. 113-129.

Uygulanmakta olan bu teşvik önleminin amacı, sanayi mamullerine dış pazarda rekabet gücü kazandırmak, yeni imalat teknolojisinin yurda aktarılmasına imkan vermek, yeni teşebbüslerin dünyada mevcut ve kurumakta olan tesislerine uygun ekonomik kapasitelerde kurulmasını temin etmektir³³⁶.

b.Makine ve Teçhizat Alımlarında KDV İstisnası

Tüketim bazlı vergilerden sermaye malları üzerinden alınan KDV bir diğer önemli vergisel teşvik enstrümanıdır. Bazı dönemlerde KDV oranına yüzde 10 puan daha ilave edilerek uygulanmıştır ki son dönemlerde yatırım teşvik belgesi kapsamına giren ithal ve yerli makine teçhizat için KDV istisnası şeklinde uygulanmaktadır³³⁷.

İthal makine ve teçhizatlar için uygulanan KDV erteleme teşvikine karşılık, yerli makine ve teçhizat alımlarında teşvik sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Böylece yerli makine üreticilerinin de teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Teşvik Belgesine istinaden düzenlenen yerli global listelerde yer alan, yeni olarak temin edilen, yurt içinde imal edilmiş olan ve Hazine Müsteşarlığı tarafından uygun görülen makine ve teçhizatlar için KDV'ye on puan ilave edilerek tespit edilen miktar "Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu"ndan yatırımcılara ödenmektedir. İnşa edilen gemi ve yatlara fatura bedeli kadar destek sağlanmaktadır³³⁸.

3065 Sayılı KDVK'nın mad.13/d'ye göre, yatırım teşvik belgesi sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makine teçhizat teslimleri KDV'den istisnadır. Böylece yerli makine üreticilerinin de teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Bu teşvikle yatırımlar üzerindeki KDV'ye isabet eden finans yükünün ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. İstisnadan yararlanmakla beraber yatırım teşvik belgesinin öngörüldüğü şekilde gerçekleşmemesi durumunda zamanında alınmayan vergi alıcıdan, vergi ziyai cezası uygulanarak gecikme faizi ile beraber tahsil edilir. Zamanında alınmayan vergiler ile vergi cezalarında zaman aşımı, verginin tarihini veya cezanın kesilmesini gerektiren durumun meydana geldiği tarihi takip eden takvim yılının başından itibaren başlar.

KDV'nin yatırım malı makine-teçhizat için istisna tutulması yatırım aşamasında firmaların finansman giderlerinin azalması bakımından önem arz eder. KDV istisnasının

³³⁶ Mustafa DURAN, *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, s. 83.

³³⁷ Mustafa DURAN, *Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 32, s. 18.

³³⁸ Adnan GERÇEK, a.g.m., s. 113-129.

yatırım teşvik amaçlı olarak daha cazip bir teşvik aracı konumuna getirilebilmesi için istisna kapsamının genişletilmesi düşünülebilir. Özellikle, önemli bir yatırım harcama kalemi olan bina ve inşaat harcamalarının da istisna kapsamına alınması yatırımcılar açısından yatırım döneminde önemli bir finansman kolaylığı sağlayacaktır³³⁹.

c.KDV Ertelemesi

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından verilen teşvik belgelerinde gösterilen yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken ithalde alınan Katma Değer Vergisi, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 43/4 ncü maddesi hükmü gereğince Gümrük İdarelerince tarh ve tahakkuk ettirilerek, bu verginin fiilen indirilmesinin mümkün olacağı tarihe kadar ertelenecektir. Teşvik belgesine bağlanan yatırımlarda kullanılacak yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken ithalde alınan Katma Değer Vergisi'nin ertelenebilmesi için, söz konusu yatırım mallarını ithal edecek yatırımcının, ithal edilen yatırım malları dolayısıyla ertelenen Katma Değer Vergisi miktarı kadar teminat vermesi ve ayrıca, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından verilen teşvik belgesi ile ithal edilecek yatırım malları gösteren çeki listesinin birer örneğini Gümrük İdaresi'ne ibrazı yeterli olacaktır. Bu erteleme işleminde, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 48 nci maddesindeki süre dikkate alınmayacak ve ertelenen Katma Değer Vergisi'ne tecil faizi uygulanmayacaktır³⁴⁰.

d.Bina İnşaat Harcı İstisnası

2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun"na eklenen 1.madde ile "belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde yapılan her türlü bina inşaatı inşaat veya tadilat ruhsatının alınmasında kanunda belirtilen tarifede gösterilen nispet ve hadlerde bina inşaatı harcına tabidir" hükmü getirilmiştir.

Bu kapsamda 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanununun ek madde 2 ile aşağıdaki bina inşaatları Bina İnşaat Harcından istisnadır. Bunlar;

- İnşaat giderleri genel, il özel idareleri ve belediye bütçelerinden karşılanan her türlü binalar,

³³⁹ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, 2003, s. 50.

³⁴⁰ Mustafa GÜNDOĞDU, " Teşvikli Yatırım Mallarında KDV Uygulaması", (<archive.ismmmo.org.tr/docs/.../04-MUSTAFA%20GUNDOGDU13.doc>), 03.02.2011.

- Hastane, prevantoryum, sanatoryum, dispanser ve benzeri sağlık kuruluşları,
- Her türlü fabrika, değirmen, sınai nitelikteki imalathaneler ve tersaneler ile organize sanayi bölgelerinde yapılan her türlü inşaati,
- Kültür ve Turizm Bakanlığı ile DPT tarafınca teşviki karara bağlanmış otel, motel ve benzeri turistik tesisler,
- Kooperatif eliyle, ana sözleşmelerine uygun olarak yapılan sanayi ve kkk sanat siteleri ile esnaf arşıları,
- Dini hizmetlerin ifasına mahsus ve umuma açık bulunan ibadethaneler, bunların müştemilatı,
- Karşılık gözetmeksizin devlete devrolunmak şartıyla inşa edilen okullar ve oğrenci yurtları,
- Deprem, su basması, yangın gibi tabii afetler sebebiyle binaları yanan, yıkılan ve kullanılmaz hale gelen kişiler tarafından, afetin vuku bulduğu yerlerde veya kamu kuruluşlarınca gösterilen yerlerde inşa edilen binalar,
- Yangın, su basması, kaya düşmesi, çığ ve benzeri afetlerden zarar görmesi muhtemel yerlerdeki binaların sahipleri tarafından, afete maruz kalınacağının yetkili kuruluşlarca tebliğ tarihinden itibaren en geç 5 yıl içinde, kamu kuruluşlarınca gösterilen yerlerde inşa edilen binalar,
- Bina inşaati harcı ödemek veya istisnadan yararlanmak suretiyle inşaat ruhsatı alınmış olup da İmar Kanununun 10. maddesi gereğince, ruhsatları yenilenen binalar.

2.İşletme Aşamasında Uygulanan Vergisel Teşvikler

İşletme aşamasında fayda sağlamaya yönelik uygulanmakta olan vergisel teşvikler;

- Yatırım indirimi,
- Finansman fonu,
- Yatırım kredilerine vergi, resim, harç istisnası,
- Hızlandırılmış amortisman,
- Gelir vergisi stopajı

- Serbest bölgelerde vergi teşvikleri,
- Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri,
- Teknoloji geliştirme bölgelerine yönelik vergisel teşvikler,
- Gümrüklemeyle ilişkin depolama ve kiralama hizmetleri istisnası,
- Araçlar, petrol aramaları ve teşvik belgeli yatırımlarda KDV istisnası,
- Taşımacılık istisnası,
- Endüstri bölgelerinde vergisel teşvikler,
- Eğitim ve öğretim işletmelerinde kazanç istisnası.
- İndirimli KV oranları.

a.Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan bir vergi istisnasıdır. Uygulanan oranların zaman içerisinde değişmesine rağmen, vergi teşvik uygulamaları içerisinde en yaygın ve temel teşvik aracı olarak gelişmiştir³⁴¹. Ülkemizde bulunan yatırım indirimi müessesesi, kişi ve kurumların yaptıkları yatırımlarla ilgili harcamaları, amortisman ayırmak suretiyle kazançlarından indirme imkanlarının yanında, kazancın belirlenmesi esnasında ikinci kez vergi matrahından düşülmesine de imkan veren bir müessesedir. Dolayısıyla yatırım indirimi, direkt yatırımın maliyetine etkide bulunarak, yatırımın karlılığını arttıran çok önemli bir vergisel teşviktir. Yatırım indirimi müessesesinin bundan faydalanan işletmelere sağladığı avantaj ödemeleri gereken gelir ya da kurumlar vergisinin oluşması ile birlikte ortaya çıkar. Bir başka ifade ile bu firma üzerinde efektif gelir / kurumlar vergisi oranı, yasal orana göre daha düşük gerçekleşmiş olması sonucunu doğurmaktadır³⁴².

Türk vergi sisteminde yatırımların vergi yoluyla teşvikine ilişkin ilk düzenlemelerden olan yatırım indirimi uygulama esasları sürekli değiştirilerek 1963 yılından 31.12.2005 tarihine kadar uygulanmıştır. Yatırım indiriminin kaldırılması aşamasında henüz uygulanmamış yatırım indirimi haklarından yararlanma süresi 3 yıla sınırlanmış, bu sınırlama daha sonra Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. Uygulamanın son yılının 2008 olarak görülmesi, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararını 2009 yılında vermesi ancak gerekçeli kararının Resmi Gazetede 2010 yılında yayımlanması müessesenin yararlanılamayan hakların kullanımı yönüyle sürekli

³⁴¹ Mustafa Sungur DURAN, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, s. 83.

³⁴² Mustafa BULUT, a.g.e., s. 156.

gündemde kalmasına neden olmuştur. Daha sonra 6009 sayılı kanunla Anayasa Mahkemesi Kararı paralelinde uygulamada anılan süre sınırlaması kaldırılmış ve yatırım indirimi 2010 yılından itibaren henüz yararlanılmamış yatırım indirimi hakları yönünden tekrar uygulanmaya başlanmıştır. Ancak uygulama süresi sınırı kaldırılarak, indirim tutarı % 25 ile sınırlandırılmıştır³⁴³

Yatırım indirimi oranlarını dönemsel olarak ele alırsak³⁴⁴;

- *Birinci Dönem 01.01.1981-01.01.1994*; Bu dönemde; yatırım indirimi oran %30'dur. Bu oran; zirai yatırımlar ile bölge kalkınması ile ilgili yatırımlarda %40, kalkınmada öncelikli bölgelerde yapılan yatırımlarda % 60'dır. Bu dönemde yatırım indirimi müessesesinden sadece tam mükellef gerçek kişiler yararlanabilmekte, dar mükellefler ve kurumlar vergisi mükellefleri ise yararlanamamaktaydı. Yatırım indirimi müessesesinden yararlanılabilmesi için temin edilmesi gereken Yatırım Teşvik Belgesini verme yetkisi de Devlet Planlama Teşkilatındaydı.
- *İkinci Dönem 01.01.1994-01.01.1995*; Bu dönemde; yatırım indirimi oranı %20'dir. Bakanlar Kurulu bu oranı; kalkınmada öncelikli yöreler ile kalkınma planı ve yıllık programlarda özel önem taşıdığı belirtilen sektörlerde yapılan yatırımlar için %70 oranına kadar arttırmaya yetkilidir. Bakanlar kurulunca kalkınmada öncelikli yöreler ve özel önem taşıyan sektörlerde yatırım indirimi oranı %70 olarak belirlenmiştir. 26/12/1993 tarih ve 3946 sayılı Kanun ile yatırım indirimi müessesesinden, tam mükellef gerçek kişiler gibi, dar mükellefiyete tabi olanlar ile kurumlar vergisi mükelleflerinin de yararlanabilmeleri sağlanmıştır. Yatırım indirimi müessesesinden yararlanılabilmesi için temin edilmesi gereken Yatırım Teşvik Belgesini verme yetkisi de Devlet Planlama Teşkilatından alınarak, Hazine Müsteşarlığı'na ve kısmen de Maliye Bakanlığı'na verilmiştir.
- *Üçüncü Dönem 01.01.1995-01.01.1999*; Bu dönemde yatırım indirimi oranı %30'dur. Bakanlar Kurulu bu oranı; kalkınmada öncelikli yöreler ile kalkınma planı ve yıllık programlarda özel önem taşıdığı belirtilen sektörlerde yapılan

³⁴³ M. Emin AKYOL, "Yatırım İndirimi Uygulamasında Son Durum", **Vergi Dünyası**, Sayı: 349, Eylül 2010, s. 9

³⁴⁴ Mustafa BULUT, a.g.e., s. 156, M. Emin AKYOL, a.g.m., s. 7-9.

yatırımlar için %100 oranına kadar arttırmaya yetkilidir. Bakanlar kurulunca teşvik belgeli yatırımlara Kanunda belirtilen asgari oranın, özel önem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlara ise azami oranın uygulanacağı belirtilmiştir. Kanunda belirtilen azami oran % 100'dür.

- *Dördüncü Dönem 01.01.1999-24.04.2003*; Bu dönemde yatırım indirimi oranı % 40'tır. Bakanlar Kurulu bu oranı; kalkınma planı ve yıllık programlarda özel önem taşıdığı belirtilen sektörlerde yapılan yatırımlar için % 100'e, 250 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşan sınai yatırımlarda % 200'e kadar arttırmaya yetkilidir. Bu oran, organize sanayi bölgelerinde ve kalkınmada öncelikli yörelerde % 100'dür. Bakanlar kurulu, bu dönem içerisinde yetkisini kullanmamıştır.
- *Beşinci Dönem 24.04.2003-01.01.2006*; Bu dönemde yatırım indirimi oranı %40'tır. Bölge ve sektör ayırımına dayalı farklı yatırım indirimi oranı uygulamasına son verilmiştir. 24.04.2003 tarih ve 25088 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4842 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle, yatırım indirimi müessesesi 31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 19. maddesinde "Ticarî ve ziraî kazançlarda yatırım indirimi istisnası" başlığı altında yeniden düzenlenerek, yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni düzenlenen bu yatırım indirimi müessesesi ile, yatırım indiriminden yararlanabilmek için, teşvik belgesi alma zorunluluğu kaldırılmış ve yatırım indirimi istisnası tutarının tespitinde bölge ve sektör ayırımına dayalı farklı yatırım indirimi oranı uygulamasına son verilerek tek oran uygulamasına geçilmiş ve bu oranda %40 olarak tespit edilmiştir. Bununla beraber, yapılması öngörülen yatırımların da bu istisnadan faydalanmaları uygulamasına son verilmiş ve 4842 sayılı Kanun'la Gelir Vergisi Kanununun 94/6-b-ii maddesinde yer alan istisna kazançlara ilişkin gelir vergisi tevkifatı hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Böylelikle bu dönemde, sadece cari yılda yapılan yatırımlarda yatırım indirimi istisnasından yararlanan mükelleflerin, bu istisna tutarı üzerinden gelir vergisi tevkifatı yapma zorunluluğu yoktur. 08.04.2006 tarih ve 26133 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5479 sayılı Kanun'un 2. maddesiyle ve 01.01.2006 tarihinden geçerli olmak üzere, Gelir Vergisi Kanunu'nun 19. maddesinde "Ticarî ve ziraî

kazançlarda yatırım indirimi istisnası” başlığı altında yeniden düzenlenen yatırım indirimi müessesesi yürürlükten kaldırılmıştır.

- *Altıncı Dönem 08.01.2010;* 6009 sayılı kanunla yapılan değişiklikler doğrultusunda, uygulamada anılan süre sınırlaması kaldırılmış ve yatırım indirimi 2010 yılından itibaren henüz yararlanılmamış yatırım indirimi hakları yönünden tekrar uygulanmaya başlanmıştır. Ancak uygulama süresi sınırı kaldırılarak, indirim tutarı kazancı % 25 ile sınırlandırılmıştır. Yatırım indirimi istisnası sonrasında kalan % 75’lik kazanç üzerinden % 30 değil, % 20 oranında kurumlar vergisi ödenmesi gerekmektedir. 24.03.2003 tarihinden önceki müracatlara istinaden düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında yapılan yatırımlarla ilgili devreden yatırım indirimden yararlanan kazançlar üzerinden dağıtılsın ya da dağıtılmasın, % 19,8 oranında gelir vergisi tevkifatı uygulaması devam etmektedir.

b.Finansman Fonu

Finansman fonunun bir teşvik tedbiri olarak uygulanmasına Kurumlar Vergisi Kanunu’na 24.12.1980 tarih ve 2362 sayılı kanunla eklenen mükerrer 8. madde ile başlanılmıştır. Finansman fonu, bir muafiyet ya da istisna olmayıp, kurumların yatırım harcamalarını karşılamak amacıyla ayırdıkları meblağlar üzerinde vergi ertelemesine yönelik bir teşvik tedbiridir³⁴⁵.

Finansman fonu, gerektiğinde yatırımlarda kullanılacak parasal imkanın, kamu nezdinde bloke edilmek suretiyle; kurumlar vergisi matrahının belli bir oran ve süre dahilinde ve yatırım miktarını geçmemek şartıyla kullanımdan önce temin etmeye yönelik, yatırımları teşvik amaçlı bir vergi erteleme sistemidir. Ayrıca finans fonuna “vergi kredisi” de denilmektedir. Çünkü, vergi öncesi karın bir miktarının gelecekte yapılacak yatırım harcamaları için fon olarak tutulmasıdır. Vergilenmeyen bu fon yatırımların finansman kolaylığı sağlaması bakımından önemlidir. Bu teşvik aracı özellikle mevcut vergi öder durumdaki işletmeler için değer taşımaktadır³⁴⁶.

Uygulama, finansman fonunun safi kurum kazancından indirilmesi, bir yıl süreyle vergi dışı bırakılması ve ertesi yıl tekrar kazanca ilave edilerek beyan edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Finansman fonundan, sadece sermaye

³⁴⁵ Mustafa Sungur DURAN, *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, s. 85.

³⁴⁶ Filiz GİRAY, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 95.

şirketleri ve kooperatifler yaralanabilmektedir. Finansman fonu, kurum kazancının ve yatırımların var olması halinde söz konusu olup, uygulanabilmesi için aşağıdaki şartlara uyulması gerekir³⁴⁷;

- Ayrılacak finansman fonu, kurumlar vergisi matrahının % 25'ini ve yapılacak yatırım tutarını geçemez;
- Finansman fonunun, TC Merkez Bankası'nda açılacak, her an paraya çevrilebilir devlet tahvili hesabına yatırılması mecburidir;
- TC Merkez Bankası'nda açılacak hesaptan çekilişler, Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen çekiliş müsadelerine istinaden yapılır ve yıl içinde fiilen yapılan yatırım tutarını aşamaz;
- Bir önceki yıl safi kurum kazancından finansman fonu olarak ayrılan meblağ, hesap dönemi sonunda safi kurum kazancına eklenir;
- Finansman fonundan faydalanacak yatırımın, teşvik belgesine bağlanmış ve yatırım indiriminden faydalanmış bir yatırım olması gerekir;
- Finansman fonu, yatırım indiriminden faydalanacak yatırımının finansmanında kullanılmak üzere ayrılmış olmalıdır.

Bu şekildeki uygulaması ile finansman fonu, yatırım indirimini tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte olabilecektir.

c. Yatırım Kredilerine Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Teşvik belgesine bağlı yatırımların tamamlanmasından sonra beş yıl süre ile belirli oranlarda ihracat yapması taahhüt edilen yatırım projeleri için alınan yatırım kredilerine vergi, resim ve harç istisnası uygulanmaktadır. Yine ihracat veya döviz kazandırma taahhüdünde bulunan teşvik belgeli şirketin, kuruluşu, sermaye artırım ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması halinde, bunların şirket adına tapuya tescil edilmesi işlemleri de damga resmi ve harçtan istisna edilmiştir³⁴⁸.

Bu teşvikten yararlanmak için bölgeler itibariyle taahhüt edilmesi gereken yıllık ihracat miktarları şöyledir:

- Kalkınmakta Öncelikli Yörelere 100.000 \$;

---

³⁴⁷ Adnan GERÇEK, a.g.m., s. 113-129.

³⁴⁸ Adnan GERÇEK, a.g.m., s. 113-129.

- Normal Yörelerde 200.000 \$;
- Gelişmiş Yörelerde 300.000 \$.

Vergi, resim ve harç istisnası, kredinin alınması ve ödenmesine taalluk eden her türlü noter, tapu ve benzeri muameleler sebebiyle ödenmesi gereken vergi, resim ve harçlarla ilgili olup, akreditif muameleleri gibi kredinin kullanılmasıyla ilişkili muamelelerden doğan vergi, resim ve harçlar için uygulanmamaktadır. Tevsi yatırımlar için ihracat taahhüt miktarı, bu yatırımla sağlanacak ilave kapasite üzerinden tespit edilmektedir. Yenileme, modernizasyon ve benzeri yatırımlarda ise kullanılan döviz dikkate alınmaktadır³⁴⁹.

d. Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergisel Teşvikler

Türkiye’de teşvik sistemine ilişkin eleştiriler hep süre gelmiştir. Bu çerçevede de son yıllarda teşvik sisteminde yeniden bir yapılanma konusu gündeme gelmiştir ki bu konuya ilişkin ilk somut adım da Ar-Ge teşvikleriyle başlamıştır. 12.03.2008 tarih ve 26814 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak 1 Nisan 2008 tarihinde itibaren yürürlüğe giren Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun’la birlikte getirilen düzenlemelerle bu teşvik daha etkin bir araç haline getirilmiştir. Bu kanunla, vergisel teşvikler açısından; Ar-Ge Vergi İndirimi, Gelir Vergisi Stopajı Teşviki, Damga Vergisi İstisnası gibi teşvik unsurlarına ilişkin düzenlemelere gidilmiştir³⁵⁰.

Uygulanmakta olan 5746 sayılı Kanun’un amacı³⁵¹;

- Ar-Ge ve yenilik yoluyla ülke ekonomisinin uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturulması için teknolojik bilgi üretilmesini,
- Üründe ve üretim süreçlerinde yenilik yapılmasını,
- Ürün kalitesi ve standardının yükseltilmesini,
- Verimliliğin artırılmasını,
- Üretim maliyetlerinin düşürülmesini,
- Teknolojik bilginin ticarileştirilmesini,
- Rekabet öncesi işbirliklerinin geliştirilmesini,

³⁴⁹ Adnan GERÇEK, a.g.m., s. 113-129.

³⁵⁰ Hamza KAHRİMAN, a.g.e., s. 152-153.

³⁵¹ Gelir İdaresi Başkanlığı, (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1295>), 20.03.2011.

- Teknoloji yoğun üretim, girişimcilik ve bu alanlara yönelik yatırımlar ile Ar-Ge'ye ve yeniliğe yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin hızlandırılması,
- Ar-Ge personeli ve nitelikli işgücü istihdamının artırılmasını desteklemek ve teşvik etmektir.

Kanunla birlikte getirilen vergisel teşvikler ise şu şekildedir³⁵²;

Ar-Ge İndirimi: 5746 sayılı Kanuna göre, ticari kazanç elde eden bütün gelir vergisi mükellefleri, bütün kurumlar; faaliyet alanına, büyüklüğüne ve tam veya dar mükellef olup olmadığına bakılmaksızın Ar-Ge indiriminden yararlanabilirler. Ar-Ge indirim, Ar-Ge harcamaları üzerinden %100 oranında hesaplanarak kurum kazancından indirilecek tutarı ifade etmektedir. Ayrıca 500 ve üzerinde tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli istihdam eden Ar-Ge merkezlerinde o yıl yapılan Ar-Ge ve yenilik harcamasının bir önceki yıla göre artışının yarısı da ayrıca indirim konusu yapılabilecektir. Teşvikten yararlanabilmek için belirli bir büyüklükte harcama yapma zorunluluğu yoktur. İndirimden yararlanabilmek için önemli olan harcamanın yeni teknoloji arayışına yönelik faaliyetlerle ilgili ve Kanun'da tanımlanan yerlerde yapılmış olmasıdır.

Gelir Vergisi Stopajı: 5746 Sayılı kanun kapsamında Ar-Ge indiriminden yararlanan faaliyet ve projelerde çalışan Ar-Ge ve destek personelinin ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinin; doktoralı olanlarda %90'ı, diğerlerinde %80'i gelir vergisinden istisnadır. Gelir Vergisinden Gelir vergisi istisnasından yararlanacak olan destek personelinin tam zaman eşdeğeri sayısı, toplam tam zamanlı Ar-Ge personeli sayısının %10'unu ile sınırlıdır. Destek personelinin toplam tam zaman eşdeğer sayısı, toplam tam zamanlı Ar-Ge personeli sayısının %10'unu aşması hâlinde, brüt ücreti en az olan destek personelinin ücretinden başlamak üzere hangi personelin istisnadan yararlanacağı belirlenir. İstisnadan yararlanacak olanların brüt ücretleri eşit ise bu durumda, ücretine gelir vergisi istisnası uygulanacak destek personeli işverence belirlenir. Hesaplama da çıkan küsurat tama tamamlanır.

Damga Vergisi İstisnası: 5746 Sayılı Kanun kapsamındaki her türlü Ar-Ge ve yenilik faaliyeti ile ilgili düzenlenen kağıtlar damga vergisinden istisnadır. Düzenlenen kağıdın Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine yönelik olması, değerlendirme raporunun

³⁵² Gelir İdaresi Başkanlığı, (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1295>), 20.03.2011.

olumlu olması kağıtların damga vergisinden istisna olması için yeterlidir. Ar-Ge ve yenilik faaliyeti kapsamında yapılacak işlemleri belirten ve desteği veren (Ar-Ge merkezleri ile rekabet öncesi işbirliği projeleri için başvuru yapılan) kamu kurum ve kuruluşlarınca onaylı listenin işlem esnasında işlemi yapan kurum ve kuruluşlara (noterler, resmi daireler, diğer kamu kurum ve kuruluşları vb.) ibraz edilmesi gerekli ve yeterlidir. İşlem esnasında, söz konusu onaylı listenin herhangi bir sebeple ibraz edilememesi durumunda, kağıtlara ilişkin damga vergisi ilgililerce ödenir. Kanun kapsamına giren sigortalılar için düzenlenecek aylık prim ve hizmet belgeleri de bu kapsama dahildir ve onlardan da damga vergisi alınmaz³⁵³.

e. Serbest Bölgelere Uygulanan Vergi Teşvikleri

Kökeni, ilk çağlardaki “serbest şehir”lere kadar uzanan serbest bölgeler, liberal ekonomi anlayışının bir sonucu olarak, tüm dünyada gümrük sınırlarının kaldırılması ve dünyanın her yerinde ticaretin serbestleştirilmesi amacının gerçekleştirilmesini sağlamak için bu anlayışın dar kapsamlı bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü ülkeler, gümrük sınırlarını tamamen kaldırarak, egemenliklerinin mali alanda görünümü olan vergilerden vazgeçmek istememekte, fakat küresel rekabetin de etkisiyle, kendi egemenlik alanları içinde, sınırları belirli alanları gümrük bölgelerinin ve dış ticaret mevzuatlarının dışında tutarak uluslararası ticaretten pay alma yarışına girmektedirler³⁵⁴.

Türkiye’ye bakıldığında ise, serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Serbest bölgelerin, kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine Bakanlar Kurulu tarafından izin verilmektedir. Gerçekleştirilen düzenlemeler doğrultusunda, 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, 15.06.1985 tarih ve 18785 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve 21.12.1953 tarih ve 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nu yürürlükten kaldırmıştır.

Serbest bölgelere sağlanan muafiyet ve teşvikler 3218 Sayılı Yasa’nın 6’ncı maddesinde hükme bağlanmıştır. Anılan madde uyarınca, serbest bölgeler gümrük hattı

---

³⁵³ Hamza KAHRİMAN, a.g.e., s. 161.

³⁵⁴ Ayşe YİĞİT ŞAKAR, “ Serbest Bölgelerde Teşvikler Sürdürülmelidir ”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 179, Kasım 2007.

dışında sayılır³⁵⁵. Serbest bölgelerde faaliyette bulunmak üzere ruhsat sahibi olmuş mükelleflerin³⁵⁶;

- Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları faaliyet ruhsatlarında belirtilen süre ile sınırlı olmak üzere gelir veya kurumlar vergisinden
- Bu bölgelerde istihdam edilen personele ödenen ücretler 31/12/2008 tarihine kadar gelir vergisinden
- Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile ilgili yaptıkları işlemler 31/12/2008 tarihine kadar her türlü vergi, resim ve harçtan istisnadır.

Ayrıca, serbest bölgelerde faaliyette bulunan mükelleflerin, bu bölgelerde elde ettikleri kazançlar, Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yıllık vergileme döneminin sonuna kadar gelir veya kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.

Serbest bölge hükümlerinin uygulandığı mallar ile serbest bölgelerde verilen hizmetler katma değer vergisinden de istisnadır.

f. Hızlandırılmış Amortisman

Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun düzenlediği amortisman uygulamasında; arazide amortisman, normal amortisman, azalan bakiyeler usulüyle amortisman, madenlerde amortisman ve fevkalade amortisman olmak üzere beş tür amortisman uygulaması vardır.

Ülkemizde ise, hızlandırılmış amortisman yöntemi azalan bakiyeler usulüyle uygulanmaktadır. VUK'nun mükerrer madde 315'de azalan bakiyeler usulüyle amortisman uygulaması açıklanmıştır. Bu maddeye göre bilanço esasına göre defter tutan yükümlülerden dileyenler, amortisman tabi iktisadi değerlerini, azalan bakiyeler üzerinden amortisman usulü ile yok edebilirler. Faydalı ömür sürelerini ve buna göre saptanan amortisman oranlarını belirleme ve ilan etme yetkisi ise, Vergi Usul Kanunu'nun 315. maddesi ile Maliye Bakanlığı'na verilmiştir

İktisadi ve teknik bakımdan bir bütün oluşturan değerler için normal veya azalana bakiyeler usulü ile amortisman usullerinden yalnız birisi uygulanabilir. Ekonomik değerler üzerinden normal amortisman usulüne göre amortisman ayrılmasına

³⁵⁵ Ahmet EROL, “ Serbest Bölgelerde Tanınan Ayrıcalık ve Teşvikler 1 ”, **Mükellefin Dergisi**, Sayı: 88, Nisan 2000, s. 59.

³⁵⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, (<<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=490>>), 20.03.2011.

başlandıktan sonra bu usulden dönülemez. Ancak bunun tersi olabilir. Yani bir ekonomik değer üzerinden azalan bakiyeler usulüne göre amortisman ayrılmaya başlandıktan sonra normal amortisman usulüne geçilebilir. Bu biçimde usul değiştirmeler bu durumu beyannamelerinde belirtmek zorundadırlar. Hızlandırılmış amortisman bütün yatırımlara uygulanmaktadır. Bu nedenle yatırımları teşvik edici etkisi, diğer teşvik önlemlerinin tersine, teorik modele yakın bir şekilde gerçekleşebilir. Ancak ülkemizde yatırımları ne derece özendirdiğine dair mutlak veriler olmadığından, olumlu veya olumsuzluğu hakkında bir görüş ileri sürmek pek mümkün olmamaktadır³⁵⁷.

Azalan bakiyeler uygulamasında³⁵⁸;

- Her yıl, üzerinden amortisman hesaplanacak değer, evvelce ayrılmış olan amortismanlar toplamının tanzili suretiyle tespit olunur. Enflasyon düzeltilmesi yapılan dönemlerde, üzerinden amortisman ayrılacak değer, amortismanı tâbi iktisadî kıymetin düzeltilmiş değerinden daha evvel ayrılmış olan amortismanların toplamının taşınmış değerleri indirilmek suretiyle tespit edilir.
- Bu usulde uygulanacak amortisman oranı % 50’yi geçmemek üzere normal amortisman oranının iki katıdır.
- Amortisman süresi normal amortisman oranına göre hesaplanır. Amortisman süresi 1 rakamının normal amortisman oranına bölünmesiyle bulunur ve küsuratlar tama tamamlanır. Bu sürenin son yılına devreden bakiye değer, o yıl tamamen yok edilir.

Azalan bakiyeler yöntemi yatırım yapan işletmelerin ilk yıllarda daha fazla amortisman ayırmak yoluyla amortisman giderlerinin bu yıllarda daha fazla olmasını sağlamasıdır. Böylece işletmelerin ödeyecekleri verginin bir kısmını daha sonraki yıllara erteleme imkanı tanınmaktadır. Enflasyon dönemlerinde ise, azalan bakiyeler yöntemine göre amortisman ayıran işletmeler vergi erteleme nedeniyle fon sağlamakta

³⁵⁷ Filiz GİRAY, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 97.

³⁵⁸ Hakan ERKUŞ, “ Enflasyon Muhasebeleri Düzenlemelerinden Sonra Tüm Yönleriyle Amortisman Uygulamaları”, (http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=53313_0aacb6b0c9d4e17f4933909b0466f3aa), 31.03.2011.

ve bu durum özellikle duran varlıkların yoğun olduğu işletmelerde enflasyona karşı koruyucu olmaktadır³⁵⁹.

g. Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Uygulanan Vergisel Teşvikler

Teknoloji Geliştirme Bölgesi; yeni veya ileri teknolojide mal ve hizmet üretmek isteyen girişimcilerin, araştırmacı ve akademisyenlerin sınaî ve ticari faaliyetlerini üniversitelerin yanında veya yakınında yürütebilmelerine ve bu üniversitelerden yararlanabilmelerine imkan vermek için kurulmuş akademik, sosyal ve kültürel sitelerdir. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, 06 Temmuz 2001 tarih ve 24454 sayılı, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği ise 19 Haziran 2002 tarih ve 24790 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Teknoloji bölgeleri konusu, Türkiye’nin gündemine 1987 yılında girmiş, ilk oluşum 1988 yılında gerçekleşmiştir. 2002 yılında ise sistemin yasal dayanağını oluşturulmuştur. Bu gün ülkemizde 2008 yılı sonu itibariyle kuruluş izni alan toplam 31 Teknoloji Geliştirme Bölgesinden 18’i yönetici şirketlerini kurmak ve bölgeye girişimci firma kabul etmek suretiyle faaliyete başlamış; 9 adedi yönetici şirketini kurduğu halde henüz firma kabulüne başlayamamış; geriye kalan 4 adedi ise yönetici şirketlerini henüz kurmamıştır³⁶⁰. 4961 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunun’ da yer alan amaçları ise şöyle sıralanabilir³⁶¹;

- Ülke sanayinin uluslararası rekabet edebilir ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulması amacıyla teknolojik bilgi üretilmesi,
- Üründe ve üretim yöntemlerinde yenilik geliştirilmesi,
- Ürün kalitesinin veya standardının yükseltilmesi,
- Verimliliğin artırılması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi,
- Teknolojik bilginin ticarileştirilmesi,
- Teknoloji yoğun yatırım ve girişimciliği desteklemek,
- Araştırmacı ve vasıflı kişilere iş imkânı yaratmak,

³⁵⁹ Nilgün BİLİCİ, “ Enflasyonun Mali Tablolar Üzerindeki Etkilerini Azaltmak İçin Türkiye’de Uygulanan Önlemler ”, **Sosyal Bilimler Dergisi, Journal of Graduate School of Social Sciences**, Cilt:2, Sayı: 1-2, 2003, s. 69-71.

³⁶⁰ T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI Devlet Denetleme Kurulu, **4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu Uygulamalarının Değerlendirilmesi ile Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunların Çözümüne İlişkin Öneri Geliştirilmesi**, 22.01.2009, s. 179.

³⁶¹ 06 Temmuz 2001 tarih ve 24454 Sayılı **Resmi Gazete**’nin 4691 Sayılı Kanun Metni.

- Teknoloji transferine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’de teknoloji geliştirmeye yönelik vergi teşviklerinin yasal dayanağı; Gelir Vergisi Kanunu (GVK), Kurumlar Vergi Kanunu (KVK) ile 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu (TBK) ve bu kanunlara dayanarak çıkartılan yönetmeliklerdir³⁶². Getirilen vergisel teşvikler ise şunlardır³⁶³;

- Teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet gösteren mükelleflerin bölgedeki yazılım ve Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar 31/12/2013 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden istisnadır. İstisna uygulamasında mükellefin tam veya dar mükellefiyet esasında gelir veya kurumlar vergisine tabi olmasının bir önemi bulunmamaktadır.
- Teknoloji geliştirme bölgelerinde çalışan araştırmacı, yazılımcı ve Ar-Ge personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri 31/12/2013 tarihine kadar gelir vergisinden istisnadır. Ücreti GV’den müstesna olan araştırmacı, yazılımcı ve Ar-Ge personelinin bölgede fiilen çalışıp çalışmadığı yönetici şirket tarafından denetlenecektir. Bölgede fiilen çalışmayanlara veya bölge dışında çalışılan süreye istisna uygulandığının tespit edilmesi halinde, ziya uğratılan vergi ve buna ilişkin cezalardan yönetici şirket de ayrıca sorumlu olacaktır.
- 4691 sayılı kanunla yönetici şirketlere getirilen bir muafiyet ise, Kanunun uygulanması ile ilgili işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutulmalarıdır. Atık su arıtma tesisi işleten bölgelerden, belediyelerce atık su bedeli alınmaz. Söz konusu muafiyet sadece yönetici şirketlere verilmiştir ve işlem vergileri için geçerlidir. Örneğin, KDV yükümlülüğü için bağışıklık söz konusu değildir.
- Teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketlerinin 4691 sayılı TBK uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançları da 31/12/2013 tarihine kadar gelir veya kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Yönetici

³⁶² Şaban UZAY, “ Türk Vergi Sisteminde Teknoloji Geliştirme Teşvikleri ”, **Üniversitelerdeki Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği: Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yeniden Yapılandırılmasının Gereklilikleri**, Editörler: R. Yıldız ve H. Atik, Detay Yayınevi, 2007, 319-355

³⁶³ Katma Değer Vergisi Kanunu Geçici Madde 20, 06 Temmuz 2001 tarih ve 24454 Sayılı **Resmi Gazete**’nin 4691 Sayılı Kanun Metni, Şaban UZAY, a.g.e., s.319-355, (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1079&uid=CXFSWT12943RW6C4&type=sirkuler>), (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1079&uid=34G6EH18FJAIMW3N&type=madde>), 31.01.2011.

şirketlerin istisna edilen kazançları; 4691 sayılı TBK kapsamında bölgenin kurulmasına, yönetilmesine ve işletilmesine ilişkin faaliyetlerden kaynaklanan kazançlardır.

- Bölgede faaliyette bulunan girişimcilerin kazançlarının gelir veya kurumlar vergisinden istisna bulunduğu süre içinde (31.12.2013 tarihine kadar), sadece bu bölgelerde ürettikleri ve sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, mobil ve askeri komuta kontrol uygulama yazılımı şeklindeki teslim ve hizmetleri katma değer vergisinden de istisnadır. Program ve lisans türleri itibariyle istisnadan yararlanılacak bedele ilişkin olarak asgari sınır belirlemeye, istisna uygulanacak yazılım programlarını tanımlamaya ve uygulamaya ilişkin usul ve esasları tespit etmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.
- Bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi istisnasından yararlanan mükellefler GVK'nın 19.maddesi gereğince yatırım indiriminden de yararlanabilmekteydi. Ancak 5479 sayılı kanunla 1.1.2006 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere GVK'nın "Ticari ve zirai kazançlarda yatırım indirimi istisnası" başlıklı 19. Maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. GVK 19. madde kapsamında, 1.1.2006'dan önce başlamış ve devam etmekte olan yatırımlarda iktisadi ve teknik bütünlük göstermek şartıyla bu tarihten sonra yapılan harcamalar için yatırım indirimi istisnası uygulanabilecektir.
- Organize sanayi, endüstri veya teknoloji geliştirme bölgelerinde yer alan gayrimenkullerin ifraz veya taksim veya birleştirme işlemleri harçtan müstesnadır.

h.Gelir Vergisi Stopajı İstisnası

31.12.2009 tarihine kadar uygulanmak üzere Gelir Vergisi Kanunu (GVK)'nın 2.maddenin (a) bendi kapsamındaki illerde³⁶⁴;

a) 1.4.2005 tarihinden itibaren yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, en az otuz işçi çalıştırmaları koşuluyla, bu iş yerlerinde çalıştırdıkları işçilerin,

³⁶⁴(<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1079&uid=44HLRTFHJMR4V2L2&type=madde>),
31.01.2010.

b) 1.4.2005 tarihinden önce işe başlamış olan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin,

c) 1.1.2005 tarihinden önce ilgili idareye vermiş oldukları en son aylık prim ve hizmet belgelerindeki işçi sayısını en az % 20 oranında artırmaları ve çalıştırılan toplam işçi sayısının asgari otuz kişiye ulaşması halinde, bu iş yerlerinde çalıştırılan toplam işçi sayısını geçmemek üzere, artırdıkları işçi sayısı ile mevcut işçilerden artırdıkları işçi sayısının iki katı kadar işçinin,

Ücret üzerinden hesaplanan gelir vergisinin; organize sanayi veya endüstri bölgelerinde kurulu iş yerleri için tamamı, diğer yerlerdeki iş yerleri için % 80'ni, verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilir.

Terkin edilecek tutar, işçi sayısı ile asgari ücret üzerinden ödenmesi gereken gelir vergisinin çarpımı sonucu bulunacak değer üzerinden yukarıda belirtilen oranlara göre saptanan tutarı aşamaz.

i.Eğitim ve Öğretim İşletmelerinde Kazanç İstisnası

Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okullarının işletilmesinden elde edilen kazançlar, ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde beş vergilendirme dönemi gelir vergisinden istisnadır. İstisna, okulların faaliyete geçtiği vergilendirme döneminden itibaren başlar³⁶⁵.

j. Gümrüklemeyle İlişkin Depolama ve Kiralama Hizmetleri İstisnası

Gümrük antrepoları ve geçici depolama yerleri ile gümrük hizmetlerinin verildiği gümrüklü sahalarda; ithalat ve ihracat işlemlerine konu mallar için verilen ardiye, depolama ve terminal hizmetleri ile vergisiz satış yapılan işyerlerinin "ve bu iş yerlerine depo ve ardiye gibi bağımsız birimlerin kiralanması vergi dışında tutulmuştur (KDVK mad.16).

k. Araçlar, Petrol Aramaları ve Teşvik Belgeli Yatırımlarda KDV İstisnası

Aşağıdaki teslim ve hizmetler KDV'den istisnadır³⁶⁶:

- Faaliyetleri kısmen veya tamamen deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının, yüzer tesis ve araçların kiralanması veya çeşitli şekillerde işletmecisi olan

³⁶⁵ (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=494>), 31.01.2010.

³⁶⁶ 02 Kasım 1984 Tarihli 18563 Sayılı Resmi Gazete, 3065 Sayılı KDVK.

mükelleflere bu amaçla yapılan deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının, yüzer tesis ve araçlarının teslimleri, bu araçların imal ve inşası ile ilgili olarak yapılan teslim ve hizmetler ile bunların tadili, onarım ve bakımı şeklinde ortaya çıkan hizmetler,

- Deniz ve hava taşıma araçları için liman ve hava meydanlarında yapılan hizmetler,
- Altın, gümüş ve platin ile ilgili arama, işletme ve rafinaj faaliyetleri ile 6326 Sayılı Petrol Kanunu hükümlerine göre yapılan petrol arama faaliyetlerine ilişkin olmak üzere, bu faaliyetleri yürütenlere yapılan teslim ve hizmetler,
- Limanlar ve hava meydanlarının inşası, yenilenmesi ve genişletilmesi işlerini kendisi yapan ya da başkalarına yaptıran mükelleflere bu işlerle ilgili olarak yapılan mal teslimleri ve hizmet ifaları.

I. Taşımacılık İstisnası

Transit ve Türkiye ile yabancı ülkeler arasında yapılan taşımacılık işlerinde, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek taşıma işleri vergiden istisnadır. Bu istisna, ikametgâhı, kanuni merkezi ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan mükelleflere ilgili ülkeler itibariyle karşılıklı olmak şartıyla tanınır³⁶⁷.

m. Endüstri Bölgelerinde Vergisel Teşvikler

Kanunun amacı, yatırımları teşvik etmek, yurtdışında çalışan Türk işçilerin tasarruflarını Türkiye'de yatırıma yönlendirmek ve yabancı sermaye girişinin artırılmasını sağlamaktır³⁶⁸.

Endüstri bölgelerinde işletmelere sağlanan vergi teşviki "*Gelir Vergisi Stopaj*"dır. 5084 sayılı Kanununa göre, 31.12.2009 tarihine kadar uygulanmak üzere bu kanunun 2.maddesinin (a) bendi kapsamındaki iller

- 1.4.2005 tarihinden itibaren yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri, en az otuz işçi çalıştırmaları koşuluyla yarattıkları istihdam,

- 1.4.2005 tarihinden önce faaliyette bulunan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri, işçi sayısını en az yüzde yirmi artırmaları ve çalıştırılan toplam işçi sayısının asgari otuz kişiye ulaşması halinde, yarattıkları ek istihdam ölçüsünde,

³⁶⁷ 02 Kasım 1984 Tarihli 18563 Sayılı Resmi Gazete, 3065 Sayılı KDVK.

³⁶⁸ (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=578>), 31.01.2011.

İşletmeler gelir vergisi stopajı istisnasından yararlanırlar. Bu teşvikten sadece gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri yararlanacaklardır.

Yatırımların artırılması ve özellikle yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmeyi kolaylaştırmak üzere kurulması planlanan endüstri bölgeleri kanunu çıkmış olmasına rağmen henüz kurulamamışlardır³⁶⁹.

n. İndirimli Kurumlar Vergi Uygulaması

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'na 32/A maddesi olarak 5838 sayılı Kanun'la eklenen indirimli kurumlar vergisi müessesesinin amacı, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, uluslararası rekabet gücünü artıracak büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemektir.

İndirimli kurumlar vergisi müessesesi ile Hazine Müsteşarlığı tarafından teşvik belgesine bağlanan yatırımlar dolayısıyla elde edilen kazançların düşük oranda vergilendirilmesi öngörülmektedir. Teşvikten yararlanma olanağı, 16.07.2009 tarih ve 27290 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı ile büyük ölçekli yatırımlarla bölgesel yatırımlara tanınmıştır. Bu kararname ile aynı zamanda büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel kabul edilen yatırımlarda aranacak asgari yatırım tutarı ve istihdam büyüklükleri de belirlenmiştir.

- İndirilen kurumlar vergisi veya gelir vergisi tutarı yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli vergi uygulamasına devam edilir.
- Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devri halinde indirimli vergi oranından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise devralan, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla yatırıma katkı tutarının kalan kısmı için yararlanır.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'na 5838 sayılı Kanun'la eklenen Geçici 4 üncü maddeye göre; münhasıran tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunanlardan üretim tesislerini Bakanlar Kurulunca

---

³⁶⁹ Filiz GİRAY, **Vergi Teşvik Sistemi**, s. 108-109.

belirlenen illere 31/12/2010 tarihine kadar nakleden ve asgari 50 kişilik istihdam sağlayan mükelleflerin, bu illerdeki işletmelerinden sağladıkları kazançlar için nakil tarihini izleyen hesap döneminden itibaren beş yıl süreyle kurumlar vergisi oranı % 75 indirimli olarak uygulanır. Bu teşvikten gelir vergisi mükellefleri de yararlanır³⁷⁰.

C. Yeni Teşvik Sistemi

Üretim ve istihdamı yani yatırımları arttırmak amacı ile ülkemizde yatırımlar devlet destekleri ile teşvik edilmektedir. Bu amaç çerçevesinde 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar, 16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş, anılan Kararın uygulanmasına ilişkin 2009/1 sayılı Tebliğ ise 28.07.2009 tarih ve 27302 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Bu kararın amacı, kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, istihdam ve üretimi arttırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü arttıracak teknolojik ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirme, doğrudan yabancı yatırımları arttırmak, bölgesel gelişmişlik farklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma geliştirme faaliyetlerini desteklemektir³⁷¹.

Yeni sistem³⁷²;

- ✓ Bölgesel – Sektörel Teşvik Sistemi,
- ✓ Büyük Proje Teşvik Sistemi,
- ✓ Genel Teşvik Sistemi olmak üzere 3 ana bileşenden oluşmaktadır

Bölgesel – Sektörel Teşvik Sisteminde bölgeler, İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)-Düzyey 2 esas alınarak sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine göre 26 il grubundan oluşan dört bölgeye ayrılmıştır. Desteklenecek sektörler, alt

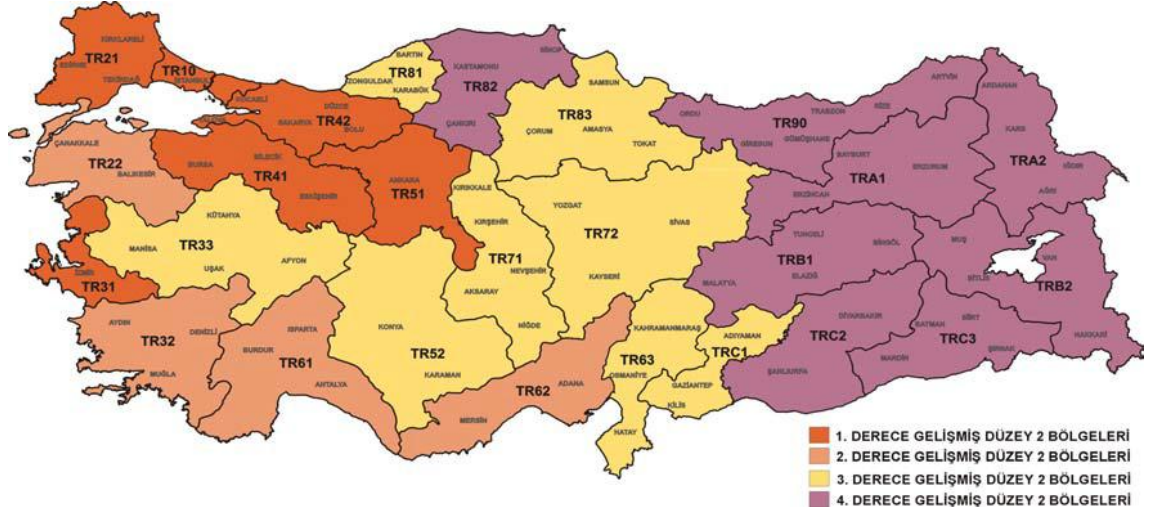
³⁷⁰ (< <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1299>>), 31.01.2011.

³⁷¹ Ömer TEKŞEN, “TMS 20 Standardındaki Devlet Teşvikleri İle Türkiye’de Yeni Teşvik Sisteminde Yatırıma Sağlanan Desteklerin Muhasebe ve Vergi Açısından İncelenmesi”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yıl 2010, Cilt XXIX, Sayı III, s. 432-433.

³⁷² T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları**, Eylül 2010, s. 4.

bölgelerin potansiyelleri, ekonomik ölçek kriterleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör kuruluşlarının görüşleri dikkate alınarak tespit edilmiştir³⁷³.

Şekil 2.3: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)-Düzye 2 Bazında Bölgeler

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları**, Eylül 2010, s. 4.

Büyük proje teşvik sisteminde, uluslararası düzeyde rekabet gücünü artıracak, Ar-Ge ve teknoloji içeriği yüksek sektörlerde belirli büyüklüğün üzerindeki yatırımlara destek sağlanması hedeflenmiştir. *Genel teşvik sisteminde*, bölgesel ve büyük proje sisteminde yer almayan ve desteklenmesi öngörülmeven sektörler dışında kalan yatırımlar yer almaktadır. Yeni sistemde desteklenmeyecek sektörler belirlenirken uluslararası yükümlülüklerimiz ile ilgili sektörlerde arz ve kapasite fazlalılığı olup olmadığı dikkate alınmıştır³⁷⁴.

³⁷³ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları**, s. 4.

³⁷⁴ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları**, s. 5.

Tablo 15.3: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler

I. Bölge	II. Bölge	III. Bölge	IV. Bölge
TR 10 İstanbul	TR22 Balıkesir, Çanakkale (Bozcaada, Gökçeada hariç)	TR52 Konya Karaman	TR82 Kastamonu Çankırı Sinop
TR21 Tekirdağ Edirne Kırklareli	TR32 Aydın Denizli Muğla	TR63 Hatay Kahramanmaraş Osmaniye	TR90 Trabzon, Ordu Rize, Giresun Artvin, Gümüşhane
TR31 İzmir	TR61 Antalya Isparta Burdur	TR71 Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	TRA1 Erzurum Erzincan Bayburt
TR41 Bursa Eskişehir Bilecik	TR62 Adana Mersin	TR33 Manisa Afyonkarahisar Kütahya, Uşak	TRA2 Ağrı, Kars Ardahan, Iğdır
TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova		TR72 Kayseri Sivas Yozgat	TRB2 Van, Muş Bitlis, Hakkari
TR51 Ankara		TR81 Zonguldak, Karabük Bartın	TRB1 Malatya Elazığ, Bingöl Tunceli
		TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	RTC2 Şanlıurfa Diyarbakır
		TRC1 Gaziantep Adıyaman Kilis	TRC3 Mardin, Batman Şırnak, Siirt

Kaynak: Ömer TEKŞEN, a.g.m., s. 435-436.

2009/15199 sayılı Karar döneminde uygulanan destek unsurları şunlardır³⁷⁵ :

- Bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için;
  - ✓ I inci ve II nci bölgelerde vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti;
  - ✓ III üncü ve IV üncü bölgelerde vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti
- Büyük ölçekli yatırımlar için;

³⁷⁵ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları**, s. 5.

- ✓ Vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti;
- Genel teşvik sistemi kapsamındaki yatırımlar için;
  - ✓ KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti.

Yüksek Planlama Kurulu'nun 10.07.2009 tarihli ve 2009/23 sayılı raporu üzerine 16.07.2009 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Karar'a göre, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri, bölgesel desteklerden yararlanacak yatırım konuları, her bir il grubunun yatırım potansiyeli ve rekabet gücü dikkate alınarak yatırımlara sağlanan destekler yukarıdaki gibi belirlenmiştir. Sağlanan teşvikleri şu şekilde özetleyebiliriz³⁷⁶;

- *Gümrük Vergisi Muafiyeti*; Teşvik belgesi kapsamındaki yatırım malları ile otomobil ve hafif ticari araç yatırımlarında yatırım dönemi içinde kalmak kaydıyla, CKD³⁷⁷ aksam ve parçalarının ithali, gemi ve elli metrenin üzerindeki yat inşa yatırımları ile ilgili tekne kabuğu ithali, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaftır.
- *KDV İstisnası*; 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince, teşvik belgesi kapsamında uygun görülen makine ve teçhizatın ithali ve yerli teslimleri katma değer vergisinden istisna edilir.
- *Faiz Desteği*; Bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli kredilerin, teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %75'ne kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kar payının 1-5 puanlık kısmının Müsteşarlıkça da uygun görülmesi halinde azami ilk beş yıl için ödenmek kaydıyla bütçe kaynaklarından karşılanmaktadır.
- *Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği*; Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında desteklenen yatırımlara istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı belirtilen sürelerde Hazine tarafından karşılanır.
- *Vergi İndirimi*; Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında gerçekleştirilen yatırımlarda bölgesel olarak değişiklik

³⁷⁶ 16 Temmuz 2009 Tarihli 27290 Sayılı Resmi Gazete, 2009/15199 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

³⁷⁷ Başka bir yerde montaj edilmek üzere demonte parçalardan oluşan üretim ve sevkiyatı.

göstererek uygulanan yatırıma katkı tutarı ve vergi oranlarındaki indirimlerdir.

Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında gerçekleştirilen yatırımlarda, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesi çerçevesinde, kurumlar vergisi veya gelir vergisine uygulanacak indirim oranları ile yatırıma katkı oranları aşağıda belirtilmiştir.

Ancak, teşvik belgesi kapsamında 31.12.2010 tarihine kadar yatırıma başlanması halinde aşağıda belirtilen indirim oranları ile yatırıma katkı oranları uygulanır. İndirilen kurumlar vergisi veya gelir vergisi tutarı yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli vergi uygulamasına devam edilir.

Arazi, arsa, royalti, yedek parça ve amortismanına tabi olmayan diğer harcamalar indirimli vergi uygulamasından yararlanamaz. 5520 sayılı Kanun gereği finans ve sigortacılık konularında faaliyet gösteren kurumlar ve iş ortaklıkları ile 4283 sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar, indirimli kurumlar vergisi veya gelir vergisi uygulamasından yararlanamaz ve indirimli oranlar stopaj suretiyle yapılan vergilendirmede uygulanmaz.

Tablo 16.3: 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A Maddesi Çerçevesinde, Kurumlar Vergisi/Gelir Vergisine Uygulanacak İndirim Oranları ve Yatırıma Katkı Oranları

Bölgeler	Bölgesel Uygulama		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)
I	10	25	25	25
II	15	40	30	40
III	20	60	40	60
IV	25	80	45	80

Kaynak: (<http://www.tesvik.com.tr/userfiles/file/2-Vergiindirimi.pdf>), 30.01.2011.

Tablo 17.3:31.12.2010 Tarihine Kadar Yatırıma Başlanması Durumunda Kurumlar Vergisi/Gelir Vergisine Uygulanacak İndirim Oranları ve Yatırıma Katkı Oranları

Bölgeler	Bölgesel Uygulama		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)
I	20	50	30	50
II	30	60	40	60
III	40	80	50	80
IV	60	90	70	90

Kaynak: (<http://www.tesvik.com.tr/userfiles/file/2-Vergiindirimi.pdf>), 30.01.2011.

▪ **Tekstil, Konfeksiyon ve Hazır Giyim, Deri ve Deri Mamülleri Sektörlerine Taşıma Desteği:**

Tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamülleri sektörlerinde I inci ve II'nci bölgelerdeki illerde faaliyette bulunan işletmelerin IV üncü bölgedeki illere 31.12.2010 tarihine kadar bütünüyle taşınması ve en az elli kişilik istihdam sağlanması halinde bu tesisler için; 5520 sayılı Kanunun geçici 4 üncü maddesi uyarınca kurumlar vergisi veya gelir vergisi beş yıl süreyle %75 oranında indirimli olarak uygulanır.

III. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİ TEŞVİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yatırımları teşvik edici vergi politikalarının etkinlik derecesini saptamak, bu konu ile ilgili yeni düzenlemelere gidilmesi veya mevcut politikalarda ayarlamalar yapılması açısından belirleyici olmaktadır. Türkiye'de teşvik politikalarında etkinlik, verimlilik ve yararlılık analizlerinin yapılmasını engelleyen birkaç temel neden bulunmaktadır³⁷⁸;

- Bu tür analizlere olanak tanıyacak yatırım tutarları ve kullanılan teşviklere ilişkin verilerin yetersizliği,
- Kurumsal yapılanmada yaşanan sorunlar; Teşvik Kurumu'nun her 10 yılda bir başka bir kuruma bağlanması ve gittiği her kurumda tekrar

³⁷⁸ Filiz GİRAY, **Vergi Teşvik Sistemi**, s. 129.

baştan yapılandırılması kurumsal birikimin oluşumunda sorunlara yol açmaktadır. Mevcut kurumsal yapı politika belirleme ve uygulama sonuçlarını analiz etme yönünde tasarlanmayıp daha çok rutin işler yapmak üzere organize olduğundan sayılan fonksiyonların yeterince yerine getirilememesi,

- Uygulayıcı kurumların çokluğu ve bunlar üzerinde koordinasyonu sağlayacak bir üst birimin olmayışıdır.

Var olan sorunlar çerçevesinde, ülkemizde yatırımlara uygulanan teşvik uygulamalarının etkinliğini inceleyebilmek sadece teşvik belgelerindeki bilgiler doğrultusunda olanaklı hale gelebilmektedir. Çalışmamızda ise, yıllar itibariyle elde edilmiş olan DYSY'ye ilişkin veriler doğrultusunda teşviklerin etkinliği irdelenmeye çalışılacak ve süreç 1980 öncesi dönem, 1980 sonrası dönem ve 2000'li yıllar olarak üç dönemde ele alınacaktır.

A.1980 Öncesi Dönem

Türkiye'de DYSY yatırımlarının gelişimi ele alınmak istediğinde bu süreç Osmanlı İmparatorluğuna kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin yabancı sermayenin girişine, siyasi ve ekonomik olarak güçlü olduğu dönemlerde kapitülasyonlarla izin vermiş ancak 16.yy ortalarından itibaren gücü giderek zayıflayan imparatorluk için kapitülasyonların beraberinde gelen yabancı sermaye, ülkenin bağımsızlığını tehdit eder olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletlerinin askeri, siyasi ve ekonomik baskısı altında iken bu ülkeler için sanayi mallarının kolayca satılabildiği bir açık pazar haline gelmiş ve yabancı şirketler sanayi alanındaki yatırımlarla ilgilenmemiştir.

İmparatorluğun son dönemlerinde ise, sanayinin teşvik edilmesine ilişkin önemli sayılabilecek düzenlemeler yapılmıştır. 1913 yılında "Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi" ve 1 Ocak 1917'de de Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatının Sureti Takibi Hakkında Nizamname" çıkartılmıştır. Bu yasa ile, sanayi tesisleri için 5000 metrekareye kadar arazi bağışı, emlak vergisi, öşür bedeli, ruhsatname harçları, inşaat vergisi muafiyeti, yatırım ve işletme ihtiyacı mallara gümrük muafiyeti gibi uygulamalar getirilmiştir. Fakat, bu yasadan yararlanma koşullarının oldukça basit olmasına rağmen uygulamada yararlananların sayısı çok az olmuştur.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, içinde bulunulan ekonomik durumu düzeltmek adına İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Liberal ekonomi sistemine önem veren ve bu yapıda düzenlemelere gidilmesine dikkat çeken kongre, yabancı sermaye konusunun açıklanmasında örnek olabilecek bir uygulamadır. 1923'ten sonraki liberal eğilimli ekonomi politiğinin temellerinin oluşturulduğu İzmir İktisat Kongresi'dir ve bu kongrenin düzenlenmesinin nedenlerinden biri, yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamaktır.

Tablo 18.3 ele alındığında, burada 1926-1933 yılları arasında Türkiye'ye gelen DYSY girişi ele alınmıştır. Bu süreç içerisinde 1926 yılında 6,5 milyon \$'lık giriş ülke içinde uygulanan liberal yanlı politikaların yabancı sermayeye sıcak baktığı ve bu durumda ülkeye giren yabancı sermayeye pozitif yansıdığı görülmektedir.

Tablo 18.3:1926-1933 Yılları Arasında DYSY'nin Gelişimi

Yıllar	Milyon TL	Milyon sterlin
1926	6,5	0,7
1927	5,3	0,6
1928	8,0	0,8
1929	12,0	1,2
1930	1,2	0,1
1931	0,8	0,1
1932	4,2	0,6
1933	1,1	0,2
Toplam	39,1	4,3

Kaynak: Nuri YAVAN-Hamdi KARA, a.g.m., s. 27.

Benimsenen ekonomik ideoloji kapsamında, 1913 tarihli "Teşvik-i Sanayi Kanunu" günün şartlarına uygun olarak, 1924 ve 1927 yıllarında yapılan değişikliklerle sanayileşmeyi daha da kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler getirmiştir. Bu kapsamda³⁷⁹,

- ✓ Sınai kuruluşlar müsakkafat vergisinden, arazi vergisinden, kazanç vergisinden, bu vergilerin özel idare ve belediyeye ait kısımlarından; maktu zam vergisinden;

³⁷⁹ Aytekin ALTIPARMAK, a.g.m., s. 71-72.

belediyelere ait inşaat, buhar kazanları, motorlar ve imbiklerin ruhsatiye resimlerinden muaf tutulacaktı.

- ✓ Sınaî kuruluş kurulması amacıyla çıkartılan hisse senetleri ve tahviller damga resminden muafı.
- ✓ Sınaî kuruluşların tesis, inşa ve tevsiinde kullanılan her türlü inşaat malzemesi; bu sınaî kuruluşlara ait olarak kurulacak nakliye, yükleme ve boşaltma ve itici güç üretim ve nakil tesisatı için gerekli tüm malzeme, güç araçları ile taşıtlar ve bunların yedek ve yenileme parçaları gümrük vergi ve resimlerinden muaf tutulacaktı.

Sanayi işletmelerine hammadde, makina ve donatma ithalatında vergi muafiyeti tanıyan bu yasanın uygulanması ile, 1928 yılında DYSY yatırımlarının girişinde artış yaşanmıştır. Bu durum bize, benimsenen vergi teşviklerinin yatırım girişlerini olumlu yönde etkilediği yani vergi teşviklerinin etkin olduğunu ifade etmektedir. Uygulamalar 1930 yılına kadar etkili olmuştur. Fakat, 1930 yılında yaşanan Büyük Buhran'la beraber küresel düzeyde yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar DYSY'nın girişinde de olumsuz yönde etkili olmuş ve bu dönemde önceki yıla oranla %90'lık bir düşüş yaşanmıştır. Yaşanan ekonomik kriz ile beraber benimsenen ekonomi politikası üzerinde değişiklik yapılmış ve bu süreçten itibaren Türkiye krizle birlikte dışa dönük iktisat politikasından içe dönük korumacı bir iktisat politikasına yönelmiş devletin ekonomide müdahale olanakları artmış, dış ticarete, mali alanda ve fiyatlar üzerinde geniş çaplı düzenlemelere gidilmiştir.

1942 yılında yürürlüğü son bulan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yerini başka bir yeni yasa almayınca, mevzuat ve uygulayıcı kuruluşlar dağınıklığa terk edilmiş ve 1942 yılında siyasi iktidarın serbest biçimde el değiştirdiği 1950 yılına kadar yatırımları teşvik edici herhangi bir tedbir uygulanmamıştır. Bu durum yabancı sermayenin girişini olumsuz yönde etkilemiştir³⁸⁰.

1950-1960 yılları yabancı sermayeyi özendirme önlemleri mevzuatı fazla gelişme göstermemiş olmamasından ötürü Tablo 19.3'te de görüldüğü üzere DYSY'nin girişi yönünde belli bir artış yaşanmamıştır.

³⁸⁰Yusuf KILDİŞ, “ Türkiye’de Vergi Teşvik Politikalarının Gelişimi”, (<http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-vergi-tesvik-politikalari-makale.html>), 03.03.2011.

Tablo 19.3:Türkiye’de 1954-1979 Döneminde İzin Verilen DYS Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (milyon \$)

Yıllar	Yıllık	Kümülatif	Yıllar	Yıllık	Kümülatif	Yıllar	Yıllık	Kümülatif
1954’e kadar	22,8	2,8	1962	4,2	22,7	1971	111,7	117,2
1956	22,2	5,0	1963	44,5	27,2	1972	112,8	130,0
1955	11,2	6,2	1964	111,9	39,1	1973	667,3	197,3
1956	33,4	9,6	1965	111,6	50,7	1974	-7,7	189,6
1957	11,3	10,9	1966	99,7	60,4	1975	115,1	204,7
1958	11,1	12,0	1967	99,0	69,4	1976	88,9	213,6
1959	33,4	15,4	1968	113,9	83,3	1977	99,2	222,8
1960	11,9	17,3	1969	113,2	96,5	1978	111,7	234,5
1961	11,2	18,5	1970	99,0	205,5	1979	-6,4	228,1

Kaynak: DPT, 1983; Aktaran: Nuri YAVAN- Hamdi KARA, a.g.m., s. 29.

Planlı döneme yabancı sermayeyi özendirme çabaları esas anlamıyla bu dönemde başlamıştır ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) ile 19 Şubat 1963 tarihli ve 202 Sayılı Yasa ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu’na ek bir bölüm getirilerek ülkemizde ilk defa yatırım indirimi uygulanmaya başlanmıştır. Yukarıda yer alan Tablo 19.3’ten de anlaşılacağı üzere, 1964 yılında getirilen bu uygulama ile hedeflenen amaca yani yabancı sermayeyi özendirme çabasına ulaşılabildiği söylenebilir. 1964 yılındaki DYSY girişi bir önceki yıla oranla %62’lik bir artış göstermiştir. 202 Sayılı Kanuna göre, yatırımın öz kaynaktan karşılanan kısmına uygulanacak yatırım indirimi nisbeti genel olarak %30, tarımsal yatırımlarda %40, az gelişmiş bölgelerdeki yatırımlarda %50’dir. Böylece, kanun bir taraftan kaynakların plan hedeflerine uygun yatırımlara yönelmesine, diğer taraftan da bu yatırımların gelişmemiş bölgelere kaydırılması amacı güdülmüştür. Bu dönemde önemli bir değişiklik ise, 5383 Sayılı Gümrük Kanunu’na bağlı olan 25.05.1964 tarih ve 474 Sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun’dur. Bu yasa ile Bakanlar Kurulu’na gümrük vergileri ile ithalde alınan diğer vergi ve resim oranlarının değiştirilmesi hakkı tanınmıştır³⁸¹.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) döneminde ise, yatırım indirimi, gümrük vergi ve resimlerin taksitlendirilmesi daha yoğun olarak uygulama alanı

³⁸¹ Yusuf KILDİŞ, a.g.m.

bulmuştur³⁸². 202 Sayılı Kanun'la uygulama imkanı bulan yatırım indirimindeki oranlar 933 Sayılı Kanun'la azami %80'e çıkartılmıştır. Bu dönem içerisinde gerçekleştirilen bu ek düzenleme ile birlikte 1968-1972 yılları itibariyle DYSY'de pozitif yönde ilerleyen bir gelişme sağlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) döneminde ise, özellikle ileri teknoloji gerektiren ara ve yatırım malı sanayilerinin belirli bir gelişme süresince rakip ithalata karşı korunması ve teşvik edilmesi esası getirilmiştir. Orta ve sürekli kredilerle ilgili önlemlerin ilki 1973'te dış satım garantili yatırım kredilerine tanınan vergi, resim, harç bağışıklığıdır. Bunun da etkileri olumlu yönde gerçekleşmiş ve 1973 yılında bir önceki yıla oranla yüzde 425'lik bir artış yaşanmış ve süreç içerisinde etkili bir artış bu yılda gerçekleşmiştir.

1980 öncesi dönem genel olarak değerlendirildiğinde, 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu aslında son derece liberal bir kanun olmakla birlikte, kendinden bekleneni sağlayamamış; izlenen pasif yabancı sermaye politikası ile 1954'ten 1980'e kadar geçen sürede Türkiye'ye sadece 230 milyon \$ civarında yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. Planlı dönem boyunca uygulanan çeşitli teşvikler, kalkınma ve sanayileşme çabalarını sektörler ve bölgeler itibariyle öngörülen hedeflere yönlendirmede kuşkusuz önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, planlarda öngörülen gelişme ve sosyal refahla ilgili hedeflere ulaşmada yeterince başarı sağlanamamıştır.

B.1980 Sonrası Dönem

Türkiye'ye yönelik DYSY yatırımları bakımından, 1980 sonrası dönem bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen 24 Ocak 1980 reform programı, sadece içe dönük ithal ikame sanayileşme stratejisinden dışa açık büyüme ve sanayileşme stratejisini hedeflemekle kalınmamış aynı zamanda başlattığı kapsamlı bir liberalleşme programının bir parçası olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları alanında da önemli bir değişimi öngörülmüştür. Uygulanmak istenen programın devreye sokulmasıyla birlikte DYSY girişlerini hızlandıracak idari ve yasal düzenlemeler gidilmiş ve 1980 sonrası dışa dönük bir sanayileşme stratejisine uygun olarak yatırımları teşvik edici vergi politikalarının amaçları yeniden belirlenmiştir. Bu amaçla

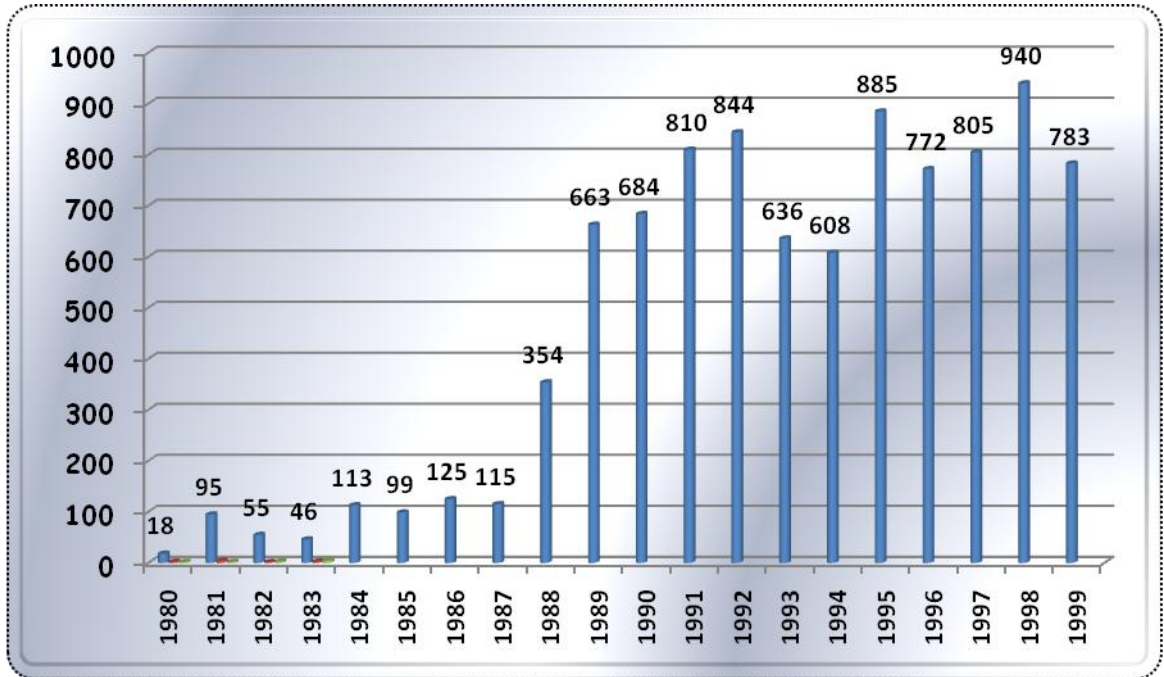
---

³⁸²T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, s. 116.

vergi kanunlarında bir dizi değişiklikler yapılmıştır. Aşağıda yer alan Grafik 9.3 bize 1980-1995 yılları arasında Türkiye'ye giren DYSY'yi göstermektedir. Verilen dağılım genel olarak ele alındığında 1980 öncesi döneme kıyasla yatırım girişlerinde artışlar meydana geldiği gözlemlenebilmektedir.

Bu dönemin başında 1980 yılında 24 Ocak Kararları alınmıştır. Bu kapsam çerçevesinde ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilmiş, yerine ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiştir. Bu bağlamda sanayiye ihraç imkanlarının artırılması için yoğun bir vergi teşvik politikaları uygulama alanı bulmuştur. Örneğin bu dönemde, Türkiye'ye döviz olarak getirildiğinin belgelenmesi şartıyla, Türkiye'de işyeri olan veya daimi temsilci bulunduran dar mükellef kurumların yurt dışı faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar kurumlar vergisinden 1986 yılından itibaren istisna tutulmuştur. Bu istisna esas itibariyle, dar mükellef kurumların teşviki suretiyle döviz girdilerinin artmasına yöneliktir³⁸³.

Grafik 9.3:1980-1999 Yılları Arasında DYSY Girişleri (Fiili Girişler)
(milyon\$)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Nisan 2007, Aktaran: Nihat BATMAZ-Sevinç TEKELİ, a.g.e, s. 129.

³⁸³ Yusuf KILDİŞ, a.g.m.

1987-1989 yılları arasında da Grafik 9.3'te görüldüğü üzere diğer yıllara nazaran DYSY artışlar yaşanmıştır. Bu süreç, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) dönemi içerisinde gerçekleşmektedir. Teşvik açısından ele alındığında, önemli bir teşvik türü olarak kabul edilen kaynak kullanımı destekleme primi bu 1985 yılında uygulamaya konulmuş, daha sonra 1989 yılında yürürlükten kalkmış olsa da 1996'da tekrardan uygulamaya konulmuştur. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde, gümrük muafiyeti, vergi, resim ve harç istisnası, yatırım indirimi, finansman fonu, hızlandırılmış amortisman gibi vergi teşvik unsurları uygulama alanı bulmuştur.

1990-1994 yılları Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulandığı dönemdir. Özellikle 1990 yılından itibaren yabancı sermaye girişinde orantılı olarak bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Altıncı Plan'da da bir önceki yıl vergi teşvik uygulamaları devam etmiş fakat yatırım indirimi açısından değinilmesi gereken bir süreç yaşanmıştır. Bu dönemde, yatırım indiriminden sadece kurumlar vergisi mükellefleri faydalanmış, gelir vergisi mükelleflerine bu imkan tanınmamıştır. Bu durum, büyük ölçekli yatırımların ülkeye çekilmesi açısından etkili olabilecek bir uygulama olurken, küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük işletmeler karşısında güçsüz kalmasına neden olmuştur.

1994 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerini DYSY üzerinde de gösterdiği Şekil 10'a göre çıkarılabilecek bir durumdur. Krizin ardından 13 Ocak 1995 tarihinde yatırımlarda devlet yardımları hakkındaki karar yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Bakanlar Kurulu kararıyla 1995 yılından itibaren uygulanacak yatırım teşvik sistemi düzenlenmiştir³⁸⁴.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1996-2000) uygulanmaya konulduğu süreç içerisinde DYSY'nin girişinde belli artışlar yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde, vergi ile ilgili yapısal düzenlemeler yapılması hedeflenmiş ve bu bağlamda Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile İlgili 4325 Sayılı Kanunla Vergisel Amaçlı Bazı Teşvikler getirilmiştir. Bunlar³⁸⁵;

– Madde 3;

a) Bu maddenin yürürlük tarihi ile 31.12.2000 tarihi arasında; Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamında sayılan illerde yeni işe başlayan gelir ve

³⁸⁴ Yusuf KILDİŞ, a.g.m.

³⁸⁵ 23 Ocak 1998 Tarihli 23239 Sayılı Resmi Gazete.

kurumlar vergisi mükelleflerinin, bu illerdeki işyerlerinde fiilen ve sürekli olarak 10 ve daha fazla işçi çalıştırmaları şartıyla, münhasıran bu iş yerlerinden elde ettikleri kazançları işe başlama tarihinden itibaren yatırım dönemi dahil 5 vergilendirme dönemi gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu kazançlar hakkında; 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 25 inci maddesinin ikinci fıkrası ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin 6 numaralı bendinin (b) alt bendi hükümleri uygulanmaz.

b) (a) fıkrasında belirtilen gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin anılan fıkradaki istisna süresinin sonunda başlamak ve 31.12.2007 tarihinde sona ermek üzere, bu illerdeki işyerlerinde fiilen ve sürekli olarak on ve daha fazla işçi çalıştırmaları şartıyla, münhasıran bu işyerlerinden elde ettikleri kazançları üzerinden hesaplanan gelir ve kurumlar vergisinden aşağıda belirtilen oranlarda indirim yapılır.

- İndirim oranı; 10 işçi çalıştıranlarda % 40, 51 ve daha yukarı işçi çalıştıranlarda % 60'dır. 11 ile 50 arasında (50 dahil) işçi çalıştıranlar için uygulanacak indirim oranı, % 40 oranına her bir işçi için 0.5 puan eklemek suretiyle bulunur. Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce kapsama dahil illerde işyeri bulunan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, 31.10.1997 tarihinden önce vermiş oldukları en son 4 aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ilave olarak yeni işe aldıkları ve bu işyerlerinde fiilen çalıştırdıkları işçi sayısının 10 ve daha yukarı olması halinde, 1.1.1998-31.12.2007 tarihleri arasında bu işyerlerinden elde ettikleri kazançları üzerinden hesaplanan gelir ve kurumlar vergisine bu fıkra da belirtilen indirim oranları uygulanır. Bu fıkra kapsamına giren kazançlar üzerinden, Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin 6 numaralı bendinin (b) alt bendine göre tevkif edilecek gelir vergisi için de yukarıda belirtilen oranlarda indirim yapılır. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Maliye Bakanlığınca belirlenir.

4325 Sayılı Kanunla beraber 6 Mayıs 1998 tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ'de yatırımları teşvik etmek adına sağlanacak destek unsurları şu şekilde sıralanmıştır³⁸⁶;

- ✓ Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası,
- ✓ Yatırım İndirimi,
- ✓ İthalde Katma Değer Vergisi ertelemeşi,
- ✓ Yerli makine ve teçhizatta Katma Değer Vergisi desteği,
- ✓ Vergi Resim ve Harç istisnası,
- ✓ Enerji Desteği,
- ✓ Arsa Tahsisi,
- ✓ Fon'dan Kredi Tahsisi'dir.

Bu destek unsurlarından yararlanabilmek için Müsteşarlktan teşvik belgesi temin edilmesi zorunludur. Gelişmiş Yörelerde gerçekleştirilecek yatırımlardan teşvik belgesine bağlanabilecek ve destek unsurlarından yararlandırılacak yatırımlar şunlardır³⁸⁷:

- ✓ Elektrik enerjisi üretimi yatırımları (otoprodüktör yatırımları dahil),
- ✓ Altyapı yatırımları,
- ✓ Yap-işlet ve/veya yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yapılacak yatırımlar,
- ✓ Ar-Ge, tasarım, yeni ürün ve model geliştirmeye yönelik yatırımlar,
- ✓ Çevre korumaya yönelik yatırımlar,
- ✓ Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunca belirlenen öncelikli teknoloji yatırımları
- ✓ Elektronik sanayi yatırımları,
- ✓ Gemi ve yat inşa yatırımları,
- ✓ Tersane yatırımları (gemi inşa ve onarımını sağlayan tesisler),
- ✓ Teknopark, bilişim teknolojisi , eğitim, sağlık, turizm ve haberleşmeye yönelik yatırımlar dahil olmak üzere Müsteşarlıkça belirlenecek diğer hizmet yatırımları,

³⁸⁶ 06.05.1998/23334 Tebliğ No: 98/1, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ.

³⁸⁷ 06.05.1998/23334 Tebliğ No: 98/1, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ.

- ✓ Mevcut yatırımın Kalkınmada Öncelikli Yörelere veya yurt dışına nakli halinde aynı mahalde aynı veya farklı konuda gerçekleştirilmesi Müsteşarlıkça uygun görülecek yatırımlar,
- ✓ Tevsi, modernizasyon, yenileme, kalite düzeltme, darboğaz giderme, entegrasyon ve tamamlama yatırımları,
- ✓ Yüksek teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden bir veya birden fazlasını içeren ve sabit yatırım tutarı 50 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirası'nın üzerindeki komple yeni yatırımlardan Müsteşarlıkça uygun görülecek yatırımlar. *(50 milyon ABD Dolarlık yatırımın tesbitinde, aynı tüzel kişiliğe ait olmak üzere gelişmiş ve diğer yörelerde entegrasyon niteliğindeki yatırımlar bütünüyle dikkate alınır.)*

1980-1999 yılları arasını genel olarak ele aldığımızda, bu dönemler içerisinde alınan teşvik tedbirleri üretken yatırımları istenilen ölçüde uyarmaktan uzak kalmış, yatırımlar hedeflenen çizgiye ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise, yatırımlara ayrılan fonların ulaştırma, enerji ve inşaat gibi hizmet sektörüne ağırlık verilmesi sonucu yeterli düzeye ulaşamaması ve devletin yoğun iç borçlanmaya gitmesi sonucunda özel tasarrufların yatırımlar yerine daha kolay ve risksiz alanlara kaydırılmasıdır³⁸⁸.

C. 2000'li Yıllar

2000'li yıllar DYSY girişleri açısından diğer yıllara oranla ciddi artışların yaşandığı dönemlerdir. Örneğin, 2000 yılında DYSY girişi 982 milyon \$ iken, 2001 yılında %241'lik bir artışla 3.352 milyon \$'a ulaşmıştır. Grafik 10'dan da görüldüğü üzere, özellikle 2005-2008 yılları incelenen dönemler itibarıyla DYSY girişi açısından en yüksek seviyelerin yaşandığı yıllar arasındadır.

Ülkemiz açısından DYSY'nin girişini etkileyebilecek birçok faktör vardır. Örneğin, ülkemizin coğrafi konumu, hammadde kaynakları, fiziki altyapısı gibi birçok unsur yer alırken, günümüz şartları daha çok vergi politikaları üzerine odaklanmakta ve ülkelerin vergi teşvik olanaklarına göre seçim yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında,

---

³⁸⁸ Yusuf KILDİŞ, a.g.m.

özellikle ilk uygulanma tarihi 01.03.2004 olan 5084 Sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Değişiklik Yapılması Hakkında” kanun ile beraberinde gelen 5228, 5350, 5538, 5568 ve 5615 sayılı Kanunlarla önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunlarla birlikte, bölgesel teşvik çalışmaları ön plana çıkmıştır. Bu süreç çerçevesinde vergi teşvik uygulamaları açısından yapılan çalışmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1.Yatırım İndirimi

202 Sayılı Kanunla 1963 yılında vergi sistemimize dahil edilmiş olan yatırım indirimi uygulaması ile yatırımlar teşvik edilmek istenerek üretimin ve dolayısıyla istihdamın artırılması amaçlanmıştır. %40 oranında uygulanmakta olan yatırım indirimi, kalkınma öncelikli yörelerde %100, 250 milyon \$ aşan sınıai yatırımlarında %200 uygulanmıştır. 5479 Sayılı Kanunla 01.01.2006 tarihinden geçerli olmak üzere kaldırılmıştır.

2.İndirilmiş Kurumlar Vergisi Oranları

Bugün artık küresel alanda yaşanan rekabette ülkeler, vergi sistemlerini basitleştirmekte ve vergi oranlarını düşürmektedir. Özellikle çok uluslu şirketlerin karlılığını etkileyen kurumlar vergisi DYSY’ler açısından son derece önemli bir vergidir. Vergi oranlarının yüksek olması yatırımların efektif vergi oranlarının düşük olduğu ülkelere yönelmesine yol açabilir. İşte olası bu durum ülkeleri, sermayeyi kendi sınırlarına çekebilmek için kurum kazancı üzerindeki vergileri azaltarak birbirleriyle vergi rekabetine girişmesine neden olmaktadır. Elbette buradaki temel nokta kurumlar vergisi matrahının elastikiyetidir. Çünkü dolaysız vergi niteliğindeki gelir ve kurumlar vergisi bir maliyet unsuru olarak fiyatları etkiler ve buna bağlı olarak da işletmelerin karlarını belirler³⁸⁹. Ülkemizde, Kurumlar vergisi mükellefleri 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 2. maddesinde sayılmıştır. Bu maddeye göre, sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, iş ortaklıkları kurumlar vergisi mükellefidirler.

Türkiye’de Kurumlar Vergisi oranları gerek yerli sermaye gerekse yabancı sermayenin yararlanabilmesi için, vergi rekabeti olgusu çerçevesinde, azalan bir trend gerçekleştirmiştir. 1960-1967 yılları arasında %20 olan kurumlar vergisi oranı, 1980’de %100’ün de üzerinde bir artışla %50 olmuştur. 1986 yılından sonra ise sürekli azalış

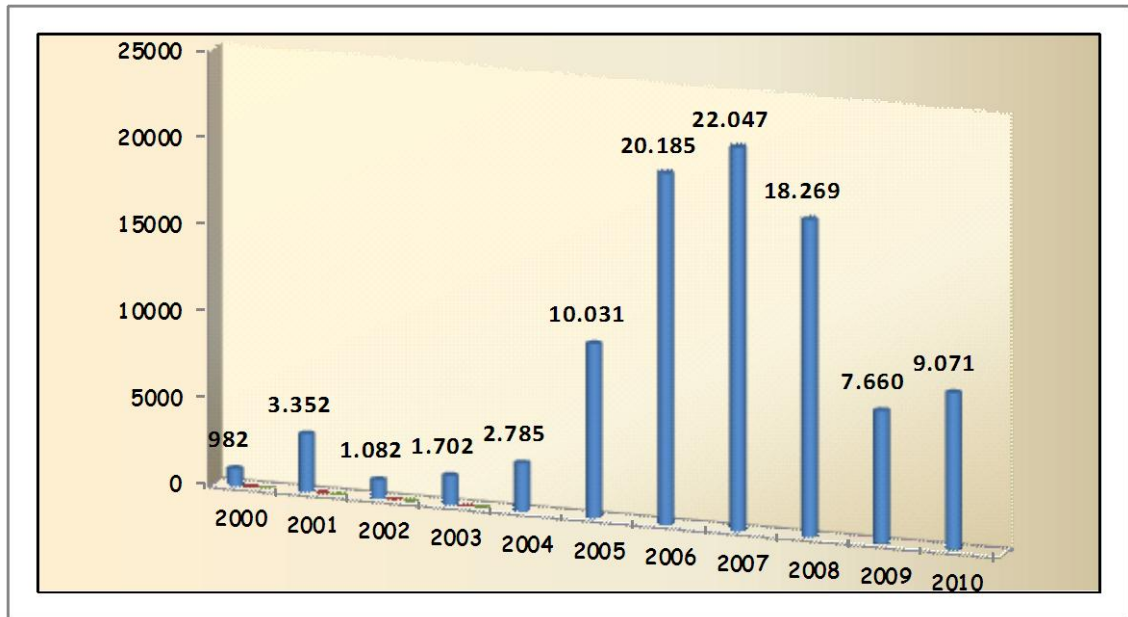
³⁸⁹ Hamza KAHRİMAN, a.g.m., s. 93.

göstererek 1995'te %44, 2000 yılında %30'a gerilemiştir. 2000-2003 yılları arasında Kurumlar Vergisinin %30 oranına ek olarak bu oranın %10'u kadar fon payı da alınmaktaydı ve kurumlar vergisinin fiili oranı aslında %33 olarak gerçekleşmekteydi. 2005 yılında ise, fon payı kaldırılarak bu oran %30'a düşürüldü. İlerleyen yıllarda tüm yatırımcıları teşvik etmek amacıyla vergi oranı %30'dan %20'ye indirilmiştir ve 21.06.2006 tarih ve 26205 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 5520 sayılı kanun çerçevesinde, 2007 yılından geçerli olmak üzere kurumlar vergisi oranı %20 olarak belirlenmiştir. Bu tutum DYSY'leri çekme amacı açısından olumlu bir gelişme olmuştur ki Grafik 10.3'de bu durumun katkısını net olarak görebilmekteyiz.

3.4691 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler

4961 Sayılı Kanuna 5035 Sayılı Kanunun 44'üncü maddesiyle eklenen geçici 2'inci Yönetici şirketlerin bu Kanun uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançlar ile bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, münhasıran bu bölgedeki yazılım ve Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları 31.12.2013 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır. Bölgede çalıştırılan araştırmacı, yazılımcı ve Ar-Ge personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri 31.12.2013 tarihine kadar her türlü vergiden müstesnadır.

Grafik 10.3:2000-2010 Yılları Arasında DYSY Girişleri (milyon \$)

Kaynak: Investment Environment In Turkey, YASED, October 2010, s.12, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Nisan 2011, s. 13.

4.4747 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler

20.03.2002 tarihli ve 4747 Sayılı Kanun, 01.04.1002 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bu Kanunla istihdamı teşvik amacıyla bazı değişiklikler yapılmıştır. Anılan teşvikler 1 yıl süre ile uygulama alanı bulmuştur. Getirilen teşvik ile beraber sigorta primi ve işsizlik sigortası işveren payının 1 yıl süre ile ertelenmesi sağlanmıştır. 30.04.2001 tarihi itibariyle faaliyette bulunan işyerlerinde 01.06.2001 tarihinden önce verilecek SSK bildiriminde yer alan işçi sayısına ilaveten 31.12.2002 tarihinde alınan işçilerin işe başladığı aydan itibaren 12 ay süre ile tahakkuk ettirilen sigorta primi ile işsizlik sigorta primlerinin işveren hisselerinin; toplu iş sözleşmesi yapma ehliyetine sahip sendika üyesi olan işçiler için %50'si, diğer işçiler için %37'si bir yıl süre ile ertelenmiştir. Gelir vergisi tevkifatının 1 yıl süre ile ertelenmesi, SSK primi işveren payında olduğu gibi aynı oranda işçi ücretinden kesilen vergilerde de 1 yıl ertelenmiştir.

5.5225 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler

5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimcilerini Teşvik Kanunu ile Kanun kapsamındaki kültür yatırımı ve girişimleri için uygulanması planlanan teşvik unsurları; gelir vergisi stopajı, sigorta primi işveren paylarında indirim, enerji desteği, taşınmaz mal tahsisidir. Bu Kanunun amacı; bireyin ve toplumun kültürel gereksinimlerinin karşılanmasını; kültür varlıkları ile somut olmayan kültürel mirasın korunmasını ve sürdürülebilir kültürün birer ögesi haline getirilmesini; kültürel iletişim ve etkileşim ortamının etkinleştirilmesini; sanatsal ve kültürel değerlerin üretilmesi, toplumun bu değerlere ulaşım olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesini, ülkemizin kültür varlıklarının yaşatılması ve ülke ekonomisine katkı yaratan bir unsur olarak değerlendirilmesi, kullanılması ile kültür merkezlerinin yapımı ve işletilmesine yönelik kültür yatırımı ve kültür girişimlerinin teşvik edilmesini sağlamaktır. Gelir vergisi stopajı indirimi konusunda, bu Kanun uyarınca belge almış kurumlar vergisi mükellefi yatırımcı veya girişimcilerin, ilgili idareye verecekleri aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri, münhasıran belgeli yatırım veya girişimde çalıştıracakları işçilerin ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinin, yatırım aşamasında üç yılı aşmamak kaydıyla % 50'si, işletme aşamasında ise yedi yılı aşmamak kaydıyla % 25'i, verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilirken; Sigorta primi işveren paylarında indirim ile, bu Kanun uyarınca belgelendirilmiş kurumlar vergisi mükellefi

yatırımcı veya girişimcilerin, ilgili idareye verecekleri aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri, münhasıran belgeli yatırım veya girişimde çalıştıracakları işçilerin, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 72 ve 73 üncü maddeleri uyarınca prime esas kazançları üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hissesinin, yatırım aşamasında üç yılı aşmamak şartıyla % 50'si, işletme aşamasında ise yedi yılı aşmamak şartıyla % 25'i, Hazinece karşılanacaktır.

6.5084 Sayılı Kanunla Getirilen Teşvikler

5084 Sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Değişiklik Yapılması Hakkında” Kanun 29.01.2004 tarihinde Meclis Genel Kurulunda kabul edilmiş ve 06.02.2004 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmaktır. Vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteği açısından Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına gayrisafi yurt içi hâsıla tutarı 1500 ABD Doları veya daha az olan illeri, bedelsiz arsa ve arazi temini açısından kalkınmada öncelikli yöreler kapsamındaki diğer illeri kapsamaktadır. Bu kanun çerçevesinde getirilen Gelir Vergisi Stopajı, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin 1.10.2003 tarihinden sonra yeni işe aldıkları işçilerin ücretleri üzerinden kesilen gelir vergisi terkin edilerek işverene gelir vergisi tutarı kadar kaynak aktarılmış olacaktır. Bu uygulama 31.12.2008 tarihine kadar devam edecek, organize sanayi bölgelerinde verginin %100’ü, diğer yerlerde ise, %80’i terkin edilecektir. Serbest Bölgeler açısından bakıldığında ise, 3218 sayılı Kanuna geçici madde eklenmiştir. Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile ilgili olarak yaptıkları işlemler 31.12.2008 tarihine kadar her türlü vergi, resim ve harçtan müstesnadır. Bu Kanunun uygulama süresi 5 yıl ile sınırlanmış fakat iş dünyası yasanın uygulanma süresinin uzatılmasını isteyince, söz konusu Kanunda yer alan teşviklerle ilgili çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. 5084 sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilen değişiklikler ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- ✓ 12.05.2005 Tarihinde TBMM görüşülerek kabul edilen ve 18.05.2005 tarihinde 25819 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğü giren 5350 sayılı kanun ile 5084 sayılı Yatırım ve İstihdamı Teşvik kanunu maddelerin de değişiklik yapılmıştır. Mecliste kabul edilen 5350 sayılı kanunla daha önce

36 ilde uygulanmakta olan 5084 sayılı yasanın kapsamı genişletilerek 13 yeni il daha (Kilis, Tunceli, Kastamonu, Niğde, Kahramanmaraş, Elazığ, Çorum, Artvin, Kütahya, Trabzon, Rize, Nevşehir, Karaman) bu kapsama dâhil edilmiş ve yasadan yararlanan il sayısı 49 ulaşmıştır. Bu kanun ile beraber yeni uygulamalar getirilmiştir. Bunlar; 01.04.2005 tarihinden sonra kapsama dahil 49 ilde yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri asgari 30 işçi çalıştırma koşulu ile Gelir vergisi ve Sigorta primleri işveren hissesi teşviki ve enerji desteğinden yararlanacaklardır. 01.04.2005 tarihinde önce işe başlayan ve 5350 sayılı yasa ile kapsama alınan illerdeki gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri 31.12.2004 tarihi itibari ile çalıştırdıkları mevcut içi sayılarını asgari %20 artırmaları ve en az 30 işçi çalıştırma koşulu ile Gelir vergisi ve Sigorta primleri işveren hissesi teşviki ve enerji desteğinden yararlanacaklardır. 01.04.2005 tarihi itibari ile 5084 sayılı yasadan yararlanan 36 ildeki yatırımcılar için eski uygulama 5350 sayılı yasanın Geçici 1. maddesine göre devam edecektir. Bu illerde yeni işe başlayan mükellefler için asgari 30 işçi çalıştırma şartı getirilmiştir. 01.04.2005 tarihinden itibaren kapsama dahil 49 ilde eski işyerlerinin mevcut işçi sayılarını %20 artırmaları ve asgari 30 işçi çalıştırmaları koşulu ile artırdıkları işçi sayısının iki katı oranında mevcut eski işçilerinin de teşvikten yararlanması sağlanmıştır. 5084 sayılı Kanunun sigorta primi işveren hissesi teşvikini düzenleyen 4 üncü maddesinde 5350 sayılı Kanunla yapılan değişiklik 01/04/2005 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiş olup, uygulama 31.12.2008 tarihinde sona erecektir. 31.12.2007 tarihine kadar tamamlanan yeni yatırımlar için gelir stopaj vergisi teşviki, maddede yer alan süreye bakılmaksızın yatırımın tamamlandığı tarihi izleyen beş yıl süresince uygulanacaktır. Örneğin, 31.12.2005 tarihinde tamamlanan bir yatırım için 2010 yılının Aralık ayına kadar teşvikten yararlanılacaktır.

- ✓ 26.12.2006 tarihli ve 5568 Sayılı Kanunun 5'inci maddesi ile 5084 Sayılı Kanunun 7'inci maddesinin (h) bendinde değişiklik yapılarak bu madde, "Bu Kanunun 3,4 ve 6 ncı maddelerinde yer alan destek ve teşvikler, bu maddelerde belirtilen sürelerle bakılmaksızın Kanun kapsamına giren illerdeki yeni yatırımlardan; 31.12.2007 tarihine kadar tamamlananlar için 5 yıl, 31.12.2008 tarihine kadar tamamlananlar için 4 yıl, 31.12.2009 tarihine kadar

tamamlananlar için 3 yıl süreyle uygulanır.” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikle beraber teşviklerden yararlanma süreleri ise şöyle olacaktır;

Yeni Yatırım Tamamlanma Tarihi	Teşvikten Yararlanma Süresi
31.12.2007	5 Yıl (31.12.2012)
31.12.2008	4 Yıl (31.12.2012)
31.12.2009	3Yıl (31.12.2012)

- ✓ 5615 Sayılı Kanununun 24’üncü maddesini (D) fıkrası ile 5084 Sayılı Kanuna eklenen geçici 2’inci madde ile, Bu Kanununun 3 üncü, 4 üncü ve 6 ncı maddelerinde yer alan destek ve teşviklerden, bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren 5 yıl süreyle, bu maddelerdeki şartları taşımaları kaydıyla Gökçeada ve Bozcaada’daki işletmeler de yararlanır." Hükmü getirilmiştir. Yapılan bu düzenleme ile Çanakkale ilinin Bozacaada ve Gökçeada ilçeleri de gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren hissesi teşviki bakımından teşvik kapsamına alınmıştır.

Kanunlarda yapılan değişikliklerle birlikte daha önce ele aldığımız Yeni Teşvik Sisteminin getirdikleri genel olarak ele alınırsa, getirilen değişikliklerle birlikte ki özellikle 2004 yılı sonrası Kanunlarla getirilen yeniliklerde, artık vergi teşvik uygulamalarının amaçlarının daha çok bölgesel kalkınma, istihdamın artırılması ve işsizlikle mücadele odaklı olduğu, bu amaca yönelik getirilen istisna ve muafiyet uygulamalarının kapsamı arttırılırken, diğer vergi istisna ve muafiyetlerinde bir daralma yaşandığı gözlemlenmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı küresel ekonomik krizin etkisinin azalmaya başlamasından ve yeni teşvik sistemine yönelik beklentilerden dolayı firmalarca ertelenen yatırım kararları yeni teşvik sistemiyle beraber 2009-2010 yılında alınmış, dolayısıyla bir önceki döneme göre kıyaslandığında düzenlenen teşvik belgesi sayısında % 43, sabit yatırım tutarında % 94 ve öngörülen istihdamda % 53 oranında artış olmuştur. Bu durumun yabancı sermaye girişlerine de katkısı pozitif yönde olmuş ve 2009 yılından 2010 yılına geçişte bir artış yaşandığı Grafik 11.3’den de anlaşılmaktadır.

Diğer ülkeler de olduğu gibi ülkemizde de DYSY girişlerini etkileyen birçok faktör vardır. Yıllar itibariyle yabancı sermaye yatırımlarının dağılımını ele alarak

incelenmek istenen dönemler sadece vergi teşvikleri açısından ele alınıp vergi teşvik uygulamaları DYSY girişinde etkilidir demek doğru bir yaklaşım olmayıp, tüm faktörler bir arada ele alınıp değerlendirilmelidir. Örneğin, özellikle 2000 yılından sonraki dönemde DYSY girişinde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Bunun arkasında o süreçte Kurumlar Vergisi oranlarında indirimle gidilmesinin yanında, uygulama konan yeni teşvik sistemlerinin başarısı, iktidarda olan hükümetin hem siyasi hem de ekonomik açıdan istikrarlı bir politika izlemesi bununla beraber, Türkiye'deki yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde yapılan çalışmalar 2000'li yıllar sonrasında DYSY'yi ülkeye çekme konusunda başarılı olmuştur.

IV. ÜLKEMİZDE VERGİ TEŞVİK SİSTEMİNE İLİŞKİN SORUNLAR

Ülkeler arası ekonomik sınırların kalkması ve bu ideoloji doğrultusunda ülkelerin yatırımları kendi sahalarına çekebilmesi adına değişik uygulamalar günümüzde gerçekleşmektedir ki bunların başında vergi teşvikleri yer almaktadır.

Ülkemiz açısından ele alındığında ise, diğer ülkelerde olduğu gibi vergi teşvik uygulamalarına yer verilmektedir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, çağın şartlarına uygun olarak teşvik uygulamaları belirlenmekte fakat istenen etkinlik sağlanamamaktadır. Bu durumun ise belli başlı nedenleri bulunmaktadır;

- ✓ Teşvik sisteminin etkinsizliği; yatırımların teşvikine yönelik kullanılacak araçlar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu amaca yönelik kullanılacak enstrümanlar hemen hemen her ülkede benzerlik teşkil etmekle birlikte, ülkelerin ekonomik ve sosyal özellikleri ile kalkınma düzeyine bağlı olarak uygulanan teşvik programları ve bu amaç için kullanılan araçlar farklılık göstermektedir. Bir teşvik politikasının ise başarısını belirleyen önemli özelliklerden bir tanesi etkinliktir³⁹⁰. Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik sistemi genel ve yaygın bir yatırım sübvansiyonu görünümündedir. Teşvik uygulamalarının sübvansiyon şekline dönüşmesi ise uluslararası platformda kabul gören bir durum değildir. Yaygınlaşan ve süreklilik gösteren bu uygulamalar hem verimlilik hem de uluslar arası rekabet açısından potansiyel sakıncalar içermektedir³⁹¹.

---

³⁹⁰ Hamza KAHRİMAN, a.g.m, s. 101.

³⁹¹ Birol KOVANCILAR, a.g.e., s. 36.

- ✓ Kaynak sorunu ve sürdürülebilirlik; etkin bir vergi teşvik politikası yürüterek hedeflenen miktarda ve nitelikte yatırımın realize edilebilmesi için yeterli miktarda kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Hedeflenenin gerçekleşmesini sağlayacak boyutta kaynak yoksa uygulanan teşvik politikasının başarılı olması ve hedeflenen düzeyde yatırımın gerçekleşmesi sağlanamaz³⁹². Türkiye’de uzun dönemli sürdürülebilir bir kalkınma düzeyini besleyecek sabit sermaye yatırımlarını gerçekleştirmek için bu amaca dönük istikrarlı ve rekabet edebilir finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kaynağı belli olmayan bir yatırım teşvik programının başlatılması, yatırımlar üzerinde teşvik etkisinden güvensizliğe yol açarak uzun dönemde yatırımları engelleyici bir yapıya dönüşür. Türkiye’de özel kesim sabit sermaye yatırımlarını finanse edecek sağlıklı bir finans sistemi oluşturulmamış ve kamunun teşvik amaçlı kullanabileceği fonları sembolik düzeylere gerilemiştir³⁹³. Bir başka deyişle yürürlükteki teşvik sistemi, mevcut yapısı ile sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Bir yandan kaynak azalırken, diğer yandan teşvik sisteminin tüm yörelerde aynı şekilde uygulanması çelişkili bir durum ortaya çıkarmıştır³⁹⁴.
- ✓ Koordinasyon eksikliği; Türkiye’de yatırım teşvik prosesine bir şekilde müdahil olan 20’ye yakın kamu ve özel kurum bulunmaktadır. Bu kurumlar arasında koordinasyon sağlayacak herhangi bir üst birimin olmaması kurumsal karmaşaya yol açmaktadır. Birbirinden kopuk uygulamalar doğru uygulamalar olsa bile, etkisi zayıf kalmakta ve sonuç almayı güçleştirmektedir³⁹⁵.
- ✓ Belirsizlik; teşvik mevzuatının, yatırımcılar için büyük belirsizlik ve kafa karışıklığına yol açacak şekilde, vergi idareleri, gümrükler ve Hazine tarafından farklı yorumlanması seyrek rastlanan bir durum değildir. Teşvik mevzuatında ve vergi sisteminde açık ve detaylı tanımların eksikliği belirsiz ve keyfi bir ortam meydana getirmektedir. yatırım teşvik sisteminin anlaşılabilirliği ve belirsizliği yatırımcıları soğutabilmektedir. Sistem birbirinden kopuk Kanun, kararname, Tebliğlerle belirlenen uygulamam

³⁹² Mustafa DURAN, *Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Etkinliği*, s. 26-27.

³⁹³ Hamza KAHRİMAN, a.g.m, s. 102-103.

³⁹⁴ Birol KOVANCILAR, a.g.e., s. 37.

³⁹⁵ Mustafa DURAN, *Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Etkinliği*, s. 73-74.

esaslarına dayanmaktadır³⁹⁶. Söz gelimi, bir yabancı yatırımcının yararlanabileceği teşvikler araştırıldığında, Yabancı Sermaye Kanunu ve çerçeve kararlarından, vergi kanunlarına, Merkez Bankası uygulamalarından, Gümrük Kanununa kadar pek çok kanun ve düzenlemelere bakılması gerekmektedir. Sistemin sürekli değiştiği göz önüne alındığında uygulayıcıların bile tam anlamıyla hakim olamadığı bu mevzuatın yatırımcılar tarafından bilinmesi mümkün görülmemektedir³⁹⁷.

V. TÜRK TEŞVİK SİSTEMİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE ÇEKME POTANSİYELİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

- ✓ Mevcut yatırım teşvik sisteminde yatırım miktarını, zamanlamasını, bölgesini veya sektörünü etkileyebilecek boyutta bir teşvik aracı bulunmamaktadır³⁹⁸.
- ✓ Türkiye’de devlet kaynaklı teşvik ve yardımlar bir iş yapılmasına yardımcı bir unsur olmaktan ziyade işin yapılabilmesinin temel gerekçesi olarak algılanmaktadır. Bu durum da, ülke ekonomisine artı değer yaratabilecek yatırımların dışlanmasına neden olarak kaynak transferinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır³⁹⁹.
- ✓ Türkiye’de belli başlı vergilerin yanı sıra yatırım esnasında karşılaşılan fon, resim ve harç şeklinde birçok işlem vergisi bulunmaktadır. Bunların tutarı ile ilgili sağlıklı herhangi bir bilgi bulunmadığından teşvik oranları ne ölçüde katkı göstermektedir hesaplanamamaktadır⁴⁰⁰.
- ✓ Teşvik rekabetinin ülkelere ağır maliyetler yükleyebildiği bir dönemde ülkemiz teşvik sisteminin maliyet ve faydalarını karşılaştırmamız, sistemin etkinlik, verimlilik ve yararlılık analizlerin yapılmasını engelleyen bir yapı mevcuttur. Bu tür analizlere imkan tanıyacak yatırım tutarları ve kullanılan teşviklere ilişkin veriler yetersizdir⁴⁰¹.
- ✓ Teşvik mevzuatında kurumsal çatışmalar, eşgüdüm eksikliği ve belirsizlik söz konusu olabilmektedir. Vergi idaresi ve yatırım teşvikleri sistemi Türkiye’de,

³⁹⁶ Hamza KAHRİMAN, a.g.m, s. 103.

³⁹⁷ Birol KOVANCILAR, a.g.e., s. 37.

³⁹⁸ Mustafa DURAN, **Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Etkinliği**, s. 21.

³⁹⁹ Tuğrul GÖRGÜN, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**, Uzmanlık Tezi, T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2004, s. 92.

⁴⁰⁰ Mustafa DURAN, **Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Etkinliği**, s. 20.

⁴⁰¹ Hamza KAHRİMAN, a.g.m, s. 104.

çoğu zaman çakışan farklı mevzuat ve yetkilere sahip uygulamacı birkaç kamu kurum ve kuruluşu tarafından yürütülmektedir. Bu durum, hepsi kendi düzenlemelerine sahip kurumların arasında anlaşmazlık olmasına neden olmaktadır⁴⁰².

- ✓ Ülkemizde yatırım iklimi açısından önemli bir sorun alanı vergi sistemi ve vergi idaresidir. Dünya Bankasının tespitlerine göre, vergi sistemi Türkiye'ye yatırım yapan girişimcilerin en çok şikayet ettikleri temel sorun alanları arasındadır. Yani, Türk vergi sistemi ekonominin gelişmesine, tasarruf, yatırım ve istihdama ciddi engeller oluşturmakta, kayıt dışı ekonomiyi ve istihdamı teşvik etmektedir⁴⁰³.
- ✓ Yatırım projelerinin sektör, yatırım yeri ve yatırımın içeriği teknoloji açısından yönlendirilebilmesi için devlet yardımlarının seçici olması ve yönlendirme için en uygun yardım türünün yeterli oranda verilmesi gerekmektedir⁴⁰⁴.
- ✓ Yatırımcılar için vergilendirmeye ilgili diğer bir önemli sorun karmaşık ve sıkça değişen vergi kuralları, vergi dairelerinde yaşanan sıkıntılar ve geciktirilen ya da hiç yapılmayan geri ödemeler gelmektedir. Bu faktörler, yatırımcıların iş planları ve fizibilite çalışmaları açısından öngörmez bir ortam oluşturmaktadır⁴⁰⁵.

---

⁴⁰² Naci MUTER-Birol KOVANCILAR, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabetinin Türk Kamu Mali Yapısı Üzerine Olası Etkileri: Türk Vergi ve Vergi Sistemine Yönelik Öneriler”, **19. Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ**, 10-14 Mayıs 2004, Antalya, s. 17.

⁴⁰³ Hamza KAHRİMAN, a.g.m, s. 104.

⁴⁰⁴ Tuğrul GÖRGÜN, a.g.e., s. 93.

⁴⁰⁵ Hamza KAHRİMAN, a.g.m, s. 105.

SONUÇ

Küreselleşme olgusunun giderek yaygınlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan DYS akımı, ekonomi politikalarındaki liberalleşme, sermayenin serbest dolaşımı, ticarete serbestleşme gibi faktörlerle birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için çok önemli bir konu haline gelmiştir. DYSY ev sahibi ülkelerin ekonomilerini çeşitli yönlerden katkıda bulunur. DYSY'den, tasarruf açığını gidermesi, sermaye birikimine katkıda bulunması, ülkeye teknoloji ve yönetim bilgisi getirmesi, ülke içindeki rekabeti artırması, insan kaynaklarını geliştirmesi, istihdam yaratması, ödemeler dengesini olumlu etkilemesi ve bütün bu etkilerin sonucunda ülkenin kalkınmasına katkıda bulunması beklenir. Var olan etkileri açısından bakıldığında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve niteliği, ülkelerin kalkınma düzeyini etkileyen önemli unsurlardan bir tanesidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kalkınma arasındaki bu ilişki kapsamında ülkeler daha yüksek refah düzeyine sahip olabilmek için kaynaklarını, belirledikleri stratejiler doğrultusunda verimli alanlara kanalize etmektedir ki bu amaç doğrultusunda kullanılan politika araçlarından birisi de teşviklerdir.

Özellikle global anlamda ekonomik ve siyasi olguların gelişmesi ve bununla beraber doğrudan yabancı yatırımlarının ülkelere sağladığı faydaların anlaşılmasıyla, doğrudan yabancı sermayeye yönelik dünya çapında bir rekabet başlatmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için mücadele eden ve sayısı gittikçe artış gösteren devletlerin olduğu yerlerde, vergi teşvikleri küresel bir araç haline gelmiştir. Vergi teşvikleri, ekonomik yatırımları devletin çizgisinde belli bir yolda hareket ettirmek için uyarlanmış herhangi bir ölçülebilir vergi avantajı olarak tanımlanabilmektedir. Bu teşvikler, yabancı yatırımcıların bölgesel yatırım yeri kararlarını etkilemek ve çeşitli teçhizatın ithal edilmesi yoluyla teknoloji transferi yapmak gibi amaçlarla uygulanmaktadır. Sanayisi gelişmiş ülkeler, ülkelerine gelen doğrudan yabancı yatırımcılara nakdi yardım veya hızlandırılmış amortisman indirimi gibi teşvikler teklif ederken, gelişmekte olan ülkeler vergi tatilleri ve ithalat vergisi muafiyeti gibi teşvikler sunmuşlardır. Bu sebepten ötürü vergi teşvikleri gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilen bir çok vergi reformu programlarında geniş bir yer teşkil etmiştir. Tüm bu değişimler bu tür yatırımların sağlayacağı avantajlardan faydalanma çabası için gerçekleşmiş ancak yapı olarak her ülke için farklı uygulama sonuçları doğurmuştur.

Ülkeler, gün geçtikçe ekonomilerine katkılarını daha iyi anladıkları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için daha çok uğraş vermektedirler. Küreselleşme ile birlikte artan yabancı sermaye miktarı beraberinde teknoloji, istihdam, büyüme ve refah artışı getirmektedir. Bu nedenle DYSY'lerin sağlamış olduğu avantajları göz ardı etmenin imkanı kalmamıştır. Bu kapsam çerçevesinde, vergileme alanında meydana gelen gelişmeleri izlemek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilebilmesi açısından, Türkiye gibi gelişme yolunda olan ülkeler içinde önemli ve gerekli bir olgudur. Uluslararası alanda hareket eden DYSY'den daha fazla pay alabilmek için, özellikle son 20 yıldır ülkeler arasında önemli derecede bir rekabet yaşanmaktadır. Yaşanan rekabet, teşvik politikalarına da yansıdığı için kullanılan teşvik araçları da giderek zenginleşmektedir. Teşvikler getirilirken ülkeye doğrudan yabancı yatırım çekmek ya da ülkedeki yabancıların eğitim, yerel tedarik, araştırma ve geliştirme veya ihracat gibi istenen yönde davranılmasını sağlamak amaçlanır. Çoğu teşvik yerli ve yabancı yatırımcı arasında ayırım yapmasa da ikisinden birine yönelik olabilir. Küresel anlamda bu denli önemli boyutlara ulaşan sermaye akımları ve bu akımları kendilerine çekmek isteyen ülkelerin uyguladığı vergi teşviklerine Türkiye de kayıtsız kalamamıştır.

Türkiye açısından da DYSY önemli bir yere sahiptir. Yabancı sermaye ele alındığında, Türkiye'nin DYSY'nin oldukça eski bir geçmişi vardır. Bu süreç Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Yabancı sermaye girişi ise beraberinde çeşitli ekonomik uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Küresel anlamda önem arz eden vergi teşvikleri Türkiye'de de uygulanan ekonomik araçlardan bir tanesidir. Ülkemizde önem arz eden yatırım teşvik politikalarını 19. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayinin desteklenmesi ile ilgili ilk çalışmalar 1863 yılında kurulan Islah-ı Sanayi Komisyonu oluşturulması ile başlamasına rağmen, konu ile ilgili olarak çıkarılan ilk yasa 14.12.1913 tarihli "Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati" dir. Bu yasadaki Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli ölçüde yararlanılmış ve bu kanun sonraki uygulamalara da temel teşkil etmiştir. 1980 sonrası ise, dışa dönük bir sanayileşme stratejisine uygun olarak yatırımları teşvik edici vergi teşviklerinin amaçları yeniden belirlenmiş, kullanılan araçlar daha da çeşitlendirilmiş ve müteşebbislerin daha çok yatırım yapmaları yoğun bir şekilde desteklenmiştir. Bu amaçla, vergi kanunlarında bir dizi değişiklikler yapılmış ve Türk Vergi Sistemi adeta bir "teşvikler, istisna ve muafiyetler" mevzuatı haline dönüştürülmüştür.

Ülkemizde uygulanmakta olan vergi teşviklerinin belirli amaçları bulunmaktadır. Bunlar, kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, istihdam ve üretimi arttırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü arttıracak teknolojik ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları arttırmak, bölgesel gelişmişlik farklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma geliştirme faaliyetlerini desteklemektir. Fakat hedeflenen amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği ya da vergi teşviklerinin ne derece etkin olduğunun açıklanabilmesi için, kamu oyuna sunulan verilerin yetersizliği bizi bu gibi analizlerin sonuçlandırılmasından mahrum bırakmaktadır. Çünkü, bir teşvik politikasının başarısını belirleyen önemli özelliklerinden biri etkinliktir. Etkinlik, sistemin hedeflenen alanlara arzulan oranda yatırımı kanalize etme gücüne sahip olmasıdır. Türkiye’de uygulanan vergi teşviklerinin etkinliği değerlendirildiğinde, özellikle 1980’lerden sonra verilen teşviklerin sayısında görülen artış sebebiyle, bu politikanın erozyona uğramasına neden olmuştur. Her şeyin teşvik edilir olması hiç bir şeyin teşvik edilmemesi sonucunu doğurmuştur. Ülkemizde en etkili ve faydalı yatırım teşvik unsuru sayılan yatırım indirimi istisnası zaman içinde yapılan değişiklikler ile önemli oranda aşınmış ve kurumlara sağlanan vergi avantajı 1/3 düzeyinde azalmıştır. Azami teşvik sayılan % 100 yatırım indiriminde dahi yatırımcı, yatırım tutarının ancak % 25’ini geri alabilmekteydi. Sonuçta gelinen bu nokta, giderek büyüyen ve içinden çıkılmaz hale gelen bir mevzuat yumağı, bürokrasi karmaşıklığı olgusunu ortaya çıkarmıştır.

Yaşanan uygulama zorluklarıyla beraber, günümüz enflasyon ortamında, yatırımları teşvik edici vergi politikalarında başarılı olmanın ön koşulları; teşviklerin yatırımın hangi aşamasında uygulanacağını tespit edilmesi, hangi alanlara ve ne tür teşviklerin verileceğinin çok iyi saptanmasıdır. Enflasyon ortamında, gelecekle ilgili var olan belirsizlikler yatırımcıyı caydıran bir faktördür. Dolayısıyla, teşviklerin, yatırım öncesinde veya yatırım esnasında verilmesi yatırımın bir an önce bitirilmesi açısından etkili olabilir. Ülkemizde kamu finansman sorununun boyutları da dikkate alınarak, artık teşvik politikalarında sanayileşme, rekabet gücü yaratma ve dünya ile bütünleşme hedeflerine uygun bir biçimde seçici davranılmasına özen gösterilmelidir. Çünkü ülkemizdeki yatırım teşvik sistemi genel yatırım yardımı niteliğindedir. Artık

sanayileşme hedefleri ve dünya konjonktürü dikkate alınarak uygulanan teşvik politikalarında çok seçici davranılması ve bu yönde gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Beklenenin aksine, vergi ve vergi teşvikleri ekonomik ve sosyal problemlerin çözümünde kullanılacak tek enstrüman olarak görülmemelidir. Yatırımlar açısından ki özellikle yabancı yatırımların ülkeye kazandırılması açısından, yürütülecek temel kamu politikalarının ana hedefi istikrarın sağlanmasına yönelik olmalıdır. Teşvik uygulamaları ise, makro ekonomik istikrara bağlı olarak yatırımların özendirilmesini sağlayacak mahiyette üretim faktörlerinin daha verimli alanlara yönlendirilmesi konusunda işlev görmelidir. Teşvik uygulamalarına bunun ötesinde bir işlev yüklemenin anlamsız olduğu Plummer, Aryeetey, Mintz 'in yaptığı çalışmalarda da belirtilmiştir.

Sonuç olarak, DYS yatırımlarının diğer belirleyicileri sabit kabul edildiğinde, vergi oranlarının ve vergi teşviklerinin DYS yatırımı kararları üzerinde bir etkisi olduğu söylenebilir. Özellikle vergi tatilleri, yatırım indirimleri, hızlandırılmış amortisman gibi teşvik türleri bu yatırımlar için belirleyici faktör olabilirler. Ancak vergi faktörünün yatırım kararlarında ana belirleyici olmadığı da belirtilmelidir. Çünkü yabancı yatırımlar açısından ele alındığında, yatırım yeri olarak seçilecek ülkenin temel kriterleri; genel ekonomik performansı, hukuki alt yapısı, ekonomik ve siyasi istikrarı, şeffaflık düzeyi, pazar büyüklüğü, nitelikli işgücü, rekabet koşulları, fiziki altyapısı vergi oranları, hammadde durumu, yatırım maliyetleri ve sağlanan teşvikleridir. DYS yatırımlarını etkileyen diğer faktörler işin içine girdiğinde, vergilerin bu faktörlerin bazısına göre yatırım kararları üzerindeki etkisi nispeten daha azdır. Çalışmada da belirtmeye çalıştığımız gibi vergi teşvikleri yabancı sermayeyi ülkeye çekme açısından var olan unsurlardan sadece birisidir. Bu durumda yatırım ortamına ilişkin genel unsurlarda yapılacak iyileştirmelere ilave olarak yapılması gereken; Türk vergi ve teşvik sisteminin günün koşulları ve teşvik rekabeti bağlamında yeniden gözden geçirilerek yatırım stratejisinin tamamlayıcı parçaları olarak düzenlenmesini sağlamaktır. Teşvik temelli düzenlemelere ilave olarak birçok ülkenin uyguladığı kural temelli düzenlemeler de göz önünde bulundurulmalı ve koordineli bir şekilde her iki alanda da gereken ilerlemeler sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

ACAR, Mustafa, “ Küresel Finansal Kriz ve Türkiye’ye Etkileri”, **MÜSİAD Çerçeve Dergisi**, Mart 2009.

ACİNÖROĞLU, Serkan, “ Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Yıl:1 Sayı:2, Kış 2009.

AÇIKALIN, Sezgin- ÜNAL, Seyfettin, **Doğrudan Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Bursa, 2009.

AÇIKALIN, Sezgin - GÜL, Ekrem - YAŞAR, Ercan, “ Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi “, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Aralık 2006.

AFŞAR, Muharrem, “ **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü**”, (<http://www.eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M9.pdf>).

AGODO, Oriye “The Determinants of U. S. Private Manufacturing Investments in Africa”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 9, No. 3, Winter, 1978.

AKÇA, Yüksel, “ Serbest Bölgeler ve Serbest Bölge Faaliyetlerinin Esasları”, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../serbestbsayi9.doc).

AKDİŞ, Muhammed, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, **İnceleme Yarışması Mansiyon, Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul, YASED Yayınları No:33,1988.

AKLAN, Nejla ADANUR, “ Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları “, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 6, Temmuz 1997.

AKTAŞ, Ahmet, “ Vergisel Teşvik Türü Olarak Düşük Oranlı Kurumlar Vergisinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Analiz”, **Vergi Teşviklerinin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi Yased İnceleme Yarışması VII**, Haziran 2007.

AKYOL, M. Emin ,“Yatırım İndirimi Uygulamasında Son Durum”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 349, Eylül 2010.

ALAGÖZ, Mehmet- ERDOĞAN Savaş - TOPALLI Nurgün, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme “, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), 2008.

ALICI, Aslı AKGÜÇ - UCAL, Meltem ŞENGÜN, “Foreign Direct Investment, Exports and Output Growth of Turkey: Causality Analysis”, **Paper to be Presented at the European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference**, 11-13 September 2003 in Madrid.

ALTIPARMAK, Aytekin, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi”, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m5.pdf>).

ALTUNAY, Ezel, “ Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Türkiye’nin Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı:34, 2010/2.

Ankara Ticaret Odası, **Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikaları**, Ankara, Haziran 2000, Yayın No: 14.

APAK, Sudi- TAVŞANCI, Aykut, “Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları İle Uyumu”, **Maliye Finans Yazıları**, Yıl:22, Sayı: 80, Temmuz 2008.

ARIKAN, Deniz, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Arıkan Basım Yayın, 2006.

ARIKAN, Zeynep - AKDENİZ, H. Ahmet, “ Küreselleşen Dünya’da Vergi Cennetlerinin Ekonomik Analizi”, **Review of Social, Economic&Business Studies**, Vol. 5/6.

ATAÇ, Beyhan, Kamu Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları Yayın No: 1476, Eskişehir, 2003.

ATAÇ, Engin, **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Eskişehir, Ekim 2004,

AYKIN, Hasan, “ Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği”, **Yaklaşım Dergisi**, Nisan 2006.

BAL, Harun, “ Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri ve Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımları “, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 10, 2000.

BAL, Harun- GÖZ, Devlet “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 19, Sayı:2, 2010.

BASU, Anupam- SINIVASAN, Krishna “Foreign Direct Investment in Africa- Some Case Studies”, **IMF Working Paper**, Mart 2002.

BATMAZ, Nihat- TUNCA, Halil, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**, Beta Basım, İstanbul, Mayıs 2005.

BATMAZ, Nihat-TEKEL ,Sevinç, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Denizli, Mart 2009.

BAYRAKTAR, Fulya, **Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, GA/03-1-1, Ankara, Ocak 2003.

BAYRAKTUTAN, Yusuf “ Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri “, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:2, 2003.

BENK, Serkan “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler”, **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Yıl:2004, Cilt:6 Sayı:1 Sıra:8, No:195, (<http://isguc.org/index.php?p=article&id=195&cilt=6&sayi=1&yil=2004>).

BERKÖZ, Lale - TÜRK, Şevkiye Şence, “ Yabancı Yatırımların Yer Seçimini Etkileyen Faktörler “, **İTÜ Dergisi/a Mimarlık, planlama, tasarım**, Cilt:6, Sayı:2, Eylül 2007.

BIYIK Recep - KIRATLI, Aydın, **Vergi Teşvikleri ve Korumaları**, Geliştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Yaklaşım Yayıncılık, Temmuz 2006.

BİLİCİ, Nilgün, “ Enflasyonun Mali Tablolar Üzerindeki Etkilerini Azaltmak İçin Türkiye’de Uygulanan Önlemler”, **Sosyal Bilimler Dergisi, Journal of Graduate School of Social Sciences**, Cilt:2, Sayı: 1-2, 2003.

BULUT, Mustafa, **Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği**, Ankara, 2009.

CANBAY, Tülin, **Değişen Dünyadaki Yeni Vergisel Oluşumlar**, Dora, Bursa, 2009.

CANDEMİR Aykan, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler “, **Ege Akademik Bakış 9(2)**, 2009.

CANDEMİR, Akyan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama Cilt II**, Yased, Aralık 2006.

CÖMERT, Faruk, “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, **Hazine Dergisi**, Sayı:13, Ocak 2000.

ÇALIŞKAN, Özgür, “ Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler”, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/.../dunya.doc).

ÇELEBİ, Ahmet Kemal, **Bölgesel Kalkınmada Teşvik Edici Vergi Politikası ve Planlı Dönem Türkiye Uygulaması**, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 1986.

ÇETİNKAYA, Murat, “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımın Önemi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 11, 2004.

ÇETİNTAŞ, Hakan, “ Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet”, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../global.doc), 10.09.2010.

ÇİNKO, Levent, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makro Ekonomik Etkileri “, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XXVI, Sayı: 1, 2009.

COŞAR, Nevin, “Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi”, (http://74.125.155.132/scholar?q=cache:YZHCOfhKdwwJ:scholar.google.com/+Osman1%C4%B1da+yabanc%C4%B1+sermaye&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1), 02.02.2011.

DEICHMANN, Joel – KARIDIS, Socrates - SAYEK, Selin, “ Foreign Direct Invesment in Turkey: Regional Determinants”, (<http://www.bilkent.edu.tr/~sayek/FDITR.pdf>).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), **Macaristan Ülke Bülteni**, Mayıs 2005.

DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Mayıs 2000.

DURAN, Mustafa, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ocak 2003.

DURAN, Mustafa Sungur, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aralık 1998.

DURAN, Mustafa, **Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi 32.

EASSON, Alex, **Tax Incentives for Direct Investment**, Kluwer Law International, 2004,

EFE, Birol, **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi “İzmir Örneği”**, İzmir Ticaret Odası Yayın No: 120, İzmir, 2002.

EKER, Aytaç, **AB ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Doğu Matbaası, Ankara 1995.

EMEN, Türksöy “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme”, **Vergi ve Teşviklerin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi, YASED İNCELEME YARIŞMASI VII**, Haziran 2007.

EMSEN, Selçuk - DEĞER, Kemal **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 953.

ERCAN, Metin Kamil, “ Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki “, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2/2001.

ERÇAKAR,M. Emin-KARAGÖL,Erdal TANAS, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, **SETA ANALİZ**, Sayı: 33, Ocak 2011.

ERDAL Fuat - TATOĞLU, Ekrem, “Locational Determinants of Foreign Direct Investment in An Emerging Market Economy: Evidence From Turkey”, **Multinational Business Review**, Vol.10, No.1.

ERDİLEK, Asım, “ Türkiye’nin Osmanlı’dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış”, (<uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi...ano>), 21.12.2011.

ERKUŞ, Hakan, “Enflasyon Muhasebeleri Düzenlemelerinden Sonra Tüm Yönleriyle Amortisman Uygulamaları”,(http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=53313_0aacb6b0c9d4e17f4933909b0466f3aa).

EROL, Ahmet, “Serbest Bölgelerde Tanınan Ayrıcalık ve Teşvikler 1”, **Mükellefin Dergisi**, Sayı: 88, Nisan 2000.

FELKER, Greg B. “.Southeast Asian Industrialisation And Changing Global Production System”., **Third World Quarterly**, Vol:24, Number:2, 2003.

FINKENZELLER ,Martin - SPENGEL, Christoph, “ Taxation Papers Measuring the Effective Levels of Company Taxation in the New Members States: A Quantitive Analysis”, European Commision, **Working Paper Series No:7/2004**,

FLECTHER, Kevin,“ Tax Incentives in Cambodia, Lao PDR, and Vietnam”, **Prepared for the IMF Conference on Foreign Direct Investment: Opportunities and Challenges for Cambodia, Lao PDR and Vietnam** Hanoi, Vietnam, August 16-17, 2002.

Gelir İdaresi Başkanlığı, (<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1295>).

GERÇEK, Adnan, “Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1-2, 1995-1996.

GEYİKDAĞI, V. Necla, **Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye 1854-1914**, Hil Yayın, Aralık 2008.

GİRAY, Filiz ,**Avrupa Birliği ve Türkiye’de Efektif Vergi Oranları**, Ezgi Kitabevi, 2010,

GİRAY, Filiz, **Vergi Teşvik Sistemi**, Ezgi Kitabevi, 2008.

GOODSPEED, Timothy J, “Taxation and FDI In Developed and Developing Countries”, **International Studies Program Public Finance Conference The Challenges of Tax Reform in a Global Economy**.

GÖK, Rukiye, “Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvikler”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 351, Kasım 2010.

GÖKBUNAR, Ramazan, **Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası ve Avrupa Birliği’ne Uyum**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilimdalı, İzmir 1998.

GÖKYAYLA ,Cemile DEMİR- SÜRAL, Ceyda, “ 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt : 6, Sayı : 2, 2004.

GÖRGÜN, Tuğrul, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**, Uzmanlık Tezi, T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.

GÖRMEZÖZ, Kızbeş KILIÇ, **Türkiye’ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisi (Uzmanlık Tezi)**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.

GÖVDERE, Bekir, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği “, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 28, Nisan 2003.

GÖVER Z. Tuğrul, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi 40, Temmuz 2005.

GUELLEC, Dominique - POTETELSBERGHE, . Bruno Van ,The Impact of Public R&D Expenditure On Business R&D., November 2001, (http://www.ulb.ac.be/cours/solvay/vanpottelsberghe/resources/Pap_EINT_2.pdf).

GÜÇLÜ,Sami- BİLEN, Mahmut, “ 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:6 , Eylül-Ekim 1995.

GÜNDOĞDU, Mustafa, “Teşvikli Yatırım Mallarında KDV Uygulaması”, (<archive.ismmmo.org.tr/docs/.../04-MUSTAFA%20GUNDOGDU13.doc>).

GÜVEN, Yılmaz, “ Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Nisan 2008, 3(1).

GÜZEL, Simla, “Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye’nin Durumu”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Ekim2009, 4(2).

HALL ,Robert E. - JORGENSON, Dale W. “Tax Policy and Investment Behavior: Reply and Further Results”, **The American Economic Review**, Vol. 59, No. 3, Jun., 1969.

Hazine Müsteşarlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları**, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Eylül 2010.

HEMMINGS, Philip, “Hungarian Innovation Policy: What is the Best Way Forward?”, **OECD Economics Department Working Papers**, No: 445, OECD Publishing, ECO/WKP (2005)32.

İNSEL, Aysu - SUNGUR, Nesrin, “Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği – 1989: III-1999: IV”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2003/8, Aralık 2003.

JACQUES, Morisset - NEDA, Pirnia, “How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment.” **The World Bank and FIAS**, 2001

KAHRİMAN, Hamza, “ Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabeti, Vergisel Teşvikler ve Teşviklerin Etkinliği”, **Vergi ve Teşviklerin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi, YASED İNCELEME YARIŞMASI VII**, Haziran 2007.

KAHRİMAN, Hamza Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Araştırma-Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Mali Teşviklerin Karşılaştırılmalı Analizi, **T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi**.

KAR, Muhsin- KARA, M. Akif, “Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:29, Temmuz 2003.

KAR, Muhsin - TATLISÖZ, Fatma, “ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi “, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:10, Sayı:14 , Aralık 2008.

KARAARSLAN, Erkan, “Bir Kamu Harcaması Olarak Vergi Harcaması”, (<http://www.erkankaraarslan.org/bolum/makale/dosya/45.pdf>).

KARABACAK, Hakan ,“Avrupa Birliği’nde Katma Değer Vergisinin Oran Yapısı”, **Maliye Dergisi**, (http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md147/abdekdv.pdf),.

KARAGÖZ, Kadir “ Türkiye’ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri: Belirleyici Faktörler ve Potansiyel “, **Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Gelişmekte Olan Piyasalar Sempozyumu**, 24-27 Nisan 2008.

KARAGÖZ, Kadir, “ Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği”, **8.Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi**, İnönü Üniversitesi, Malatya 24-25 Mayıs 2007.

KARLUK, Rıdvan, **Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, İstanbul, 2007.

KARLUK, Rıdvan, “ Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”,
(www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/.../turkyabsermyat.doc).

KILDİŞ, Yusuf, “ Türkiye’de Vergi Teşvik Politikalarının Gelişimi”,
(<http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-vergi-tesvik-politikalari-makale.html>).

KOVANCILAR, Birol- MİYNAT, Mustafa- BURSALIOĞLU, Sibel A. , **Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler**, Gazi Kitabevi, 2007.

KOVANCILAR, Birol, **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller: İnovasyon Odaklı, İhracat Yönelimli Yatırım Hedefleme Modeli**, TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, İstanbul, 2003.

KULA, Ferit “ Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret “, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Tartışma Metinleri**, TM. 05/01, 2005.

KURTARAN, Ahmet, “ Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”,
(<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewFile/446/440>).

MANI, Sunil, “Institutional Support For Investment in Domestic Technologies: An Analysis of The Role of Government in India”, **Technological Forecasting and Social Change**, Vol: 71, Issue 8, October 2004.

MATHIS, Alexandra, **VAT Indicators** , Taxation Papers, Working Paper No2/2004, European Commission

MINTZ, Jack M. - TSIPOULOS, Thomas, “The Effectiveness of Corporate Tax Incentives for Foreign Investment in The Presence of Tax Crediting”, **Journal of Public Economics**, Vol. 55, Issues 2, October 1994.

MOOSA ,Imad A., **Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice**, 2002.

MORRİSET Jaques – PIRIA, Neda, “ How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment”, **Policy Research Working Paper 2509**, December 2000.

MUTER,Naci-Birol KOVANCILAR, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabetinin Türk Kamu Mali Yapısı Üzerine Olası Etkileri: Türk Vergi ve Vergi Sistemine Yönelik Öneriler”, **19. Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ**, 10-14 Mayıs 2004.

OECD, Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investment, **OECD Tax Policy Studies**, No:4, April 2003.

OECD, **Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue.**

OECD, “Taxation and Foreign Direct Investment: The Experience of The Economies in Transition.”, Paris, 1995.

OECD, **Reviews of Innovation Policy: Hungary, 2008.**

OĞUZ , Fırat- BAYAR, Fırat **Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı**, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

OKSAY, Suna, “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirmesi “, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 8, Ocak 1998.

OKTAYER, Nagihan- SUSAM, Nazan -ÇAK, Murat,**Yatırım Kararlarının Belirlenmesinde Vergisel Faktörlerin Önemi**, Mart 2008.

ÖZ, Semih, **Uluslararası Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Mart 2005.

ÖZ, Ersan- VURAL, Tarık , “ Ekonomisi ve Vergi Sistemiyle Japonya”, Maliye Dergisi, Sayı: 149, Mayıs-Aralık 2005.

ÖZER, Levent, **Vergilemede Global Eğilimler**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ÖZER, Kadir, “ Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Gazi Üniversitesi End. San. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Haziran 1993.

ÖZTÜRK, Lütfü, “ Serbest Bölgedeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünya'daki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış “, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi (7)**, 2004.

PATTILLO, Catherina, “Investment, Uncertainty and Irrevisibility in Ghana”, **IMF Staff Papers**, Vol. 45, No:3, September, 1998.

PLUMMER, Elizabeth, “Incentive Effects of The Investment Tax Credit: Evidence From Analysts' Forecasts”, **Advances in Taxation**, Vol.12.

PINAR, Abuzer, **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, Naturel Kitabevi, Ankara, 2006.

RAM, Rati- ZHANG, Kevin Honglin, “ Foreign Direct Investment Economic Growth: Evidence from Cross-Country Data for the 1990 “, **Economic Development and Cultural Change**, Vol: 51, No:1(Oct., 2002).

SABIR, Hasan “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar “, (www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../sabir.doc).

SHARMA, Kishor – JAYASURIYA, Sisira - OCZKOWSKI, Edward, “Liberalization and Productivity Growth: The Case of Manufacturing Industry in Nepal”, **Oxford Development Studies**, Vol : 28, Number: 2, 2000.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 16. Baskı, İstanbul 2007.

SOLIMAN, Mohamed, “Foreign Direct Investment and LDCs Exports: Evidence From The MENA Region”,(www.erf.org.eg/CMS/getFile.php?id=646).

SOSA, Sebastian, “ Tax Incentives and Investment in The Eastern Caribbean”, **IMF Working Paper WP/06/23**.

SOYDAL, Haldun,“ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama “, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, 2006.

SUSAM, Nazan, **Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008**, Derin Yayınları, İstanbul, 2009.

ŞAKAR, Ayşe YİĞİT, “ Serbest Bölgelerde Teşvikler Sürdürülmelidir”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 179, Kasım 2007.

ŞEKER, Murat, “ Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2.

ŞEN, Ali- KARAGÖZ, Murat, “Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi”, **Sosyal Siyaset Kitapları 50**.

ŞENER, Sefer, **Yabancı Sermaye**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2008.

ŞİMŞEK, Mevlüdiye - BEHDİOĞLU, Sema, “ Türkiye’de Dolaysız Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:20, Eylül 2006, Sayı:2.

TANDIRCIOĞLU, Haluk- ÖZEN, Ahmet, “ Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları “, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt: 5, Sayı:4, 2003.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2002**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Şubat 2003.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2005**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mayıs 2006.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2006**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2007.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2007**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2008.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Nisan 2007.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2008**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2009.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 2009**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2010.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2011.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Nisan 2011.

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI Devlet Denetleme Kurulu, **4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu Uygulamalarının Değerlendirilmesi ile Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunların Çözümüne İlişkin Öneri Geliştirilmesi**.

TECER, Meral, “Türkiye’de Teşvik Uygulamaları ve Avrupa Birliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 29, Sayı: 1, Mart 1996.

TEKİN, Ahmet, “ Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri ”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Aralık 2006.

TEKŞEN, Ömer, “TMS 20 Standardındaki Devlet Teşvikleri İle Türkiye’de Yeni Teşvik Sisteminde Yatırıma Sağlanan Desteklerin Muhasebe ve Vergi Açısından İncelenmesi”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yıl 2010, Cilt XXIX, Sayı III.

TOKATLIOĞLU, Mircan Yıldız, **Avrupa Birliği’nde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

TOKAY, S. Hüseyin, “ Amortisman Hesaplama Yöntemlerinin Giderlere ve Yeniden Değerleme İşlemlerine Etkisi- I”, (<http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/makaleler/2003073715.htm>).

TOP, Yener- AKYÜZ, İlker, “Türk Orman Ürünleri Sanayi’nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, **SDÜ Orman Fakültesi Dergisi**, Seri:A, Sayı:2, Yıl:2009.

TÜRKYILMAZ, Murat, “ Türkiye’de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler”, (http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm).

UNCTAD, Word Invesment Report 1998 Trends and Determinants.

UNCTAD Series, Foreign Direct Investment and Development , United Nations, New York and Geneva ,1999.

UNCTAD World Investment Report 2003, FDI Policies for Development: National and International Perspectives, United Nations Newyork and Geneva, 2003.

UNCTAD, “ Cross-border Mergers and Acquistion and Development”, **World Investmenr Report 2000**, Newyork and Geneva,

UNCTAD (United Nation Conference on Trade and Development), “Incentives and Foreign Direct Investment” Genova, 1996.

UZAY, Şaban, “ Türk Vergi Sisteminde Teknoloji Geliştirme Teşvikleri”, **Üniversitelerdeki Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği: Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yeniden Yapılandırılmasının Gereklilikleri**, Editörler: R. Yıldız ve H. Atik, Detay Yayınevi, 2007.

VARLIK, Bülent, **Türkiye’de Sermayenin Teşviki 1866-1976**, Odtü İföd Yayınları No.2, Nisan 1976.

VAT Rates Applied in the Member States of The European Union, Situation at 1 January 2011,

(http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf).

YASED, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**, Ağustos 2010, (www.yased.org.tr/webportal/Turkish/.../UDYRaporu-2010-ilkvari.pdf).

YASED, **Investment Enviroment In Turkey**, October 2010.

YAŞAR, Ercan - ÇINAR ,İ. Tuğrul - ÖZÇELİK Özer ,, “ Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Teorik Evrimi “, **Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:4 Cilt:4 Sayı:1** , Nisan 2006.

YAVAN Nuri - KARA, Hamdi, “ Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 2003, 1(1).

YETKİNER, Erkan, “ Vergi Tatilinin Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşvikindeki Yeri”, **Vergi Dünyası**, Sayı:275, Temmuz 2004.

YILDIRAN, Mustafa - ÖZTÜRK , Serdar - BOLAT ,Süleyman, “ Uluslararası Yatırımların Ülkelere Vergi Yönlü Mali Bozulma Etkileri: Kore, Türkiye ve Meksika Üzerine Karşılaştırmalı Analiz”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Maliye Bölümü 23. Maliye Sempozyumu Türk Vergi Sistemini Küresel Bağlamda Değerlendirilmesi**, Antalya, 7-11 Mayıs 2008.

YILDIRIM, İsmail, “ On dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:11 Sayı: 2**, Elazığ 2001.

YILDIZ, Abdunnur ,“Osmanlı İmparatorluğunun Borçlanmasında Yabancı Sermayenin Etkisi”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:37, Ekim 2007.

YILMAZ, Kamil **Türkiye İçin Doğrudan Yatırım Stratejisine Doğru**, Koç Üniversitesi, Yased 2007,

YILMAZER, Mine ,“ Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme “, **Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2010.

YÜKSEL, Öznur ,**Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 1999.

WHEELER, David- MODY, Ashoka ,“International Investment Location Decisions: The case of U.S. Firms”, **Journal of International Economics**, Vol.33, Issues 1-2, August 1992.

5084 Sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu’nun”
Değerlendirilmesi Çalışması, Aralık 2007.

06 Temmuz 2001 tarih ve 24454 Sayılı Resmi Gazete’nin 4691 Sayılı Kanun Metni.

02 Kasım 1984 Tarihli 18563 Sayılı Resmi Gazete, 3065 Sayılı KDVK.

16 Temmuz 2009 Tarihli 27290 Sayılı Resmi Gazete, 2009/15199 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu.

5350 Sayılı Teşvik Kanunu.

5225 Sayılı Kültür Yatırımlarını ve Girişimlerini Teşvik Kanunu.

5084 sayılı Kanunda 5568 ve 5615 sayılı Kanunlarla Yapılan Düzenlemeler.

www.calisma.org

www.dtm.gov.tr

www.erf.org.

www.erkankaraarslan.org.tr

[www. Gib.gov.tr](http://www.Gib.gov.tr)

www.hazine.gov.tr

iskur.gov.tr

www.musavirlikler.gov.tr

www.tmf-vat.com

www.tesvik.com.tr

www.turkhukuksitesi.com

www.tcmb.gov.tr

www.yaklasim.com

www.yased.org.tr